

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO
ODDELEK ZA ZGODOVINO

JASNA RUPNIK

**Obdobje češkega humanizma
v času Rudolfa II. Habsburškega**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO
ODDELEK ZA ZGODOVINO

JASNA RUPNIK

**Obdobje češkega humanizma
v času Rudolfa II. Habsburškega**

Diplomsko delo

Mentorja:

red. prof. dr. Andrej Rozman, Dvopredmetni univerzitetni študij na Oddelku za slavistiko
red. prof. dr. Vasko Simoniti, Dvopredmetni univerzitetni študij na Oddelku za zgodovino

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Najprej se želim zahvaliti obema mentorjema red. prof. dr. Andreju Rozmanu in red. prof. dr. Vasku Simonitiju za strokovno vodstvo in vso pomoč pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi lekt. Bojani Maltarić za pomoč pri zaključevanju diplomskega dela.

Hvaležna sem svoji družini, ki mi je v času študija stala ob strani, še posebej dolgujem zahvalo sestri Kseniji.

Posebno zahvalo namenjam svojim prijateljem, ki so spremljali mojo študijsko pot, me spodbujali in mi večkrat pomagali. Še posebej se želim zahvaliti Marjetki, Tini in Alenki, za vso pomoč in nasvete, ki sem jih bila deležna.

Iskrena vam hvala.

POVZETEK

Diplomsko delo obravnava humanizem v češki literaturi od prvih vplivov iz tujine, njegov razcvet, ki sovpada s časom cesarja Rudolfa II. Habsburškega, do postopnega zatona, ki preide s pomembnim češkim literatom Janom Amosom Komenskim v literarni manirizem. Diplomsko delo vključuje razlago Svetega rimskega cesarstva, podrobneje seznanjeni z avstrijskimi dednimi deželami, deželami češke krone in Kraljevino Ogrsko ter pojasni sistem delovanja tako velike politične tvorbe. Podano je dogajanje pred nastopom vladanja Rudolfa II. in sledi kronološkemu zaporedju dogodkov, v katere je vpet razvoj češke humanistične literature. Podrobneje so opisani največji češki humanistični pisci Václav Hájek, Jan Blahoslav, Daniel Adam iz Veleslavína, Karel starší iz Žerotína, Václav Budovec in Jan Amos Komenský. Pri vsakemu literatu je izpostavljeno njegovo pomembnejše delo, ki je vpeto v zgodovinski tok dogodkov, sledi odlomek dela in slovenski prevod odlomka. Predstavljena je tudi Krališka biblija, ki velja za najpomembnejše delo češke literature iz Rudolfove zlate dobe.

Ključne besede: češki humanizem, starejša češka literatura, Rudolf II., Sveto rimsko cesarstvo.

ABSTRAKT

V diplomové práci se věnujeme humanismu v české literatuře. Začínáme prvními vlivy ze zahraničí, následuje rozkvět v době císaře Rudolfa II. Habsburského a končíme významným českým spisovatelem Janem Amosem Komenským, jehož díla patří do období humanismu a manýrismu. Diplomová práce obsahuje i představení Svaté říše římské, podrobněji se věnujeme dědičným habsburským zemím, zemím Koruny české a Uherskému království. Popisujeme politický systém obrovské říše v období před panováním Rudolfa II. a pak chronologický sled událostí, během nichž se vyvíjela česká humanistická literatura. Podrobně jsou charakterizováni největší čeští humanističtí spisovatelé Václav Hájek, Jan Blahoslav, Daniel Adam z Veleslavína, Karel starší ze Želotína, Václav Budovec a Jan Amos Komenský. Každý z autorů je reprezentován svým nejdůležitějším dílem, odrážejícím historické události. Uvádíme úryvek z každého textu a jeho slovinský překlad. Diplomová práce obsahuje také pojednání o Bibli kralické, nejvýznamnějším díle české literatury zlaté doby Rudolfa II.

Klíčová slova: český humanismus, starší česká literatura, Rudolf II., Svatá říše římská.

ABSTRACT

This B. E. thesis discusses the humanism in the Czech literature from the first foreign impacts, its blossom during the reign of Emperor Rudolf II. of Habsburg, to its gradual decline when it transforms into literary mannerism with the important Czech writer Jan Amos Komenský. The thesis presents the Holy Roman Empire, the Austrian hereditary lands, the Lands of the Bohemian crown and the Lands of the Holy Hungarian Crown of St. Stephen. It also explains how such a big political formation worked. The thesis discusses the period which started shortly before the reign of Emperor Rudolf II. and chronologically follows the events that affected the Czech humanist literature. The biggest Czech humanist writers Václav Hájek, Jan Blahoslav, Daniel Adam from Veleslavín, Karel starší from Žerotín, Václav Budovec and Jan Amos Komenský are thoroughly presented. For each of the authors the most important work, set in the historical events, is presented. Its excerpts and Slovenian translations are added as well. A special chapter deals with the Bible of Kralice (Czech: Bible kralická) that is considered to be the most important work of the Czech literature in the Rudolf's Golden Age.

Key words: Czech humanism, early Czech literature, Rudolf II., Holy Roman Empire.

KAZALO

UVOD	1
1 OPREDELITEV HUMANIZMA	3
1.1 VPLIVI NA ČEŠKO KULTURO	5
2 ZAČETKI HUMANIZMA	7
3 NARODNI HUMANIZEM	18
4 ZGODOVINSKA OPREDELITEV OZEMELJ POD VLADAVINO HABSBUŘANOV	23
4.1 OPREDELITEV SVETEGA RIMSKEGA CESARSTVA.....	23
4.2 STANOVI IN UPRAVNA UREDITEV V DEŽELAH	26
4.3 AVSTRIJSKE DEDNE DEŽELE	27
4.4 DEŽELE ČEŠKE KRONE.....	30
4.5 KRALJEVINA OGRSKA	34
4.6 VERSKA RAZNOLIKOST V HABSBUŘŠKIH OZEMLIJH.....	36
5 ZDRUŽEVANJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LITERATURI	40
5.1 VÁCLAV HÁJEK IZ LIBOČAN.....	44
5.1.1 <i>Kronika česká (1541)</i>	44
6 POSPOLOŠENI HUMANIZEM.....	48
6.1 JAN BLAHOSLAV	53
6.1.1 <i>Filipika proti misomusům (1567)</i>	55
6.1.2 <i>Gramatika česká (1571)</i>	57
7 RUDOLF II. POSTOPOMA PREVZAME VLADANJE	59
7.1 ZGLED MAKSIMILJANA II.	59
7.2 KRONANJE ZA OGRSKEGA KRALJA.....	61
7.3 POLITIČNI DOGODKI V EVROPI	62
7.4 KRONANJE ZA ČEŠKEGA KRALJA	63
7.5 IZVOLITEV RUDOLFA II. ZA KRALJA SVETEGA RIMSKEGA CESARSTVA.....	65
8 VLADANJE RUDOLFA II. NA DUNAJU	66
8.1 ZAČETKI VLADANJA	66
8.2 PRIHOD NA DUNAJ	68
8.3 DOGODKI NA NIZOZEMSKEM.....	70
8.4 ZANIMANJE ZA PRAGO.....	71
8.5 NENADNA BOLEZEN	74

9	POPULARIZACIJA HUMANIZMA.....	76
9.1	DANIEL ADAM IZ VEESLAVÍNA	81
9.1.1	<i>Kalendař historický (1578).....</i>	<i>84</i>
9.2	BIBLE KRALICKÁ (1579-1594)	87
10	VLADANJE RUDOLFA II. V PRAGI	90
10.1	SELITEV V PRAGO.....	90
10.2	RAZVOJ PRAGE	92
10.3	CESARSKI DVOR	94
10.3.1	<i>Izobraženci na dvoru.....</i>	<i>96</i>
10.3.2	<i>Umetniki na dvoru in njihova dela.....</i>	<i>98</i>
10.3.3	<i>Red zlatega runa.....</i>	<i>100</i>
10.4	PONOVEN BOJ ZA POLJSKO KRONO.....	100
10.5	TURŠKA VOJNA	101
10.6	OSEBNA KRIZA RUDOLFA II.	103
10.7	DOGODKI V TRANSILVANII IN OGRSKI	105
10.8	BRATSKI SPOR.....	107
10.9	POČASEN PADEC RUDOLFA II.	109
10.10	ČEŠKI VERSKI MIR	110
10.11	KONČNA ODLOČITEV	112
10.12	POSLEDNJE DEJANJE.....	113
11	KRIZA HUMANIZMA	114
11.1	KAREL STARŠÍ IZ ŽEROTÍNA	118
11.1.1	<i>Apologie (1606) .....</i>	<i>119</i>
11.2	VÁCLAV BUDOVEC IZ BUDOVA	122
11.2.1	<i>Antialkoran (1593).....</i>	<i>122</i>
11.3	JAN AMOS KOMENSKÝ	124
11.3.1	<i>Labyrint světa a ráj srdce (1623) .....</i>	<i>126</i>
	ZAKLJUČEK	130
	LITERATURA IN VIRI.....	132
	LITERATURA.....	132
	VIRI	134
	<i>Časopisni viri.....</i>	<i>134</i>
	<i>Internetni viri .....</i>	<i>135</i>

UVOD

V diplomskem delu bom predstavila obdobje češkega humanizma, na razvoj katerega je vplivalo obdobje vladanja habsburškega sveto rimskega cesarja in kralja čeških dežel ter Kraljevine Ogrske Rudolfa II. Cesar Rudolf II. velja za eno izmed bolj nenavadnih zgodovinskih oseb. Nekateri ga poveličujejo kot strastnega mecena umetnosti in podpornika znanstvenikov, saj se je zahvaljujoč njemu razcvetel humanizem, v znanosti pa so se vrstila raznovrstna odkritja. Drugi opisujejo njegovo temačno stran, saj se je zanimal tudi za okultne znanosti in bil duševno neuravnovešen. Resnica je verjetno nekje vmes in nam zdajšnjim opazovalcem ni dostopna v celotni podobi, če je sploh mogoče dojeti široke razsežnosti osebnosti, ki je krojila podobo Evrope v svojem času. Diplomsko delo bo temeljilo na meni dostopni literaturi. Pri tem bom poskušala zajeti celoten tok zgodovinskega in družbenega dogajanja v času vladanja Rudolfa II. V delu sicer ne bom uporabila avstrijske in nemške literature, vendar kljub temu pa bom poskušala podati konkretno podobo Rudolfa II. in izpostaviti dogodke, ki bodo kakovostno podali sliko takratnega časa in dopolnjevali celovit vsebinski okvir. V namen boljšega razumevanja takratnega družbenega, gospodarskega in političnega dogajanja ter literarnih smernic bom zajela predzgodbo udeleženih ozemelj, ki so v omenjenemu času aktivno krojili podobo politike v Evropi. Dogodke bom prikazala v širši luči, saj se ne bom enostransko osredotočala samo na politične odločitve, pač pa bom vključila, kako so se določene aktivnosti izvajale, ali se je posamezne sklepe upoštevalo, ali so bile določene stvari samo sklepi politike ali pa so se dejansko izvajale v družbi. Zanimalo me bo, kako se je v ogromnem cesarstvu, ki ga je razdvajala verska raznolikost in je bilo ogroženo s strani Turškega cesarstva ter pod vplivom dinastičnih sporov, lovilo ravnotežje med skrajnimi težnjami posameznih močnih skupin ter odgovornostjo do monarhije in njenih prebivalcev. Ali je bila verska toleranca dejansko upoštevana ali samo privid? Kako se je v nemirnih časih ponovno razcvetela znanost, ki je izhajala iz človeka in njegovih izkušenj ter je poskušala dojeti skrivnosti vesoljnega ustroja in posegala v naravi dano sposobnost ustvarjanja. Kako je način razmišljanja in dojemanja vplival na umetniško ustvarjanje, ki so ga poimenovali humanizem.

Češko humanistično literaturo bom opisala od prvih vplivov, ki so prinesli nove ideje in smernice, njen razvoj, razcvet, ki se kronološko ujema z vladanjem Rudolfa II., njenega počasnega zatona ter vse do prehoda v literaturo manirizma. Razvoj humanistične literature bom razčlenila po obdobjih, ki se bodo časovno ujemali z zgodovinskim tokom dogajanja.

Izbrala in predstavila bom najbolj reprezentativne češke avtorje. Pri vsakemu ustvarjalcu bom izpostavila in opisala eno ali dve pomembnejši deli, katerega nastanek bom vpela v zgodovinsko dogajanje. Dodala bom še krajši odlomek iz izbranega dela, ki bo napisano v izvornem češkem jeziku in prevedeno v slovenski jezik. Na ta način bom poskušala prikazati neposredno obojestransko povezavo med zgodovinskim dogajanjem in češko humanistično literaturo, ki se je odzivala in hkrati tudi soustvarjala ter usmerjala zgodovinski tok v 15. in 16. stoletju.

1 OPREDELITEV HUMANIZMA

V 14. stoletju se je v češki družbi in kulturi pojavila kriza, ki se jo večinoma napačno razlaga kot krizo vrednot. Dejansko, kot pričajo literarna dela iz omenjenega obdobja, je šlo za prepad med sistemom vrednot v obliki krščanskega moralnega reda ter njihovih individualnih in družbenih dejanj. Delo Hradecký rukopis, še posebej v poglavju Desatera kázanie božie, ne opisuje samo pomanjkanje moralnih vrednot, ampak zasmehuje njihovo uničenje. O slednjem pa niso pisali samo v meščanskem okolju. Smil Flaška iz Pardubic je v delu Rady otce synovi pisal o resnični realizaciji krščanskih moralnih vrednot in viteškem častnem kodeksu. Študentje so podobno mnenje izražali v satiričnih verzih, kjer so prikazovali razdor med tem kaj je in tem kaj bi moralo biti. Kriza je zajemala celotno družbo in se ni izrazila samo v krogu husitov, ki so poskusili rešiti družbeno situacijo. Husitstvo krize sistema vrednot ni uspelo rešiti, čemu je sledila doba še večje in globlje krize. Sledila je doba poděbradska, ki je prinesla razlikovanje med utrakvistami in katoliki, ki so se med seboj soočali vsak s svojim mnenjem o družbenih idealih in morali.

V drugi fazi krize se pripravlja menjava v hierarhiji vrednot, reorganizacija sistema vrednot, pokažejo se prvi znaki renesanse in humanizma. Češko kulturno okolje je z nepretrganim razvojem omogočilo pogoje renesansi in humanizmu, saj je bilo zmožno sprejeti in razvijati prave komponente renesanse in humanizma, katere so se skladale s situacijo češkega okolja, ki se je oblikovalo po skoraj celo stoletje trajajoči krizi moralnih vrednot. Kriza vrednot se je izrazila tudi v češki reformaciji, ki je dala možnost funkcionalnemu razumevanju pogojev renesanse in humanizma v nepretrganem kulturnem in literarnem razvoju.

Nastal je specifičen model češke renesanse in češkega humanizma, ki je odgovarjal na vprašanje hierarhije vrednot. Kot temeljna vrednota se je začela uveljavljati celotno vsestransko razvita osebnost, ki se je oblikovala z izobraževanjem. Slednja vrednota se je odlikavala predvsem v humanistični literaturi. Renesančna literatura se je usmerila v zabavnejšo literaturo in opustila poudarek moralnega vidika, v tem se razlikuje humanistična literatura, ki je ostala osredotočena na moralne poudarke. Humanisti so pogosto imitirali latinske avtorje, kar je bilo značilno tudi za drugo evropsko literaturo. Opaznejši češki predstavniki humanistične dobe so bili v svojih delih sposobni iti še dlje, saj so v svojih humanističnih in renesančnih delih iskali odgovore na temeljna vprašanja svojega časa. Poskušali so najti izhod iz krize moralnih vrednot in ustvariti nov sistem vrednot, ki bi bil

prijazen do posameznika in družbe. Slednje se najlepše združuje v delu Komenskega, ki prehaja iz humanizma v novo aktivno oblikovano smer barok.

Češka humanistična literatura je neprekinjeno sledila razvoju, na katerega so vplivale dane razmere v kulturi in družbi, in odgovarjala individualnim in družbenim potrebam svoje dobe. Razlikovanje češkega humanizma in renesanse predstavlja pripravljenost češkega in srednjeevropskega okolja, da lahko povzame nov ustvarjalni način in novo kulturo, še posebej literarne smernice, in jih uporabi v neprekinjenem razvoju domače kulturne tradicije. Češka humanistična literatura vsebuje osnovne lastnosti humanistične kulturne smeri. Temeljni kriteriji so zanimanje in povezovanje s kulturno dediščino antike, oblikovanje nove latinščine, nasprotovanje sholastiki ter optimistična vera v pozitivno delovanje izobrazbe in intelektualno združevanje v skupine okrog znanih osebnosti.

Humanizem in renesansa označujeta tudi pojav političnega in kulturnega aktivnega meščanstva, vendar to ne pomeni, da humanizem predstavlja meščansko ideologijo. Humanizem ima družbene temelje, v katerih so združeni plemiški in meščanski vidiki ter ljudske prvine.

Razvoj humanizma se je razlikoval od posameznega humanističnega centra. Delovanje centrov se meri po produkciji humanistične literature, vendar je pomembna tudi stopnja razvoja, ki se razprostira od prevodov latinskih literarnih del do umetniškega sloga. Začetki razvoja humanizma v češki literaturi segajo v drugo polovico 14. stoletja, vrh pa humanizem doseže v 16. stoletju.

V humanizmu razlikujemo med tremi osnovnimi literarnimi stili: leposlovna, strokovna in znanstvena literatura. Leposlovna literatura je bila pisana v tradicionalnih žanrih kot so: poezija, satira, balada, komedija in tragedija. Strokovna in znanstvena literatura sta imeli epsko obliko, ki je delovala kot zrcalo, ali izražala pravilo ali vidik in je bila pisana kot govor, pogovor, zgodba ali kronika. K strokovni literaturi sodijo še sledeči žanri: potopisi, spomini, koledarji, zapisi, dokumenti, zakoni, zagovori, dopisi, pisma, navodila, nasveti itd. Znanstvena literatura je bila najpogostejše podana v obliki pogovora, dialoga, zgodbe in kronike¹.

Pojem renesansa se interpretira kot kulturni proces, ki se je širil v 15. stoletju iz Toskane po celi Italiji in od tu naprej v različne evropske dežele. Zajema zanimanje za znanost, umetniško

---

¹ Eduard Petřů, *Vzdálené hlasy, studie o starší české literatuře*, (Olomouc, 1996), 190-229.

lepoto in civilizirano družbo. Renesančna literatura bazira na literarnih delih, ki se zgledujejo po italijanskem in francoskem modelu pisanja v 16. stoletju. Pojem humanizem v splošnem označuje intelektualno estetsko gibanje, ki se zgleduje po klasičnem starem veku. Zanj je značilen mednarodni krog poznavalcev in književnikov, ki v antičnih avtorjih iščejo vir univerzalne izobraženosti in v antičnem humanem vzoru zgled za lastno življenje. Literarna dela, ki nastanejo kot produkt slednjega, označujemo za humanistično pisanje. Reformacija se začne z verskim gibanjem, ki od polovice 14. stoletja poskuša katoliško cerkev prenoviti v duhu evangelijev. Med 15. in 16. stoletjem se je organiziralo v več različnih evangelijskih reformacijskih cerkva, od njih je vsaka zagovarjala drugačno veroizpoved².

1.1 VPLIVI NA ČEŠKO KULTURO

Češke dežele so imele določene vidike razvoja, ki se pokažejo v osnovi razvoja, in definirajo posebnost pozicije čeških dežel. Začetki humanizma na Češkem sodijo v 14. stoletje, ko je imela Praga pomembno vlogo v takratni katoliški kulturi, ki jo lahko označimo za univerzalno. Po husitskih vojnah so češke dežele za nekaj časa ostale popolnoma izolirane. Proces ponovnega vključevanja je potekal z zapoznelim češkim humanizmom in renesanso, ki je vključeval spravo s pretežno katoliškim svetom Italije in južne Nemčije, najprej preko preživelih katoliških plemiških družin in je vseboval tudi stari utrakvizem in nazadnje tudi edinost čeških bratov. Tekom 16. stoletja so vse strani iskale in pokušale obnoviti nacionalno identiteto, pri čemer so imeli luterani le delno zadoščenje pri uspehu. Glavna zapuščina utrakvizma, osebnost Jana Husa, ni bila pozabljena. Ponovno popularna entuziastična husitska gibanja niso bila trn v peti le protestantom, ampak tudi jezuitom.

Obnovljeni kontakti s širokim intelektualnim svetom so prišli pozneje v češke dežele in so bili neločljivi od verske raznolikosti v domačem okolju. Kljub temu je pomembno, da je ostajal kultura celostna. Generalna raven populacije v Pragi in drugje pod vladanjem Rudolfa II. je bila visoka, med plemstvo in prav tako med meščani, in je obvezno obsegala mednarodno zastopanost. V izobraževanju so imeli zunanje povezave, s katerimi so širili mentalni horizont in so kljub dolgi izolaciji ohranili izobraževalne standarde. Karlova univerza je imela glavno vlogo pri tem, prav tako je delovala jezuitska akademija ali Clementinum in tudi šole, ki so jih podpirali edinost čeških bratov, so bile povsem ustrezne.

---

² Jan Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, zv. 4, 2. izdaja, (Praha, 2006), 105-106.

Številni češki plemiči so potovali po Evropi in izpopolnjevali svoje znanje na tujih univerzah. Veliko se jih je odločalo za izobraževanje v sosednji Nemčiji, ki je spadala v okvir Svetega rimskega cesarstva. Najbolj pogosto izbrane univerze so bile Heidelberg in Herborn za tiste, ki so se nagibali h kalvinizmu, Wittenberg, Marburg, Frankfurt na Odri in predvsem Leipzig. Po meri čeških dežel je bila najbolj ustrezna univerza Altdorf blizu Nürnberga, ki je bila mentalni otrok Camerariusove družine in je bila zasnovana na slavnem naprednem programu Gymnasium Sturm v Strasbourgu. Povezava med Češko in Altdorfom so se krepile, postajale tudi politične narave ter so dajale močno podporo kalvinistom. Vzajemno so spodbujale področja znanosti, medicine in umetnosti. Naslednje najpogostejše povezave so se izpostavljale s severno in centralno Italijo, ki sta že konstantno držali stik s centralno Evropo. Številni Italijani so se ustalili v Pragi med vladanjem Rudolfa II., predvsem trgovci, arhitekti in umetniki. Čehi, ki so obiskali italijanske dežele pa niso bili nujno samo katoliške usmeritve. Izdatno manj, vendar še vedno omembe vredno je število plemičev, ki so se odločali in odpotovali na zahod. Nekateri češki študentje so obiskovali francoske univerze, predvsem Orleans, in nekateri so bili v Angliji. Kontakti s Španijo so se izrazili v sklepanju številnih pomembnih porok. Povsem drugače je bilo z zvezami z Nizozemsko, ki so se krepile, se razlikovale med češko družbo in se razvijale paralelno s habsburškim dvorom³.

Nekateri so potovali vse do Palestine in Egipta, da so si širili obzorja. Po vrnitvi s potovanj, so vzdrževali stike s prijatelji v tujini in si redno izmenjevali novice, opisovali pomembne dogodke in si pisali tudi o literaturi. Med renesanso sta se kulturni pogled in politične ambicije predstavnikov dežel češke krone razširila čez meje njihovih dežel, posledično so samoumevno gledali, da so del skupne evropske usode. Prebivalcem mest in podeželja je bil dostop do kulture bolj omejen. Večina je lahko dobila osnovno izobraževanje, ki so ga izvajale skupnosti katoliške ali protestantske veroizpovedi. Privatne šole so bile dostopne samo peščici plemiško rojenim študentom. Renesančni vpliv se je lahko videl povsod, in sicer v zgradbah, umetniških stvaritvah, verski in didaktični literaturi, ki je naredila poseben vtis v čeških deželah. Nekateri člani lokalnih združenj so poleg branja literature, poskušali tudi sami ustvariti svoja dela, nekaj primernih latinskih verzov, ali pa so postali del literarnega združenja, ki je spodbujalo cerkveno glasbo⁴.

Posledično so se češki intelektualci seznanjali s tujo literaturo, ki so jo predstavljali tudi v domačem okolju. Češko knjižno založništvo je že imelo svojo tradicijo. Razvoj kulture v dobi

---

³ R. J. W. Evans, *Rudolf II and His World* (Oxford, 1973), 130-134.

⁴ Jaroslav Pánek et al., *A History of the Czech Lands*, (Prague, 2009), 212-214.

renesanse se je meril po kvaliteti lokalnih tiskarn, katerih delo v čeških deželah ima posebno mesto, še posebej pri objavljanju slovanskih in hebrejskih besedil. V Pragi so v prvi polovici 16. stoletja delovale številne tiskarne. Najbolj znani sta bili od Mikuláša Konáča in Bartoloměja Netolickýja. Vodilno mesto je imela predvsem ena družina, in sicer najprej pod vodstvom Jiříja Melantricha, ki je bil učenec češkega humanista Zikmunda Hrubega, nadaljevanje tradicije pa je prevzel njegov zet Daniel Adam iz Veleslavína. Melantrich je užival zaupanje cesarja Ferdinanda I. in je imel dobiček od njegovih zakonov o cenzuri, prav tako je natisnil veliko materiala za potrebe vladarskega dvora. Izhajala je razna literatura, številne biblije, običajne odobrene knjige in tolažilna verska literatura, kljub temu je izdajanje na Češkem doseglo najnižjo točko kot kdajkoli⁵.

2 ZAČETKI HUMANIZMA

Najbolj rani začetki humanistične kulture na čeških tleh sovpadajo z dobo vladanja Karla IV. Določitev njenega konca ni tako enotna, nazadnje se vse teorije zedinijo na skupnem imenovalcu, ki je definiran s porazom protihabsburške stanovske opozicije v bitki na Beli gori v dvajsetih letih 17. stoletja in neizogibno označuje konec humanistične kulture.

Karel IV. je bil neposredno v stiku z italijanskim humanizmom preko dopisovanja z rimskim politikom Colem di Rienzo⁶, ki je bil v Pragi leta 1350 in poskusil pridobiti Karla IV. za njegov sen o politični obnovitvi antičnega Rima. Predstavnik italijanskega humanizma Francesko Petrarca, ki je obiskal Prago kot poslanec vladajoče milanske rodbine Visconti⁷, je bil v Pragi najprej leta 1350 in potem še leta 1356.

V tem času je bila ustanovljena univerza, prav tako so začeli graditi katedralo sv. Vida, kar si je lahko ogledal tudi Petrarca. V času njegovega dvomesečnega obiska so se z njim srečali tudi Arnošt iz Pardubic, Jan Středa in Jan Očko iz Vlašima. Krog pomembnih funkcionarjev v službi Karla IV. je bil prav tako neizogibno seznanjen s smerjo italijanskega humanizma. V Karlovi cesarski dvorni pisarni se je uveljavil nov diplomatski stil. Karlov cesarski uradnik in visoki cerkveni dostojanstvenik Jan Středa je ustanovil humanistični krožek, ki sicer ni imel večjega vpliva. Sočasna gospodarska situacija ni podpirala humanističnega razmišljanja in ustvarjanja.

---

⁵ Evans, Rudolf II and His World, 130-134.

⁶ Milan Kopecký, Český humanismus, (Praha, 1988), 10-11.

⁷ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 107.

Že v času Karla IV. in Vaclava IV. definitivno najdemo znake novega načina razmišljanja in nove simbole v nekaterih liričnih pesnitvah, v dramah z velikonočno tematiko in na določenih mestih pesnitve *Nová rada Smila Flašky* iz Pardubic. V njej se pojavlja ironično nagnjenje k viteštvu, zanimanje za naravo in umetelna vprašanja tvorjena z večjim številom glasov (mnohohlas). V srednjem veku so se prepletali tudi nekateri motivi sodobne proze, kot je bila *Gesta Romanorum*, *Trojánská kronika* in *Tkadleček* (Tkalec). V tem zadnjem delu v kompleksni alegoričnosti variirajo srednjeveška filozofija, teologija, retorika in pravica k zavlada svetovljanskim tematikam z analitičnimi pristopi sholastike in racionalizma in to v narodnem jeziku⁸.

V tej smeri so v 15. stoletju nadaljevali cesarski uradniki, ki so bili po večini vlaškega porekla ali pa so bili domačini, ki so se izobraževali na tujih univerzah. Vidnejša humanista sta bila Hieronymus Balbus in Konrád Celtes, ki sta močno vplivala na ostale češke ustvarjalce. Opredeljena sta bila za katolištvo in pogosto vpeta v polemike z domačimi reformacijskimi gibanji⁹. V službi cesarja Friderika III. Habsburškega je bil Enej Silvij Piccolomini, ki je postal papež Pij II. Kot kardinal je napisal češko kroniko od prihoda Čehov na svoje ozmelje pa do smrti Ladislava Posmrtnega, ki po vsebini in opisu ni bila Čehom najbolj po godu, kljub temu pa je bila dokaj brana, tudi prevedena v češki jezik in izdana¹⁰. V pisanju Eneja Silvija Piccolominiija so imeli češki literati vzor za eleganco stila, posnemali so njegov grški slog epistolara, tekoče filozofsko in moralizirajoče pisanje ter se zgledovali po njegovem zgodovinopisnem ustvarjanju. Enej Silvij je dobro poznal razmere na češkem, pod vtisom njihove zgodovine, predvsem husitske, katera je bila tema kronike, ki je napisana v kompoziciji in karakteristično po vzoru antičnih kronik. Na dogodke je pogledal še s katoliškega vidika in kljub tem sugestijam podal osnovne poteze glavnih osebnosti, predvsem Žižka, in utrdil njihovo literarno podobo. Njegovo delo imelo velik vpliv na češko zgodovinopisje.

Najstarejšo češko humanistično osnovo je zapaziti s pridihom klasične filologije, platonske filozofije, ciceronsko elokvenco, satiro in pomembno Vergilovo poezijo, spisano v ornamentni latinščini s sledmi lastnih individualnih študij. Dokaj redko pridejo do izraza renesančne življenjske vsebine kot so idilična ljubezen do narave s smislom za slikanje pokrajine glede na počutje. Radost z življenja se kaže z estetičnim idealom v duhu

---

⁸ Kopecký, Český humanismus, 10-11.

⁹ Arne Novák, Dějiny českého písemnictví, (Praha, 1994), 48-59.

¹⁰ Jan V. Novák in Arne Novák, Přehledné dějiny literatury české; Od nejstarších dob až do politického osvobození, 3. izdaja, (Olomouc, 1922), 47.

aristokracije. Poleg navedenega se pojavlja pristno domoljubje in pri najboljših čeških humanistih, predvsem iz kroga edinosti čeških bratov, še prava razsvetljena, ljubeča ljudskost, favorizirana in razprta od takratnega fanatičnega deljenja na veroizpovedi. Na dvorcih in v izobraževalnih krogih, ki so bil distancirani od domače dežele, se je zelo počasi izoblikovalo humanistično gibanje na praški univerzi, ki pa je bila obremenjena z verskimi boji in tako izgubila na izobraževalni kvaliteti in postala prizorišče za konfesionalne prepire. Pozneje se v soseščini izdaja grške avtorje, kjer so Aristotelovo metafiziko vneto brani pred močnim platonizmom¹¹.

Nasledniki husitskega revolucionarnega gibanja so izpostavili nekatere enake ali podobne zahteve neodvisno od humanizma. Nanašale so se predvsem na povečanje moči države naproti cerkveni, zavedanju narodnega jezika v kulturi, upravnih zadevah in navsezadnje tudi v bogoslužju, kjer je dosledno in dolgo časa dominirala latinščina. Hkrati se takrat uspešno uveljavi drugi tok renesančne kulturne reformacije in to celo stoletje prej kot v sosednji Nemčiji. Napredne elemente vsebuje v glavnem češka pisna literatura, občasno tudi deli latinskih del, ki opisujejo revolucionarne dogodke in branijo ter propagirajo husitstvo v mednarodnih sferah. Večina je gledala na husitske ideale z nejevero ali odporom, hkrati pa so sprejemali husitski smisel za resnico in pravico. V prvih humanističnih delih, kot je Silvijeva Češka kronika, je bilo Husovo in Jeronýmovo ravnanje pred izključitvijo presenetljivo označeno kot spontano, saj za njima niso našli analogije z nobenim filozofom vrednega kot njunega naslednika.

V dobi padanja revolucionarnega razmišljanja in dejanj vlade Jiříja iz Poděbrada, ki so vsilila humanizem ne samo kot stilistično podobo klasične latinščine ampak tudi kot del vzgoje in izobraževanja. O povzdignjeni stilistiki v stilu humanizma kraljevske pisarne priča predvsem Řehoř (Gregor) iz Heimburga, visoko izobražen filozof in govornik, ki je bil učenec znanega predstavnika filozofske in zgodovinske kritike Laurentia Vallyja ter nasprotnik avtoritativnemu papeštvu, kakršno je vodil papež Pij II. Vplival je na češki pogled na humanizem, ki so ga aktivno oblikovali v kabinetu cesarja Friderika III. in je bil posredno del ustvarjanja Prokopa iz Rabštejna, Jana Tůška iz Pacova in Václava iz Bochova, ki so skupaj z Václavom iz Krumlova in drugimi izobraženci oblikovali humanistično stilistiko in epistolarnega pisanja.

---

¹¹ Novák, Dějiny českého písemnictví, 59-60.

Izobraženci takratnih univerz so poznali humanizem iz časa svojega italijanskega študija. Šimon iz Slanega, ki so ga označili za prvega utrakvističnega humanista, je izpostavljajal odzive na takratne aktualne probleme kot odnos papeža in papeške kurije do češkega naroda. Prizadeval si je uvesti kronološki žanr kot del sočasnega ustvarjanja. Predvideva se, da je avtor nedokončane kronike, ki opisuje dogodke v času vladanja Jiříja Poděbradskega. V osebnosti Šimona iz Slanega je humanizem prežet z reformacijo, kar se bolj očitno izraža v nadaljnjem razvoju. Za celotno dobo se nakazujeta obe renesančni kulturi na podlagi gospodarskega in političnega imenovalca. Nanjo vplivajo verske reforme tudi z metafizičnim principom, ki daje kontrast svetovljanskim nazorom in racionalnemu humanizmu. Prav zato reformacija in humanizem vpeljujeta novo ideologijo in kulturo, ki je proti srednjeveški in fevdalni miselnosti. V praksi so še vedno ostajale stare družbene navade, zato so se nove socialne ideje zelo težko uveljavljale. V čeških deželah so na vsakem koraku soobstajale nova humanistična, reformacijska kultura in tradicionalna srednjeveška kultura.

Evropski humanizem je dobil močnejše impulze v drugi polovici 15. stoletja. Leta 1453 je pod turško oblastjo padel takratni Konstantinopol, s čimer je razpadlo bizantinsko cesarstvo. Številni grški izobraženci so s starimi rokopisi najpogosteje pribežali v Italijo, kjer je njihova prisotnost prispevala k poglobljenemu humanističnemu študiju. S padcem bizantinskega cesarstva so postale evropske dežele ogrožene s strani Turškega cesarstva. Tega se je zavedal tudi takratni češki kralj Jiří Poděbradski, ki je dal izdelati splošni dokument mirovne organizacije. V Pragi je na tem dokumentu delala skupina strokovnjakov, med njimi je imel glavno besedo francoski diplomat Antonius Marini. Češki kralj je imel zasluge za pobudo ustvarjanja takega dokumenta, tudi kot ustvarjalec njegove osnove in njegove končne podobe ter njegove mednarodne propagande, ki je odpirala nove diplomatske poti. Jiří Poděbradski se je uveljavil kot domiselni renesančni vladar, ki je evropskim vladarjem v obravnavo ponudil dokument z vrsto novimi, predvsem humanističnimi osnovami. Za razliko od srednjeveškega ideala o univerzalnem cesarstvu vodenega s papežem in cesarjem, je v dokumentu predstavljena organizacija enakovrednih neodvisnih držav. Dokument ima lastnosti statuta evropske organizacije, ki bi bila odprta tudi za druge države in bi lahko na koncu postala svetovna organizacija. Humanistično razmišljanje gre še naprej in navaja reševanje vseh spornih vprašanj brez kakršnegakoli nasilja, pri čemer se je vojaško reševanje smatralo za sovražno, pripadnikom agresije pa naj bi sodili pred zakonom. Mirno reševanje konfliktov bi se izvajalo na mednarodni sodni skupščini. Revolucionaren je tudi nov koncept pravice. Miselnost o tesni soodvisnosti pravice in pravičnosti se sicer že pojavlja v srednjem veku, ko

je Jan Hus razglasil, da nepravilni fevdalec nima pravice do poslušnosti svojih podložnikov. V dokumentu kralj Jiří najprej poda zahtevo po ustanovitvi novega pravičnega reda, ki bo zagotovil mirno pravičnost. Stare zakone se smatra za preživle in nove zakone, ki prihajajo iz narave same, bi morali dosledno obrestovati v dejanjih družbe, ki bi bila nagrajena oziroma kaznovana za prekrške. Za splošno zavezanost k pravnim normam in racionalizacijo bi skrbeli člani stalnega kongresa delegatov posameznih držav. Racionalni pristop k problematiki razlikuje dokument od sholastične odvisnosti od božje volje. Poleg konkretnih predlogov so navedeni še nekateri drugi splošno formulirani zakoni, kateri bi se predvidoma specifično obravnavali na diplomatskih dogovorih. Do njene realizacije ni prišlo, z izjemo na Poljskem in do določene mere na Ogrskem. V Franciji je dokument naletel na odpor predvsem v vrstah cerkvenih dostojanstvenikov, saj po njihovem mnenju češki kralj premalo spoštuje avtoriteto papeža in cesarja. Slednje samo potrjuje dejstvo, da je bil kralj Jiří napreden za svoj čas.

Jiří iz Poděbrada je kot avtor velikega mirovnega koncepta imel nasprotnika visoke izobrazbe, ki se je dobro spoznal na problematiko čeških dežel. To je bil znani papež Pij II., ki je pred nastopom v papeško funkcijo deloval kot predhodnik humanistov in je s svojimi humanističnimi deli vplival ne samo na italijanske, ampak prav tako na tuje, predvsem tudi na češke humaniste. Pred posvetitvijo je Silvij Piccolomini deloval kot diplomat na Dunaju. Napisal je delo *Historia Bohemica*, kjer je opisal svoje mnenje o Čehih in čeških deželah. Delo je bilo prvič izdano v Rimu leta 1475, pozneje so ga še večkrat ponatisnili in tudi prevedli v češčino. Njegovo delo je dvignilo veliko prahu, nekateri so bili nad njim navdušeni, drugi pa se z njim niso strinjali. Najbolj občutljiva tema je bila husitska doba. Silvij Piccolominiju pripisujejo vpliv na nekatere češke izobrazence. Prokop iz Rabštejna se je najverjetneje z delom *Poety o Štěstí i divný i užitečný sen* zgledoval po njegovem delu *Somnium de Fortuna*.

Jan mladší iz Rabštejna, brat Prokopa, se je prav tako zanimal za dela Silvija Piccolominija. Odsev Piccolominijevega dela *Pentalogus de rebus ecclesiae et imperii* najdemo v Janovem latinskem *Dialogu* iz leta 1469, ki velja za prvo češko humanistično delo. Že na prvi pogled izstopa z obliko, ki je formulirana kot dialog v pismu, ki je naslovljeno italijanskemu poznavalcu rimskega in cerkvenega prava Giovanniju Grassiju, katerega je pisatelj spoznal v času bivanja v Italiji. Humanistično epistolarna oblika v primerjavi s srednjeveškimi dialogi vsebuje nove smernice idej, ki niso povezovala raznih zamisli ter niso bila proti stanovsko usmerjena. Rabštejnov dialog prinaša različna gledanja na stanove, kompromisni in umiritveni odnos do stanov in vladarja. Razprava v dialogu se nanaša na pomen papeške

avtoritete za češki narod. Ali naj Jiří Poděbradski še naprej vodi svojo proti papeško politiko ali bi moral priznati papeževo avtoriteto? Rabštejnov dialog s to tematiko je povsem nekaj novega, saj v srednjeveški literaturi o tej temi ni bilo dovoljeno razpravljati. Povsem humanistični sta v njem dve zahtevi: enakovrednost posvetne in svetne oblasti ter verska toleranca. V humanističnem stilu so tudi interpretirani antični filozofi in umetniki. Rabštejnov Dialog je z vidika razvoja humanizma osamljeno delo in se neposredno ne navezuje na nič. Razloge za to je potrebno iskati v nespodbudnem humanističnem okolju, ki ga je narekovala gospodarska situacija v drugi polovici 15. stoletja. V tem obdobju je meščanstvo, ki se je politično in gospodarski drastično združevalo v husitskem revolucionarnem gibanju, postopoma izrivalo fevdalce z njihovih pozicij. Vodilno pozicijo v kulturi prevzame tisk, ki se je uveljavil ravno z meščansko pomočjo, saj je ta izkoristila pomen in perspektivo novodobnega tehnološkega odkritja. Tisk je pripomogel k cenejšemu izdajanju knjig in tako so te postale lažje dostopne širšemu krogu populacije. Knjiga se je demokratizirala, saj so poleg samostanskih in aristokratskih knjižnic začele nastajati tudi meščanske knjižnice.

Na začetku češkega knjigotiska in z njim postopne demokratizacije češke književne kulture je bila izdana Trojanská kronika. V času narodnega preporoda je bila kronika zelo priljubljena. Hipoteza o avtomatični, vendar takrat napačno povzetem končnem tekstu tiskane kronike iz tako imenovanega Oseckega rokopisa ni bila splošno sprejeta. Nasprotno obstajali so razumni dokazi o tiskanju knjig leta 1468. Neizogibno je izbira za tiskanje Trojanske kronike zadostila humanističnim težnjam po zgodovinskem in književnem pomenu dela. Napovedalo je povezavo humanizma z antiko. Ni bilo tipično tiskano delo, ki bi obravnavalo versko tematiko ali viteški roman kot pri večini ostalih narodov. V Trojanski kroniki je v središče postavljena skupnost in ne posameznik, kar namiguje na sloj meščanov v takratnem obdobju. Meščanstvo je na kroniko gledalo kot na koncept zgodovine meščanskega stana, ki ima pomembno politično vlogo in odgovornost za dinamiko v družbi. Ti koncepti so pomagali češkemu meščanstvu v njihovi stanovski tekmi proti plemičem. Ni bilo naključje, da je bilo delo prevedeno v češčino konec 14. stoletja, ko je nastalo tudi pred humanistično delo Tkadleček (Tkalec). O priljubljenosti Trojanske kronike v češkem okolju priča sedem rokopisov iz 15. stoletja in njeni ponatisi, ki so sledili v času narodnega preporoda. Trojanska kronika kot delo antične ljubezni ponazarja idejo o odnosu češkega humanizma do antike. Vračanje k antiki je ena izmed temeljnih značilnosti humanizma, kar pa ne pomeni, da srednji vek ni poznal antike ali da jo je zavračal. Nasprotno, latinščina pozne rimske literature je bila mednarodni jezik izobražencev, diplomatov in zakonodajalcev, na njej je temeljilo izobraževanje in bogoslužje

ter teologija kot najvišja znanstvena veja, ki so ji bile podrejene vse ostale. V literaturi se začnejo pojavljati antična znanja in citati iz širokega kroga predvsem rimskih klasikov. Srednjeveški avtorji so večinoma obravnavali antično literaturo, ki je vplivala na njihovo formo. Humanizem se razlikuje v pristopu do antike, saj daje poudarek morali, narodni zavesti, naravi in ljubezni. Novi odnosi se nakazujejo počasi in postopoma, zato je meja med srednjeveško in humanistično literaturo zelo nejasna. Opaznejša je meja v liriki, kjer je v srednjeveški literaturi poudarjena ljudska usoda, na začetku humanizma pa se pojavlja pomen individualne usode.

V čeških deželah se koncepti antičnih tem dolgo časa niso uveljavili. Prav tako bralce niso zanimali antični filozofi in pisatelji. Podobno je bilo v sosednji nemški in poljski literaturi. Grška literatura je težko prodirala v češko literaturo, saj je le manjšina imela znanje grškega jezika. Zato je bilo nujno, da se je na začetku 16. stoletja uvedel študij grščine na praško univerzo. Václav Písecký je bil avtor *Izokratova napomenutí k Demonikovi*, ki je prvi humanistični prevedeni tekst iz grščine v češčino in je imel velik morali pomen v 16. stoletju. V dobi splošno razširjenega humanizma so se za grško literaturo zanimali Matouš Kolín iz Chotěřina in v naslednjih fazah humanizma še nekateri člani družine Veleslavín in družine Ivančičsko-krališke. Písecký, Kolín in poznejši dolgoletni rektor praške univerze Martin Bacháček iz Nauměřic so si prizadevali za širitev poučevanja grščine tudi v mestne šole.

Splošno znanje latinščine med izobraženci je vplivalo, da se rimske literature povečini ni prevajalo v češčino, hkrati pa so prilagodili njihovo vsebino v delih čeških avtorjev. Slednje velja za delo Řehořa Hrubýja iz Jelení, ki vsebuje prevod dialogov *Laelius* in *Paradoxa* Marka Tullia Cicerona, in za *Napomenutí Pražanům*, v katerem je uporabljen govor *Pro lege Manilia*. Primere Cicerovega elegantnega jezikovnega govora je prikazal v zbirkah vzorčnih fraz s češkimi prevodi¹². Njegova državna, moralna in satirična dela so po večini ostala v rokopisni obliki. Imel je renesančni čut za leposlovno literaturo. Udejstvoval se je kot prevajalec in filolog¹³.

Češki versko obarvani humanizem je uporabil antične avtorje v skladu z njihovimi cilji. Neprekinjeno so kot glavno vejo predstavljali aristotelizem, ki ga je v dobi renesanse zasenčil novoplatonizem, vendar se njegov pomen ni zmanjšal. Osnovna veroučna etična načela so potrjevali spisi Cicerona, Terencija in Plauta. Zgodnjo krščansko ideologijo sta pojasnjevala

---

¹² Kopecký, Český humanismus, 10-29

¹³ Novák, Dějiny českého písemnictví, 63.

poznata antična pisca Lactanti Firmian in Augustin Aurelian. Podobno velja za cerkvena zgodovinarja Eusebia Pamphila in Flavia Magna Cassiodora, katerih zgodovina je bila prevedena v češki jezik konec 16. stoletja.

Citati z razmeroma širokega nabora antičnih piscev se pojavljajo v čeških humanističnih delih in kažejo na dokaj pomembno vedenje o antičnem pisanju na čeških tleh. Češki pisatelji so si pri pisanju pomagali z različnimi priročniki z zbranimi citati, kot je *Adagiorum chiliades* Erazma Rotterdamskega.

Specifične povezave med češko humanistično literaturo in antičnim pisanjem zasledimo od druge polovice 15. stoletja do dvajsetih let 17. stoletja. Opazne so predvsem v izboru bogatega materiala in njegove funkcije. Zanimanje ostaja na grški literaturi kot so homerski epi, Aisopos in v njegovem stilu je nastajala pripovedna književnost, Ksenofont in Plutarh. Iz rimske literature so prevladali Cicero, Terencij in Plavt, sledila je literatura Avgustinove dobe, iz naslednje faze sta prevladovala Seneka in Tacit in pozni rimski filozofi. Prepleteni sklopi različnih avtorjev so predstavljeni v prevodih, prilagojeni so predvsem v funkcije vzgajanja, izobraževanja, zabavanja in prispevajo k reševanju aktualnih družbenih problemov¹⁴.

Na začetku humanizma so poskušali združiti humanizem z domačo izobrazbo, klasični in humanistični avtorji se deloma ponavljajo, veliko se prevaja, jezik je pod vplivom ciceronske latinščine, slog pa je navdihujoč grški, prevodi antične mitologije in zgodovine so pogosti. Največ zanimanja znotraj latinske literature predstavlja predvsem praktična strokovna pravniška in govorniška rimska literatura, ki so jo najpogosteje preučevali. V pesništvu prevlada zanimanje za didaktiko in satiro. Zanimanje za liriko in dramo je bilo vezano na obvezno izobraževanje, vendar zanj večjega zanimanja ni bilo. Češki pisci in prvi češki humanisti so delovali v sožitju s krščanskim vidikom, saj je bila večina krščanske veroizpovedi. Opuščali so individualni vidik in aristokratsko ločenost od domačega okolja in prenesli krajevno, pedagoško, izobraževano odgovornost tudi v literaturo. Poleg klasikov so prevajali tudi moderne latinske pisce¹⁵.

Moravska je na začetku humanizma od leta 1468 do 1490 spadala pod pravno oblast ogrskega kralja Matija Korvina. Leta 1486 so na Moravskem začeli tiskati knjige, eno leto prej kot v Pragi. Iz brnske tiskarne Konrada Stahela in Matthiasa Preinleina je izšlo triindvajset prvih tiskanih knjig, medtem ko je iz treh praških tiskarn izšlo skupaj dvajset del. Praška dela so

---

¹⁴ Kopecký, Český humanismus, 29-30.

¹⁵ Novák, Dějiny českého písemnictví, 62.

bila pisana v češkem jeziku, moravska dela pa so bila večinoma v latinskem jeziku, dva dela pa sta izšla v nemškem jeziku. Situacija lepo ponazori takratno politično in kulturno stanje na Moravskem, ki se je nanašala na ogrsko nadvlado in s tem povezane tematike. Konrad Stahel se je v času svojega bivanja v Benetkah seznanil z nekaterimi renesančnimi tipografskimi tendencami, kot so različni tipi pisave in okrasni ornamenti knjig, ki jih je uvedel v svoji tiskarni. Različne knjige in znanja so prihajala z Italije na Moravsko preko čeških študentov, ki so študirali na padovski univerzi, preko budimskega kraljevega dvora, ki je imel redne stike z renesančno Italijo, in preko čeških izobražencev. Olomuc je bil center humanizma na Moravskem, ki je imel latinske karakteristike. Ctibor Tovačovský iz Cimburka je v svojih delih prikazal nove ideje, ki so počasi pronicale v češko okolje. Bil je mogočni dvorski plemič in je podpiral politiko kralja Jiříja. Po smrti slednjega je pomagal pri izvolitvi Vladislava Jagellonskega za češkega kralja. V letu 1467 je dokončal svoje delo Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich. Delo konceptualno sodi v srednjeveško literaturo, saj vsebuje alegorični spor abstraktnih oseb, ideološko pa sledi socialnim idejam husitstva, ki jih je preoblekel v utrakvistično Pravdo (Resnica) in katoliško Lež (Laž). Zato je njegovo delo razburilo ne samo katoliški tabor, ampak tudi ostale pripadnike drugih ver. Delo je bilo izdano v tiskani obliki šele čez sedemdeset let leta 1539, vendar v drugi verziji, ki vsebuje predstavo popolnega vladarja. Avtor slednjega ni Tovačovský, ampak najverjetneje praški tiskar Jan Severýn mlajši, ki je delo aktualiziral s koncem vladanja Jiříja Poděbradskega, ki je predstavljal dobrega vladarja. Sledil mu je Ferdinand I. Habsburški, ki se je pogosto odmaknil od opisanega zgleda. Tovačovský je večji pečat pustil z oblikovanjem moravskega tradicionalnega zakonika Kniha Tovačovská, ki je bila končana v letu 1490. Zakonik vsebuje veliko število njegovih rokopisov s pravno normativno vlogo. V delu je razviden logičen pristop k reševanju sporov, čigar rešitev bi ustrezala vsem vpletenim in zadovoljila duhovni, cerkveni in uradni vidik. Za dosežen cilj je bilo potrebno posvetno pravo postaviti pred cerkveno, kar je neizogibna humanistična ideja. Ali se je navodila dosledno upoštevalo v praksi oziroma, ali je občasno obveljalo cerkveno stališče, ni navedeno.

Začetna humanistična literatura je imela vsebino in obliko še vedno kot srednjeveška literatura. V dela postopoma pronicajo humanistični motivi. Posamezni pisci so se seznanjali s tujo renesančno literaturo z zgodnjimi humanističnimi deli v sodobnih sočasnih plemiških, meščanskih in institucionalnih knjižnicah. Eden izmed njih je bil Hynek iz Poděbrada, sin kralja Jiříja Poděbradskega, ki mu je bila omogočena primerna izobrazba in je imel možnost se seznaniti z italijanskim in ogrskim humanističnem okoljem. Hynkovo delo vsebuje enajst

Boccacciovih novel, ki so nastale s prevodom nemškega dela, kateri je aktualiziral ljubezen večinoma z erotičnim pridihom. Slednjo karakteristiko je Hyněk neuspešno poskušal ujeti v novelah z dekameronskim stilom. Rokopisna podoba dela ni podpirala večje razširjenosti. Prvotne Hynkove pesnitve so bile pisana prozaično in v verzih ter so vsebovale veliko alegorij. Vsebinsko nihajo med srednjim vekom in renesanso.

Na začetku humanizem in njegove ideje niso bile podprte. Praški univerzi, ostalim izobraževalnim ustanovam in samostanom je bil nov način izobraževanja in kulturnega gibanja tuje. Kontroverzni učitelji so gledali na novo smer z nezaupanjem in so učili v stilu sholastičnih diskusij o problemih, ki so se tikali preteklosti. Posamezniki, ki so se zanimali za humanizem, so pridobivali informacije z dodatnim študijem. Propagirali so ga navdušenci tujih prevodov, ki so se jim pridružili tudi izobraženi domači duhovniki.

Humanistični centri so združevali vplivne cerkvene uradnike in dvorjane. Eden izmed njih je bil Bohuslav Hasištejnsky iz Lobokovic dvorjan Vladislava II., ki je deloval na praškem in budimskem dvoru in se je tako seznanil s tujim in domačim humanizmom. Na Moravskem se je oblikoval humanistični krožek okrog olomuškega škofa Tasa Černohorskega iz Boskovic. Tas in Bohuslav sta bila seznanjena s humanizmom v Italiji. Veljalo je, da so humanistični avtorji pisali v latinščini, vendar slednje za večino piscev v Italiji ne drži. Iz tega izhaja razlikovanje različnih avtorjev humanizma, ki so se začeli pojavljati s širjenjem humanizma v tujino in med različne sloje prebivalstva. Poznamo latinske humaniste, ki so večinoma plemiškega rodu in katoliške vere, narodni humanisti so skoraj po pravilu meščani in utrakvist.

Bohuslav Hasištejnsky iz Lobkovic je pisal latinske pesmi, razprave in pisma, ki so v sledečem 16. stoletju postala merilo izobrazbe. Celo življenje je gledal na narod iz kozmopolitanskega zornega kota¹⁶. Študiral je v Bologni in v Ferrari. V času študija je prestopil v katoliško vero. Velja za enega izmed prvih Čehov, ki je bral originalna klasična antična dela v latinščini in grščini ter je prepotoval večji del antičnega sveta. Pisal je obširna verzna dela, kamor se uvrščata deli *Ad sanctum Venceslaum* satyra ali *Žaloba k sv. Václavu* iz leta 1489 in *Elegia de peregrinatione sua* ali *Elegie o jeho putování*, ki opisuje njegovo potovanje po Sredozemlju v letih 1490 in 1491. Priložnostno je pisal tudi duhovne in ljubezenske pesmi ter tudi filozofsko prozo kot je *De avarita* ali *O Lakotě* okrog leta 1500 in *De felicitate* ali *O štěstí* okrog leta 1500. Velja za začetnika latinskega humanizma na

---

¹⁶ Kopecký, Český humanismus, 30-38.

Češkem¹⁷. Ustvaril je veliko knjižnico, v kateri se prevladovali humanistični in klasični avtorji, ter moderni muzej učnih pripomočkov in čudes. Njegova proza je bila pogosto politično orientirana, recitacije so bile pisane v ciceronskem in senekovskem slogu, v polemikah s katoliško vsebino pa je uporabljal satiro in ironijo. Od ostalih humanistov se je ločil z izraženim pesniškim talentom, s katerim je opisoval naravo, spomine na potovanje po Sredozemlju, predstave o antičnem svetu in mitološke delčke v sedanosti¹⁸. Sodil je med aristokratske humaniste, ki niso bili naklonjeni pisanju v češkem jeziku in so podpirali znanost in umetnost. V svojem delu *De miseria humana* ali *O lidské ubohosti* iz leta 1495 je predstavil pesimističen vidik ljudskega življenja, ki je poln težav in nesreč. Smisel življenja vidi v znanosti in umetnosti.

Dopisoval si je z Janom Šlechtom, ki je po zaključenem študiju na praški univerzi deloval kot pisar in sekretar v kraljevi pisarni v Budimu. Predpostavlja se, da je Jan Šlechy avtor nedokončanega filozofskega dela *Mikrokosmos*. V njem poskuša v Platonovem stilu razložiti princip boga, človeka, sveta, človeške morale in povezavo med telesom in dušo. Delo je primer humanističnega pisanja, ki je v dobi renesanse oblikovalo literarni žanr, v katerem se je lahko o čemerkoli pisalo globokoumne misli in se jih v primerni obliki podalo v umetniško okolje¹⁹. Delo je nekaj časa veljalo za glavno filozofsko delo češkega humanizma²⁰.

Primere takega pisanja najdemo v leposlovni literaturi tudi danes. Humanisti so za dopisovanje imeli dodelano teorijo in natančna navodila za oblikovanje pisem. Med slednje spada primer dela olomuškega uradnika in kraljevega sekretarja Augustina Olomouckega *De modo epistolandi* in delo sodnega uradnika in prevajalca Racka Doubravskega *Libellus de componendis epistolis*.

Pomembni predstavnik humanizma na Moravskem je bil Augustin Olomoucký, ki je tudi napisal priročnik o dopisovanju. Svoja dela je pisal v tujini in doma. Izobraževal se je na univerzi v Krakovu in Padovi ter prejel funkcijo pisarja češke dvorne pisarne. V času študija v Padovi je napisal *Dialogus in defensionem poetices*, ki so izšli v tiskani izdaji leta 1494²¹. V njem goreče piše o polemiki proti Cerkvi edinosti čeških bratov²². Delo je sorodno Ciceronovem zagovoru grškega pesnika A. Licinia Archia. *Dialogus* ali ciceronsko

---

¹⁷ Lehár et al., *Česká literatura od počátků k dnešku*, 107 in 111.

¹⁸ Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 61.

¹⁹ Kopecký, *Český humanismus*, 38-45.

²⁰ Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 60.

²¹ Kopecký, *Český humanismus*, 10-45.

²² Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 60-61.

poimenovano Laelium je postavljeno v Italijo, ki je humanistično zagovarjala leposlovno literaturo, katero so napisali njihovi znani rojaki. Augustin Olomoucký je bil teolog in pozneje tudi cerkveni uradnik, njegova verska izobrazba ni imela vpliva na njegova humanistična dela, ki so jim kontrast predstavljale njegove poznejše verske razprave. Vse ostale podobnosti in promiskuitete tem posvetnih in verskih del sodijo k osnovnim lastnostim celotnega češkega humanizma. Za zgodnji moravski humanizem je bil Augustin Olomoucký tipični predstavnik in pisatelj, ki je imel osebne stike oziroma si je dopisoval s Konrádem Celtesem, Jeronýmom Balbem, Janem Šlechtom iz Všebrda, Bohuslavem Hasištejnským iz Lobkovic in sodeloval s podonavsko literarno skupnost. Njegovo obrambo poetiki prikaže s čudovitim govorom, ki vsebuje literarnoteoretično razmišljanje na koncu 15. stoletja in kaže tuji vpliv na češko kulturo²³.

Dela najbolj zgodnjih čeških humanistov, ki so bili po večini šolani v Italiji, so le redko prodrli v širšo zavest, ki se je širila z novimi vedami in novimi verzijami ločevanja lastninjenja izobrazbe, ki se je ohranjalo z duhovnimi stiki s tujino in se ni izčrpavalo z neumornim veroizpovednim sporom. Močnejši odziv ni doživel niti Jan iz Rabštejna, diplomat kralja Jiříja Poděbradskega, ki je napisal delo *Dialogus sive disputatio baronum Bohemorum*, v katerem moderno humanistično formo posrečeno uporabi kot domiselno politično diskusijo, da bi v diplomacijo in lojalnost, ki sta uperjeni proti plemiški opoziciji, dejansko prodrli etika humanosti in češke zavednosti²⁴. *Dialogus* je fiktivni pogovor, v katerem avtorju po povratku iz Italije trije češki katoliški plemiči predstavijo politične razmere v deželi, kjer je leta 1467 izbruhnil upor katoliških plemičev proti Jiříju Poděbradskému. Jan iz Rabštejna, ki je lepo kariero dolgoval prav kralju Jiříju, se je moral kot katoliški dostojanstvenik postaviti na stran papeške kurije, ampak kot človek in patriot je videl uničenje dežele²⁵.

3 NARODNI HUMANIZEM

Od konca 15. stoletja, ko se je humanizem začel razvijati, se je v prvi tretjini 16. stoletja poleg latinskega humanizma postopoma oblikoval še narodni humanizem. Slednji je bil bolj vpliven zaradi svoje jezikovne dostopnosti in predvsem zaradi ukvarjanja z aktualnimi družbenimi problemi. Postopoma je z bogatim razvojem vplival na značilnosti češke kulture in je predstavljal proti utež kozmopolitanski tendenci latinskega humanizma.

---

²³ Kopecký, Český humanismus, 10-45.

²⁴ Novák, Dějiny českého písemnictví, 48-61.

²⁵ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 110-111.

Prvi, ki je ustvarjal narodno kulturo, je Viktorin Kornel (Cornelius) iz Všeherda, ki je na začetku pisal latinski humanizem. Deloval je v krogu latinskih humanistov v kraljevi pisarni, kjer je bil zaposlen. Dogodki v političnem, gospodarskem in socialnem okolju na koncu 15. stoletja so ga usmerili v ustvarjanje narodne literature. Preseljevanje iz dežele v mesta, vedno številčnejše in gospodarsko močnejše meščanstvo ter vedno več nemško govorečih priseljencev, je vzpodbudilo Všeherda, da se je čutil dolžnega braniti narodno kulturo in jo razvijati po humanističnih principih. Prevajal je latinska dela v češčino, izšle so knjige sv. Jana Zlatoústega *Knihy o napravení padlého*, sv. Cypriána *List k Donátovi o potupení světa* in prevod sv. Cypriána *Na modlitbu Páně*. V prvih delih je razvijal svoj koncept narodnega humanizma. Ne gre toliko za odmik od antične kulture, ki jo je podrobno poznal, ampak bolj za prenos njihovega znanja v češko kulturo in njen razvoj²⁶. Propagiral je prevajanje klasičnih grških in latinskih piscev. Njegovo geslo je bilo »karkoli grškega, karkoli latinskega«, je možno napisati tudi v češčini. Češki humanisti so v duhu te miselnosti v češčino vnesli tudi veliko sodobnih latinskih prvin²⁷. Viktorin Cornelius iz Všeherda je bil priznani pravnik svojega časa. Z ostalimi pravniki je sodeloval pri oblikovanju pravnih kodifikaciji, ki bi plemstvu prinesle prevlado v družbi. Všeherad se ni strinjal z zasnovo, saj je tudi sam prihajal iz meščanskega okolja in je zagovarjal pravice mest. Postavljen je bil za mestnega pisarja, s čimer je imel možnost oblikovati delo, kjer je predstavil uporabo pravnih norm, ki so v interesu majhne plemiške skupine. V delu *O práviech, súdiech i o dskách země České knihy devatery* se zgleduje po delu Niccola Machiavellia *Il Principe* ali *Vladar*. Njegovo delo je naletelo na odpor visokega plemstva, zaradi česar ga je deloma preoblikoval in izločil najostrejše idejne napade na plemstvo. Všeherdova družbena kritika in v pravem pomenu besede tudi politično delo je sicer sčasoma potonilo v pozabo, prihajala so nova pravna dela, kljub temu pa je njegovo delo postavilo ključne elemente pravniškemu humanizmu. Všeherad dopolnjuje humanistični pristop z raziskovalnim pristopom, kritično pristopa do rimskega prava in do antičnih avtoritet ter dosledno spoštuje domačo pravno tradicijo. V delu o sv. Janu Zlatoústem *Knihy o napravení padlého* je Všeheradov posvetilni uvod pomembno vplival na ostale češke humaniste, da naj poskušajo ustvarjati v maternem jeziku.

Sledili so mu predvsem avtorji iz meščanskega okolja, utrakvistične usmeritve brez univerzitetne izobrazbe. Neutemeljeno bi bilo razglasiti češko literaturo napisano v latinščini za ne narodno, saj ta prav tako piše o aktualnih domačih dogodkih. Latinska literatura pisana

---

²⁶ Kopecký, *Český humanismus*, 49-58.

²⁷ Lehár et al., *Česká literatura od počátků k dnešku*, 109.

v navezi z institucijami je običajno hkrati vezana na izobraževanje. Princip v službi izobraževanja je bil bolj podprt kot pa ideološki princip ustvarjanja. V ideološkem principu razvoja humanizma je prednjačila predvsem praška univerza z njenimi učitelji.

V Všeherdovem programu sta bila dva ustvarjalca in realizatorja idej Řehoř Hrubý iz Jelení in Mikuláš Konáč iz Hodiškova. Oba sta izhajala iz meščanskega okolja in sta bila pripadnika utrakvizma, nobeden izmed njiju ni imel univerzitetne izobrazbe ali izkušnje iz tujine. Oba sta imela srečo, da sta se lahko samoiniciativno izobrazila s pomočjo izbranih del, ki sta jih prevajala in po potrebi prilagodila. S tega vidika so njuna dela resnično samo narodna.

Starejši je bil Řehoř Hrubý, ki si je dopisoval z Všeherdem, pri čemer je njegov prvi prevod izšel skupaj s tremi Všeherdovimi prevodi. Prevedel je Ciceronova dela O přátelství in Paradoxa, nekatere spise Giovannia Pontana, Lorenza Vallyja in drugih. Po njegovi zaslugi je bila češčina prvi narodni jezik, v katerega sta bila prevedena Hvalnica norosti Erazma Rotterdamskega in Petrarkovo delo De Remediis. Řehoř Hrubý je prevajal od antičnih del in avtorjev, humanistične ustvarjalce in do predkrščanske, krščanske, renesančne in reformacijske ideologije. Večina Hrubovih prevodov je izšla samo v rokopisni obliki in so zbrani v zbornikih. V komentarjih svojih prevodov je zapisal svoje mnenje o odnosu med duhovno in posvetno literaturo ter med krščansko in pogansko oziroma antično literaturo. Trdil je, da si te literature ne nasprotujejo in poznavanje ene pomaga pri razumevanju druge. Mladim študentom priporoča, naj najprej osvojijo posvetno literaturo, če želijo imeti pozneje boljše razumevanje teološke literature. V ospredje postavi antičnega filozofa Platona, katerega dela so vplivala na ideje predstavnikov češkega humanizma. Z avtorskim delom Napomenutí Pražanům je reagiral na aktualne boje v Pragi, ki so bili posledica stanovskega nestrinjanja med plemiči in meščani. Sviri pred razklanostjo prebivalstva in opiše idealno vodjo, ki bi bila pozorna tudi na male kmete in reveže. V delu zagovarja mir in je proti vojnemu stanju ter navaja potrebo po odstranitvi podložništva.

Mikuláš Konáč iz Hodiškova je bil široko kulturno razgledan, kar dokazuje njegov izbor sodobne in starejše ter antične literature. Zanimal se je predvsem za italijansko humanistično in nemško reformacijsko literaturo. Kot lastnik tiskarne v Pragi je izdal števila dela. Med njimi so bili prevodi Petrarke, Eneja Silvija, Lactantia Firmiana, tri predelane Boccaccieve novele, razna dela o življenju in morali starih filozofov in pisateljev. Po njegovi smrti so izdali tri njegova dela, prvo češko dramo Judith, ki jo je prevedel iz nemščine in velja za prvo češko posvetno humanistično igro. Konáč je s pisateljsko ustvarjalnostjo in tiskarsko

dejavnostjo, ki sta imeli premišljeno ideologijo, pomembno vplival na praške meščane. Svoj koncept predstavi v uvodu prevoda Petrarkovega dialoga Charóna iz Palinurem O najbiednějším stavu velikých pánuov. Zagovarja češki jezik in postavlja češko humanistično literaturo za edino pravo ter je proti domačim občudovalcem tujejezične kulture. Postavil je teoretične temelje češki renesančni literaturi s prikazom pisanja v češčini v stilu renesančne ljubezni z zgledom v bibličnih ljubezenskih tematikah. Prevod Directoria humanae vitae zajema več kultur kot so perzijska, arabska in židovska ter je nastajal postopoma tekom stoletij, Jan iz Capuja ga je prevedel v latinščino, iz nje pa je Konáč prevedel v češčino kot Pravidlo lidského života. Delo vsebuje moralne nauke in je sestavljeno iz dialogov.

Več literarnih del, ki so vplivala na razvoj in pisanje čeških humanistov, je bilo orientalskega izvora. Kronika sedmi mudrců povezuje srednjeveško moralistično literaturo z bolj zabavnim humanističnim pisanjem, ki si je počasi utiralo pot ljudskim bralcem in folklori. Kronika se uvršča v skupino orientalskih ljubezenskih del, kamor sodijo še znamenite zgodbe Tisoč in ena noč od Pančatantra, razprave Petra Adelfonsa in zgodba o Barlaamu in Josafatu. Orientalška dela so postopoma prodirala v kulturno okolje, ki jih je deloma oblikovalo, deloma pa so dela vplivala na okolje. V evropskem humanističnem literarnem okolju se je uveljavil zbornik razprav Petra Adelfonska poznanim pod imenom Disciplina clericalis.

Sin Řehořa Hruha Zikmund Hrubý se je izobraževal pod mentorstvom Václava Píseckega, ki je iz stare grščine prevedel Izokratova napomenutí k Demonikovi. V delu so predstavljeni ideali, o katerih je želel podučiti svojega učenca, in predstavlja prikaz prevoda iz grščine v češčino. Delo je imelo širši pomen in je predstavljalo filozofijo harmonije duhovnega, telesnega in moralnega razvoja. Zikmund Hrubý je prevajal iz grščine v latinščino in je izdal Lexicon symphonum, ki je slovar štirih jezikov latinščine, nemščine, grščine in češčine. Jezikoslovci so slovar označili za odlično humanistično delo²⁸. Živel je v Baslu, kjer je delal kot urednik slavne Frobeniove tiskarne in kot prevajalec grških klasikov v latinščino²⁹.

Jan Franta je napisal češko literarno delo Frantovy práva, ki vsebuje splošno moralo, oblikovano že nekoliko na satirični način in deluje proti cerkvi. Delo sodi v laično humanistično literaturo, ki se zgleduje po tujih evropskih satirah, vendar je postavljeno v češko okolje in se prilagaja češki filozofiji življenja. Delo je vzpodbudilo zanimanje za satirično literaturo, ki se je osredotočila predvsem na politično vsebino. Politika je bila

---

²⁸ Kopecký, Český humanismus, 49-74.

²⁹ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 51.

aktualna tema tudi v tujini, saj je bila v dvajsetih letih 16. stoletja prisotna luteranska reformacijska književnost. Iz Nemčije je v češke dežele prihajalo veliko število proti katoliško usmerjene satirične literature³⁰. Frantový práva je bila izdana leta 1518 in je parodija na cehovske predpise z epskimi opisi. Navezuje se na nemško humanistično t.i. noro literaturo, ki je povezana s tradicionalno humanistično satiro, katere vrhunsko delo je Hvalnica norosti Erazma Rotterdamskega³¹.

Jan Mantuán je v delu Rada prav tako na prozni in verzni način prikazal humanistično moralo in življenjski optimizem.

Oldřich Velenský iz Münchna je bil univerzitetno izobražen polemik in prevajalec, ki je ustvarjal satirično literaturo. Prevedel je delo Erasma Rotterdamskega O rytieři křesťanském, ki ga je oblikoval v humanističnem dialogu in satiri. Prevedel je socialno satirično delo Kratochvilní, kjer opisuje tožbe revnih in bogatih pred Saturnom. Odsev tega dela najdemo tudi v socialni kritiki Listech do nebe Jana Amosa Komenskega. Prevedel je delo Martina Lutra in sicer Výklad o Antikristovi. Izdal je tudi latinski govor proti papeževi prevladi, ki je postal znan tudi v tujini. Rokovanie dvú osob, Paškvilla a Cyra je njegov prevod od neznanega, verjetno italijanskega avtorja, kjer kritizira papeža Lea X. Delo je pisano v dialogih in so ga z zanimanjem sprejeli češki proti papeško usmerjeni izobraženci.

Izhajala so satirična pisma, ki so jih avtorji naslovili na aktivne politične ali verske osebnosti. S habsburškim prevzemom krone se je počasi ukinilo izhajanje takih pisem. Habsburžani sicer niso mogli nemudoma uveljaviti svojih absolutističnih, katoliških in fevdalnih zahtev, vendar pa se je po njihovem prevzemu krone zmanjšala humanistična polemična literatura.

Humanistično izobražen duhovnik Jan Česka je napisal prodorno humanistično in antično kombinacijo v Řeči a naučení hlubokých mudrců leta 1500. Delo je temeljilo na Petrarkovem delu De remediis utriusque fortunae, ki je bilo prevedeno v češčino. Sledil je skupni ideji humanistične učenosti, srednjeveški minljivosti vsega zemeljskega in filozofiji morale, ki je presegala okvire stanovske pripadnosti. Plemstvo in meščanstvo se je v 16. stoletju zanimalo za vlogo sreče v ljudskem življenju, zaradi česar je literarno delo z vlogo Fortune in njenimi personifikacijami poželo veliko zanimanja. Življenjske modrosti, samoizobraževanje in samoizpopolnjevanje so se dopolnjevale z moralnimi idejami Píseckega Izokratova napomenutí k Demonikovi in ostalimi moralnimi načeli humanistične dobe. Českovo delo je

---

³⁰ Kopecký, Český humanismus, 74-79.

³¹ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 108.

napisano v priljubljeni obliki dialogov, v katerih zabavno opisuje ljubezen. Edinstvena značilnost Češkovih del je mešanje poganske antike s krščanstvom, kar je obenem fenomen tudi za češki humanizem.

Vzporedno se je razvijal tudi latinski humanizem, za katerega velja podoben pristop do ustvarjanja z zgledovanjem po tuji ali domači literaturi. Jan Dubravia je napisal *Theribullus* na podlagi *Nová rada Smila Flašky iz Pardubic*. Dubravia je v delu prikazal smisel za naravo in ironični odnos do nekaterih viteških običajev. V *Nová rada* je v duhu srednjega veka po božji volji vladar postavljen na vladarsko mesto, v *Theribullus* pa zaradi svoje izobrazbe in plemenitega duha. Smila se je obračal k splošnemu, medtem ko se je Dubravia zanimal za takratne dogodke in dejavnike. Aktualnost *Theribullus*, ki je izšla v Nürnbergu leta 1520, je uvidel že izdajatelj, ki je sodeloval pri njenem širjenju v tuje dežele. Izšla je trikrat in je postala zgledno delo za celo stoletje³². Dubravia je napisal tudi zgodovinsko delo *Historiae Regni Boemiae...libri XXXIII* iz leta 1552, ki je cesarju Maksimiljanu nazorno prikazovalo prednosti in slabosti njegovih predhodnikov.

Izdan je bil tudi enciklopedični priročnik z obsežnimi komentarji, ki vsebuje sedme svobodne umetnosti, in sicer gramatiko, dialektiko, retoriko, geometrijo, aritmetiko, astronomijo in glasbo, z naslovom *De nuptiis Mercurii et Philologiae* ali *Poroka Merkurja in Filologije* avtorja *Martianus Capella* leta 1516.³³

4 ZGODOVINSKA OPREDELITEV OZEMELJ POD VLADAVINO HABSBUURŽANOV

4.1 OPREDELITEV SVETEGA RIMSKEGA CESARSTVA

Sveto rimsko cesarstvo je bilo v času Karla V. del političnega ozemlja, v katerem sonce ni nikoli zašlo. Z razdelitvijo ozemlja je Karel V. predal cesarsko krono Svetega rimskega cesarstva bratu Ferdinandu I., ki je prevzel vladanje v osrednjem in bolj vzhodnem delu Evrope, Karel V. je obdržal vladanje v Španiji s provincami v Ameriki, Neapeljskem kraljestvu, na Nizozemskem in Siciliji. Kljub ločitvi sta ostali obe veji Habsburžanov, španska in avstrijska, med sabo tesno povezani politično in preko družinskih vezi, ki so jih utrjevali s porokami³⁴. Sprava je bilo mišljeno, da naj bi si cesarsko krono izmenjevali predstavniki ene

---

³² Kopecký, Český humanismus, 79-88.

³³ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 111-112.

³⁴ Jean Bérenger, A History of the Habsburg Empire 1273 – 1700, prev. C. A. Simpson, (New York, 1994), 139-148.

in druge veje. Španska veja Habsburžanov je bila dolgo časa močnejša, saj je bila zaradi čezmorskih posesti neizmerno bogata in obenem klasična pomorska država. Avstrijska veja dinastije z njo ni mogla tekmovati, čeprav je imela cesarsko krono. Španska veja je v dinastiji dolgo veljala za vrhovno avtoriteto³⁵.

Po pravnem položaju in ureditvi je bilo cesarstvo volilna država. Volilni knezi so imeli volilno pravico, ki je bila predpisana v Zlati buli leta 1356, tekom stoletij so se ji postopoma pridružili številni drugi zakoni. Pogodba je delila moč med tri dejavnike: cesarja, volilne kneze in državni zbor. Skupaj z državno komornim sodiščem je cesarstvo nudilo učinkovito pravno varstvo in preprečevalo ozemeljsko suverenost posameznim knezom³⁶. Sveto rimsko cesarstvo je bilo urejeno centralistično in je obsegalo ozemlje od Karniole na jugu do Holsteina na severu ter od Alzacije na zahodu do čeških dežel na vzhodu. Ozemlja so bila povezana neposredno ali posredno s cesarjem. Konstitucija cesarstva je bila tako kompleksna, da je bila težko dojemljiva celo njihovim vladarjem, saj je vsebovala togo hierarhijo volilnih knezov, škofov in drugih cerkvenih dostojanstvenikov ter svobodna mesta. Najvišjo vlogo za cesarjem so imeli volilni knezi, ki so bili člani državnega sveta Svetega rimskega cesarstva. Člani so bili nadškofi Mainza, Trierja in Kölna ter volilni knezi dežel češke krone, kneževine Palatinata, kneževine Brdandenburga in vojvodine Saške. Celotno cesarstvo je bilo ogromno telo, katerega večinski deli, so bili podrejeni centralni moči. Najbolj odvisne so bile habsburške dedne dežele, ki so v cesarstvu zasedale posebno mesto. Problem jurisdikcije in nejasnosti so poskušali urediti z administrativno reformo v začetku 16. stoletja, ki je bila osredotočena na centralizacijo habsburške administracije.

Cesarstvo je združevalo ideje dostojanstva in pobožnosti cesarja ter katoliške skupnosti, politično pa je bilo vedno usmerjeno v absolutizem – ena univerzalna država. V času vladanja Rudolfa II. je prišlo do preoblikovanja iz preživetega srednjeveškega kozmopolitanskega univerzalizma v organizirano centralistično avtokracijo. V poznem 16. stoletju je plemstvo počasi izgubljalo vlogo izvrševalcev moči in se postopno preoblikovalo v nov družbenoekonomski razred mogočnih posestnikov, katerih interesi so občasno prišli navskriž z voljo cesarja. Kljub novi obliki moči je plemstvo večinoma spoštovalo in upoštevalo moralno moč ideje cesarstva in podpiralo cesarja kot ideal dostojanstva in ne samo iz osebnih političnih kalkulacij³⁷.

---

³⁵ Eva Demmerle, Habsburžani, prev. Igor Antič, (Ljubljana, 2013), 97.

³⁶ Damjana Zelnik, Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, v Zgodovina, (Tržič, 2003), 362.

³⁷ Evans, Rudolf II and His World, 5-23.

Klasičen tip državnega sveta dežel v Svetem rimskem cesarstvu je bil sestavljen iz treh stanov, predstavnikov duhovščine, plemstva in predstavnikov mest, ki so se sestajali ločeno. Plemstvo se je delilo na svobodne cesarske viteze, ki so ohranili avtonomijo nad svojim ozemljem, priznavali so nadvlado samo cesarju, vendar niso imeli pravice sodelovati v kolegiju volilnih knezov. Cesarju so plačevali davke, pomembni so bili predvsem davki za obrambo pred Turki. Volilni knezi so bili po vplivu in moči takoj za cesarjem in so imeli pomembno vlogo v politiki imperija. Imeli so pravico voliti cesarja Svetega rimskega cesarstva. Svet državnih knezov je bil sestavljen iz ostalega plemstva in duhovščine, ki so imeli glede na pomembnost samostojni glas ali pa skupinsko pravico do glasa. Nižje plemstvo tu ni bilo zastopano. V kolegiju državnih mest so sodelovale delegacije mest, ki so stala na državnem, družinskem ozemlju cesarja ali cerkvenem ozemlju dobljenem od cesarja, in niso imela vidnejše vloge v politiki imperija. Tekom reformacije se je spremenilo razmerje števila katoliških predstavnikov, saj so izgubili mesta na protestantskih ozemljih. S prenosom cesarskega vladanja na Ferdinanda I. so avstrijske dedne dežele ponovno postale središče imperija. Bile so del državnega sveta, vendar so imele drugačno pozicijo v svetu, saj so zanje veljala druga pravila kot za ostale dežele v cesarstvu³⁸.

Možnosti združevanja in sodelovanja med deželami so delovale kaotično in nepregledno. Najprej so sodelovali nemški plemiči in cesarska mesta, ki so bila vezana na vladarja in cesarstvo. Razdelila jih je vera, ki je pretrgala nekatere tradicionalne vezi solidarnosti. Hkrati se pri višjemu plemstvu izrazi tendenca poročanja med predstavniki različnih veroizpovedi. Kljub nejasni poziciji statusa in zakonsko neopredeljenega stanja v cesarstvu je plemstvo ostalo združeno in načeloma zvesto cesarju. Razne zveze so podpirale kompromisne rešitve, ki bi lahko prišle v poštev pri verskem vprašanju v imperiju. Dežele so se kljub verskim konfliktom zavedale vrednosti vključenosti v Sveto rimsko cesarstvo in njegovih prednosti.

Z letom 1555 in sprejetem augsburškega miru je postal državni svet cesarstva ključno reprezentativno in odločujoče telo v imperiju. Trdno so se izoblikovale kurje: volilni knezi, plemstvo in duhovščina ter cesarska mesta, v katerih so potekala glasovanja, ki so izide sporočali ločeno. Odločitve in predloge so poskušali uskladiti in podati sprejete sklepe. V sredini 16. stoletja so bili največkrat glavni razlog za zborovanje turški vpadi, obramba pred njimi in s tem povezani davki. Dežele so razvijale vsaka svojo vojaško organizacijo in s tem

---

³⁸ Volker Press, *The System of Estates in the Austrian Hereditary Lands and in the Holy Roman Empire: A Comparison of Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (London, 1991), 1-10.

krepile tudi centralno avtoriteto cesarstva. V njihovi pristojnosti so bila tudi sodišča, katerih dejavnost se je iz leta v leto povečevala, ki so delovala za vse družbene sloje. Volilni knezi so se zavedali, da učinkovita regionalna in centralistična struktura pomeni grožnjo njihovim pravicam in svobodi odločanja v deželah, in so zaradi tega imeli svoj kolegij, brez katerega ni mogla biti sprejeta nobena odločitev. Volilni knez je lahko vplival na ostale dežele volilnih knezov, čeprav niso sodile v njegovo ozemlje, kar je povzročalo nesporazume. Glavna naloga državnega sveta je bila, omogočanje komunikacije med deželami in predstavljal je uradne odnose med cesarjem in deželami, med volilnimi knezi in plemstvom ter cesarskimi mesti. Hotenja po prednosti pred ostalimi deželami, so usmerile razvoj dežel v bolj individualno smer, kar je preprečevalo nadaljnji razvoj v politično reprezentativno telo v modernem smislu besede³⁹.

Na celotno cesarstvo v času 16. in 17. stoletja so vplivali naslednji dejavniki: devalvacija zlata v palicah, ki ga je sprožil uvoz južnoameriškega srebra, razširjena monetarizacija gospodarstva, stroški vojskovanja in vpeljava ročnega strelnega orožja kot najučinkovitejše oborožitve. Skupaj so prispevali k temeljiti reorganizaciji državnih struktur. Habsburžani so se s temi izzivi spopadli z uvedbo absolutistične politike, ki je zajemala tudi protireformacijo, okrepitev obmejnih vojaških enot in ukinitve nekaterih svoboščin mest in kmečkega prebivalstva⁴⁰.

4.2 STANOVI IN UPRAVNA UREDITEV V DEŽELAH

V poznem srednjem veku so se v deželah izoblikovali deželni stanovi, ki so sodili med temeljne politične strukture. Sestavljeni so bili iz višjega plemstva ali gosposkega stana in nižjega plemstva ali viteškega stana. Vodilno vlogo v stanovih je imelo višje plemstvo. Bistveno manj pomembni so bili v stanovskih institucijah duhovništvo, mesta in trgi.

Obravnavano obdobje sodi v dolgotrajnejši proces oblikovanja habsburške monarhije, v katerem se oblikuje politično razmerje moči med stanovi in deželnim knezom. Na eni strani je deželni knez, ki si je prizadeval za monopolizacijo in centralizacijo, na drugi strani pa so deželni stanovi, ki so branili deželni red, »stare običaje« in protestantsko veroizpoved. Moči so se merile v davčni politiki, kjer so stanovi imeli pristojnost, in pri stanovski poklonitvi, pri

---

³⁹ Joachim Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire, Volume 1, From Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493 – 1648*, (New York, 2012), 354-363.

⁴⁰ Christoph K. Neumann et al., »Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju«, v *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletje* (Istanbul, 2005), 20.

kateri sta se morali legitimirati obe strani. V poklonitvi je bil zajet pomen dualističnega odnosa med deželnoknežjo oblastjo in stanovi. Dejanje je preneslo oblastne pravice z dežele na novega deželnega kneza. Stanovi so s poklonitvijo javno pokazali priznavanje knezove vladarske oblasti, knez pa je stanovom priznal sodelovanje pri oblasti. Proces je imel dvojni pomen. Deželni knez je potrdil pravice in svoboščine dežele, stanovi so se z obvezujočo prisego navezali na oblast kneza. Tako so se deželno knežja potrditev in stanovska prisega, ki sta pomenili deželnoknežjo oblast, ter stanovska soudeležba neločljivo povezali. Z odrekanjem poklonitve stanovi niso priznali legitimnosti knezove oblasti. Največjo moč so stanovi imeli pri poklonitvi, kar so spretno politično uveljavljali. Vladar si je prizadeval okrepiti dinastično dedno načelo, tako da bi postala potrditev stanovskih pravic zgolj dejanje vladarske milosti. V takem primeru poklonitev ni bila več pravotvorno dejanje, ampak le formalnost s katero so deželni stanovi javno potrdili svojo dolžnost pokorščine. Predstavniki deželnih stanov in ob enem najvišja oblast v deželi za knezom je bil deželni glavar, ki ga je imenoval knez. Kljub odporu stanov je knez na to funkcijo imenoval katoličane, kar dokazuje politični pomen tega položaja. Najvišji organ stanovske uprave je bil deželni odbor, katerega člani so v skladu s »starim običajem« volili v stanovskih kurjah in so zajemali tri višje stanove. Trije so bili iz vrst višjega plemstva, dva prelata in en vitez. V obravnavanem času so bili gospodje in vitezi večinoma evangeličani in tako so bili po večinskem načelu izpeljanih volitev v odborih večinoma zastopani protestanti.

Odnos med deželnim knezom in stanovi se je zaostрил po augsburškem verskem miru leta 1555, saj je večinsko protestantsko plemstvo instrumentaliziralo stanovske pravice do sodelovanja pri oblasti. Stanovi so se odločno prizadevali, da bi se deželni knez odrekel pravici, da določi, katere vere bodo podložniki v njegovi deželi. V večini dežel so sčasoma s konstantnim pritiskom dosegli več dogovorov⁴¹.

4.3 AVSTRIJSKE DEDNE DEŽELE

Avstrijske dedne dežele, ki so bile v družini Habsburg, so se ozemeljsko in upravno delile na več ozemelj: nadvojvodini Avstrijo, Tirolsko in vojvodine Štajersko, Kranjsko in Koroško, grofije Gorico, Avstrijsko Furlanijo, Avstrijsko Istro in Trst. Nadvojvodina Avstrija se je konec 17. stoletja razdelila na Zgornjo Avstrijo nad reko Anižo in Spodnjo Avstrijo pod reko Anižo. Spodnjo Avstrijo je obsegala območje ob reki Aniži in Notranjo Avstrijo z deželami

---

⁴¹ Arno Strohmeyer, Svoboda politike in moč vere; Študije o politični kulturi stanov habsburške monarhije v času verskih vrenj (ok. 1550 – ok. 1650), prev. Marko Štuhec, Rdeča zbirka, (Ljubljana, 2011), 8-139 passim.

Štajersko, Koroško, Kranjsko in Gorico in je imela upravo na Dunaju. Zgornjo Avstrijo sta sestavljali Tirolska in Prednja Avstrija z administracijo v Innsbrucku. Delitev ni bila dokončna, saj so odvisno od situacije obe deželi obravnavali skupno ali pa kot dve samostojni ozemlji. Podobno so ravnali v primeru vojvodine Štajerske, Kranjske in Koroške: včasih združene z nekaterimi manjšimi ozemlji s skupnim imenom Notranja Avstrija, drugič so gledali na njih posamično⁴².

Sprva dežele niso sodelovale v državnem svetu cesarstva, nato pa so so v času Ferdinanda I. pridobile pravico do soodločanja, hkrati so jim bili potrjeni tudi privilegiji. Pomembno je bilo sodelovanje med vladarjem in deželnimi sveti, vendar je bil odnos med vladarjem in svetom odvisen od trenutne politične situacije. V času turške nevarnosti in potrebi po zvišanju davkov se je moral vladar ukloniti zahtevi po verski svobodi. Turška nevarnost je vplivala na odnose med posameznimi deželami, ki so se povezale v sodelovanju za obrambo⁴³. Boj dednih dežel Avstrije za suverenost, pravice in svoboščine je dosegel vrh v 16. stoletju. Pomemben del pogajanj med vladarjem in deželami so predstavljali davki za obrambo pred Turki in svoboda vere, ki so jo dosegli tekom pogajanj z vladarjem. Pogajanja so se razlikovala od dežele do dežele. V prednje avstrijskih deželah in Tirolski protestantizem ni bil močan, zato v zameno za povišanje davkov niso zahtevale verskih privilegijev. V Spodnji Avstriji so postavili zahteve po verski svobodi. Notranje Avstrijske dežele so se tesneje povezale v skupnem interesu po obrambi ozemlja pred vpadi Turkov⁴⁴.

V dinastiji še ni bilo uveljavljeno načelo primogeniture, zato so si po smrti deželnega kneza Ferdinanda I. leta 1564 dežele razdelili njegovi sinovi. Maksimilijan II. je podedoval Zgornjo in Spodnjo Avstrijo, postal češki in ogrski kralj ter sveto rimski cesar. Drugi sin Ferdinand II. je podedoval Tirolsko in Prednje dežele s sedežem v Innsbrucku. Nadvojvoda Karel II. je bil tretji sin in je podedoval Notranjo Avstrijo s sedežem v Gradcu⁴⁵.

Razdelitev dežel je vplivala na raznolik razvoj avstrijskih dednih dežel, kar je povzročalo napete odnose med člani dinastije. Vsak sin je v svojih deželah vladal bolj ali manj neodvisno. Maksimilijan II. je zapustil Zgornjo in Spodnjo Avstrijo prvorojenemu sinu in nasledniku Rudolfu II., ki pa ni priskrbel naslednika. Konstantna nevarnost turških vpadov, financiranje

---

⁴² Strohmeyer, Svoboda politike in moč vere, 7-8 in 51.

⁴³ Alfred Kohler, Ferdinand I and the Estates v Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, (London, 1991), 48-55.

⁴⁴ Günther R. Burket, Protestantism and Liberalism in the Austrian Lands v Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, (London, 1991), 58-66.

⁴⁵ Strohmeyer, Svoboda politike in moč vere, 7-8 in 51.

obrambe, davki, ki so bili uvedeni zaradi vojne s Turki in s tem povezana nestrinjanja ostalih dežel ter pravice in privilegiji avstrijskih dednih dežel so povzročali spore v politiki celotnega imperija. Verska raznolikost je stanje v avstrijskih deželah še poslabšala. Protestantske ideje so se hitro razširile med plemstvom, na kar vladajoča dinastija ni mogla vplivati⁴⁶. V Notranjih avstrijskih deželah je prevladovala katoliška duhovščina, nadškof Salzburga ter škof Briksna in Trenta sta ostala zvesta katoliški veroizpovedi in sta se navkljub konfliktom, ki sta jih imela z nadvojvodo, zavzemala in podpirala ukrepe povezane z vero. Večina plemstva in višji meščanski razred sta prevzela novo vero in miselnost. Nižji sloji v mestih in vaseh so se orientirali deloma nasprotno od svojega vladajočega gospoda, vendar so pogosto popustili pod njihovimi pritiski⁴⁷. Nadvojvoda Ferdinand II. je vladal na Tirolskem, kjer se je katoliška cerkev uspešno ubranila protestantskih idej, kar je tudi sam močno podpiral. Sodelovanje z regionalnim škofom Briksna in Trenta je prineslo zgodnjo protireformacijo. V Prednjih deželah je od leta 1579 vladal njegov sin kardinal Andrej Avstrijski, ki se je spopadal z navzkrižnimi interesi številčnejših in teritorialno manjših ozemelj, kljub temu se je postopoma uveljavila protireformacija. Notranje avstrijske dežele, ki jih je podedoval Karel II., so zajemale ozemlje Štajerske, Koroške in Kranjske, kjer se je protestantizem uveljavil med plemstvom in predstavnikih na zborovanjih⁴⁸. Na povezovanje med deželami Notranje Avstrije in Hrvaške je vplivala organizacija Vojne krajine, ki je bila trdna zveza z namenom ozemeljske zaščite. Imela je ločeno administracijo od ostalih dežel, sicer ni bila povsem uspešna, vendar je pomagala zmanjšati turški element presenečenja, ki je običajno imel katastrofalne učinke. Finančno breme so v večini prevzele Štajerska, Koroška, Kranjska in Hrvaška s Slavonijo⁴⁹. Turška nevarnost je povzročila vladarjevo odvisnost od plemstva in tako je bil Karel II. primoran tolerirati njihovo pravico do svobode veroizpovedi. Upravljal je tudi z Vojno krajino. Protireformacija je bila uspešnejša po smrti Karla II. leta 1590, ko so dežele vodili habsburški namestniki, najprej dve leti Rudolf II., potem nadvojvoda Ernest od 1592 do 1593 in nadvojvoda Maksimiljan od 1593 do 1595. Njihovo vladanje je bilo zaznamovano s poslabšano situacijo na mejah s Turki in s trdnimi prizadevanji v verskih zadevah. Leta 1595 je namestništvo prevzel Ferdinand II., ki je uspešno uveljavil protireformacijo in omejil protestantsko plemstvo⁵⁰.

---

⁴⁶ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 428- 430.

⁴⁷ Sergij Vilfan, *Crown, Estates and Defence in Inner Austria v v Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (London, 1991), 72.

⁴⁸ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 428- 430.

⁴⁹ Sergij Vilfan, *Crown, Estates and Defence in Inner Austria*, 74-76.

⁵⁰ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 428- 430.

4.4 DEŽELE ČEŠKE KRONE

Evropo so v 16. stoletju opisovali kot kraljico, katere krona je ležala v Španiji, Sicilija in Danska sta predstavljali njeno vladarsko kroglo in žezlo, češke dežele pa so s Prago predstavljale njeno srce⁵¹. Deželam češke krone so bile priključene avtonomna ozemlja Moravske, vojvodine Šlezije ter mejni deželi Zgornja in Spodnja Lužica. Vsaka dežela je imela svojo administracijo in zgodovinsko ločene lokalne privilegije. Šlezija je bila pretežno nemško govoreča dežela in je strogo ohranjala gospodarsko tradicijo ter se ni nameravala podrediti ekonomiji Bohemije. Zgornja in Spodnja Lužica sta bili nemško in lužiško govoreči. Moravska je priznavala le jezikovno povezanost z Bohemijo. Jezik se je razlikoval samo v dialektu, sicer pa je imela svojo administracijo z zakoni⁵².

Populacija dežel češke krone je zajemala Nemce, Čehe, na severu Poljake in lužiške Srbe, po vseh deželah so bile naseljene judovske skupnosti in v večjih mestih tudi druge manjšine. Najbolj prezrta manjšina so bile romske skupnosti, ki legalno niso smele bivati na ozemlju Bohemije in Moravske in so po večini samo potovale čez ozemlje. V vseh deželah in v vseh stanovih so kot večina prevladali Čehi. Prav tako je med plemstvom dominirali češko govoreča gospoda. Češki jezik je bil jezik administracije in se ga je uporabljalo tudi na zasedanju deželnih stanov. Dežele češke krone so delovale po principu dualizma med kraljem in državnim zborom, v katerem so bili najpomembnejši in najvplivnejši plemiči s čeških dežel. Češki državni zbor je imel pravico voliti svojega kralja, zbrati deželno vojsko, odrediti davke in posojila kroni, kar je pomenilo, da so predstavljali močno opozicijo kralju⁵³.

Po smrti madžarskega in češkega kralja Ludvika II. v bitki pri Mohaču s Turki leta 1526 se je Ferdinandu I. Habsburškemu, poročenem z Ano Jagellon sestro Ludvika II., ponudila možnost za osvojitve omenjenih kron. Priključena ozemlja češki kroni so priznala pravico dedovanja Ani Jagellon, s tem je Ferdinand I. uspel pridobiti češko krono in posredno tudi utrditi pozicijo habsburške dinastije v Svetem rimskem cesarstvu⁵⁴. Uspeh Ferdinanda I. lahko pripišemo deloma sorodni povezavi in deloma potrebi po kolektivni varnosti pred Turškim cesarstvom. Češki zgodovinarji Habsburžanom sicer radi pripišejo želje po širitvi in gospodarski rasti, vendar je potrebno gledati na dogodke v takratni luči. Habsburžani so bili

---

⁵¹ R.J.W. Evans, *Austria, Hungary, and the Habsburgs, Essays on Central Europe, c. 1683–1867*, (New York, 2006), 76.

⁵² Evans, *Rudolf II and His World*, 23.

⁵³ Winfried Eberhard, *Political System and Traditions of Bohemia v Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (London, 1991), 30-31.

⁵⁴ Pánek, *A History of the Czech Lands, 191-195*.

močna dinastija, ki jo je širša javnost videla kot rešitelje pred Turki, kar se je odsevalo tudi v političnih konceptih. Habsburžani so pridobili kontrolo nad volilno pravico čeških dežel, ki so smele glasovati za svojega kralja, pravico glasovanja za cesarja so izgubili po husitskih vojnah. Po verskem razkolu so Habsburžani s češkimi deželami dobili odločilni glas v volilnem knežjem zboru, saj je bilo ostalih šest enakomerno porazdeljenih med katolike in protestante⁵⁵.

Novo pridobljeno ozemlje so Habsburžani politično integrirali v svoj centralistični birokratski sistem, ki je omogočal jasno smer izvršne oblasti, redne in točne administrativne naloge, jasno hierarhično zadolžitev in povečal kompetentnost birokratskega organa. Dunajski dvorni komori so bile podrejene vse deželne komore. Večje potrebe monarhije so povišale davke, ki so pokrivali stroške vojske, administracije in potrebe vladarjevega dvora. Habsburžani so za razliko od svojih predhodnikov sistematično izkoriščali kraljevske pravice do rudnikov in ostalih prihodkov, pri čemer niso prišli v konflikt s plemstvom, saj so uveljavili samo svojo kraljevo pravico. Zaradi potrebne obrambe pred Turškim cesarstvom so se zvišali monarhični izdatki in temu primerno povišali davki tudi v čeških deželah. Politični predstavniki čeških dežel so se zavedali odvisnosti vladarja od davkov, kateri so tako postali pomemben pogajalski subjekt. Davki so dali predstavnikom čeških dežel večjo politično težo nasproti vedno bolj naraščajoči vladarjevi moči. Sodelovanje kralja in čeških stanov, kjer so bili zbrani plemiči z vseh čeških dežel, je bilo nujno potrebno za obe strani.

Dežele češke krone so bile najbolj poseljen, približno 3 milijone prebivalcev, najbolj razširjen in ekonomsko najpomembnejši del habsburške monarhije, zaradi česar so imele ključni pomen za cesarstvo. Mesta so se razvijala s pomočjo plemstva, ki je tako pridobivalo na politični in gospodarski moči, ter so lahko konkurirala svobodnim kraljevim mestom. V čeških deželah je bil to čas razmaha ustvarjanja ribnikov, ki so prinašali plemičem izdaten zaslužek⁵⁶. Bogata kmetijska zemljišča so bila v dolini Elbe in južni Moravski nižini, Šlezija je imela bogato trgovino s tekstilom. Najpomembnejšo in najbolj dobičkonosno gospodarsko panogo so predstavljali rudniki srebra, kot Jihlava, Kutna Gora in takrat odkrito nahajališče v Joachimovu oziroma nemško Joachimsthal, ki je v skrajšani obliki dal ime današnji denarni valuti Združenih držav Amerike – dolarju⁵⁷.

---

⁵⁵ Evans, Rudolf II and His World, 23-24.

⁵⁶ Pánek, A History of the Czech Lands, 204-208.

⁵⁷ Evans, Austria, Hungary, and the Habsburgs, 75-76.

Na pomembnosti so dežele češke krone pridobivale tudi zaradi vse pogostejših in nevarnejših turških vpadov, ki so leta 1529 ogrozili Dunaj, cesarsko prestolnico, ki je zaradi turške nevarnosti izgubljala pomembne trgovske poti. Vpadi so vplivali na upad populacije, padec gospodarstva, mesta so stagnirala. V času Ferdinanda I. so v renesančnem slogu začeli prenavljati praški grad. Praga v njegovem času še ni bila prestolnica cesarstva. Dežele so preplavili verski nemiri, saj se je izoblikoval močen protestantski tabor, ki je bil najmočnejši v nemških in čeških deželah. V protestantski tabor so spadale izoblikovane verske skupnosti čeških utrakvistov, edinost čeških bratov in husiti. Skupaj so predstavljali opozicijo katoliškemu vladarju, saj so nemalokrat prišli v navzkrižje z interesi v zvezi z vero, ki je v tem času še vedno predstavljala legitimno politično moč.

Naraščajoča politična moč kralja in s tem povezane odločitve, predvsem netoleranca do protestantske veroizpovedi, so vznejevoljile češko plemstvo in mesta, ki so se povezala v Schmalkaldensko zvezo. V letu 1546 je Ferdinand I. vodil vojno proti saškemu volilnemu knezu Johann Frederik I., ki je želel omejiti cesarjevo moč in za protestante pridobiti enaki status, kot so ga imeli katoliki. Zveza se ni spuščala v vojne boje, je pa ignorirala zahtevo kralja, da naj pošljejo vojsko njemu v podporo. Februarja 1547 je zveza postavila svoje zahteve, in sicer da se prizna edinost čeških bratov ali da se obnovi privilegije, ki so jih tekom let izgubili. Oslabljena Schmalkaldenska zveza je bila poražena s strani kralja v bitki pri Mühlbergu aprila istega leta. Sodelujoča mesta so izgubila privilegije in prešla pod nadzorstvo kraljevih mest, ki so bila vodena z upravo s praškega grada. Plemstvo je delno obnovilo politično moč, ki so jo imeli v stanovih, vendar je Ferdinand I. dosegel sporazum, da se izvoli naslednjega kralja še v času trenutnega vladajočega kralja. S tem se je habsburška dinastija utrdila v nasledstvu češke krone.

V Svetem rimskem cesarstvu je vedno bolj dominirala želja po izenačitvi protestantov s katoliki, kar se je uveljavilo z augsburškim verskim mirom leta 1555, pri katerem je obveljalo načelo »čigar zemlja, tega vera«. V čeških deželah je miru navkljub potekal pritisk na nekatoliške plemiče. Veliko plemiških članov edinosti čeških bratov je zapustilo deželo, saj so bili označeni za upornike kralju. Utrakvisti so se pogodili in priključili katoliški instituciji, vendar so se izoblikovali novi t.i. neoutrakvisti, ki so bili bližji protestantskim idejam in so prekinili vezi s starimi utrakvisti, ki so si s koncilom v Braslu leta 1434 zagotovili uradno zaščito⁵⁸. Neoutrakvizem ni imel legalnega ali konstitucionalnega zaledja, vendar se je kljub

---

⁵⁸ Pánek, A History of the Czech Lands, 191-203.

temu obdržal v monarhiji. Leta 1575 so skupaj s predstavniki protestantske vere sestavili dokument češke konfesije, v katerim so zahtevali od kralja Maksimiljana II. in njegovega sina Rudolfa versko toleranco in jo tudi dobili ustno potrjeno. Omenjena konfesija je takrat predstavljala površinsko osnovo za enotnost med protestanti.

Obstali so tudi pripadniki skupnosti edinosti čeških bratov, ki so dopolnjevali pisano paleto ver v čeških deželah. Češki bratje sicer niso prešli neposredno iz husitskih vojn, ampak so se oblikovali počasi kot skrajno gibanje, asketsko in v nasprotju s civilnimi dolžnostmi. Postopoma je preraslo v vplivnejšo skupnost, ki je sodelovalo v oblikovanju takratne kulture. Najpomembnejša je bila njihova močno povezana organizacija, na kateri so gradili identiteto, in ne toliko doktrina, poudarek pa so dajali še disciplini in izobraževanju.

V duhu tridentskega koncila je prišel v češke dežele jezuitski red, ki je s kraljevo podporo organiziral prvi kolegij v Pragi. Njihova naloga je bila širiti katoliško vero med ljudmi in tekom izobraževalnega procesa vplivati na plemiške otroke. Srednjeevropski prostor je bil za katoliško cerkev izrednega pomena, zato so v češke dežele postopoma pošiljali več papeževih poslanikov, ki so poskušali pridobiti podporo tradicionalno katoliških plemiških rodbin. Aktivnost jezuitskega reda je bila izrazito usmerjena proti najšibkejšemu članu verske palete v čeških deželah starim utrakvistom, ki so bili edini uradno priznani⁵⁹.

V vseh petih čeških deželah so bile prisotne judovske skupnosti, ki so uživale določene potrjene privilegije od vladarja. Vladar je v zameno imel dobiček od njihovih dejavnosti in jih je formalno ščitil. Največja skupnost Judov je prebivala v judovski četrti v Pragi, ki je svoja zlata leta doživela v času Rudolfa II. Prebivalstvo čeških dežel se je delilo na protestantsko večino in privilegirane katolike v manjšini⁶⁰.

Nemogoče je podati zadovoljivo podobo verskega prepričanja čeških dežel na začetku Rudolfovega vladanja. Ocenjeno je bilo, da je katoliški veri pripadalo približno deset odstotkov prebivalstva ob koncu 16. stoletja. Očitno je, da ni bilo večjega napredka v širjenju katoliške vere, saj so bile češke dežele del monarhije, ki je imel najmočnejšo opozicijo jezuitom, ki se je kazala v tudi v obliki upora pred tujo dominanco⁶¹.

Češke dežele so geografsko stale na stičišču obeh ortodoksnih smeri protestantizma, luteranstva in kalvinizma ter ortodoksnega krščanstva. Mešanje ver in vplivi okolja so prinesli

---

⁵⁹ Evans, Rudolf II and His World, 30 in 33-42.

⁶⁰ Pánek, A History of the Czech Lands, 191-203.

⁶¹ Evans, Rudolf II and His World, 37 in 113.

razne miselnosti in znanosti na dvor Habsburžanov⁶². Raznoliko socialno okolje je vplivalo na kulturni in miselni razvoj, ki je kljub veroizpovednim pravilom in razlikam med pripadniki različnih dežel, stremel k generalnim miselnim smernicam v centralni Evropi. Mešanica vplivov iz Italije, Francije, Španije in Anglije je spremenil miselni tok v obdobje renesanse, v čeških deželah pa je prevladala miselnost renesanse z začetki humanizma. V tem ozračju so se porajale nove politične, filozofske in umetniške ideje, ki jih je podpiral cesar Rudolfa II.⁶³

4.5 KRALJEVINA OGRSKA

Kraljevina Ogrska je v poznem 16. stoletju obsegala ozemlje od Dalmacije in zahodne Hrvaške do ozemlja današnje Slovaške, Panonske nižine in Podonavje. V tem obdobju je imela Kraljevina Ogrska številne politične preobrate. Po bitki s Turki pri Mohaču leta 1526 in smrti kralja Ludvika II. je turška vojska zapustila ozemlje Ogrske, nadzor so obdržali nad strateškimi točkami, preko katerih so lahko prodirali globlje v Evropo. V tekmi za krono sv. Štefana je slavil Ferdinand I. Habsburški, mož sestre umrlega kralja, cesar Svetega rimskega cesarstva in tako razširil svoje vladanje v Evropi. Ogrsko ozemlje je bilo v tem obdobju razdeljeno na tri dele: Transilvanijo s sosednjimi ozemlji vzhodno od reke Tise, osrednji del so nadzorovali Turki ter Habsburžani so vladali kraljevemu delu Ogrske⁶⁴. Od leta 1526 je imela Ogrska dva ločena državna sveta, eden je spadal pod Habsburžane, drugi pa je upravljal z ostalo Ogrsko in Transilvanijo.

Ogrsko plemstvo je bilo razdeljeno na manjšino, ki je posedovala večino posesti in je imela močan vpliv na politiko Ogrske, ter večino, ki je imela v lasti malo ali celo nič zemlje in zaradi svoje ekonomske šibkosti ni bila enakopravna premožni aristokraciji. Med premožnejše plemstvo so sodili najvišje postavljeni predstavniki oblasti, kot so nadškofje, škofje, vodje sodstva, administracije in vojske, in so se zbirali posebej. Plemstvo z nižje pozicije hierarhične lestvice je imelo pravico do svojega glasa. Običajno je višje postavljeno plemstvo dalo nižjemu plemstvu natančna navodila, kako glasovati. Predstavniki mest so prav tako spadali v drugi zbor, vendar so imeli skupaj samo eden glas. Zbora sta glasovala ločeno, pogajali so se le o pristojnosti korespondence ali delegacije. Skupaj so potem poslali delegacijo, ki je komunicirala s kraljem ali njegovimi predstavniki. Ogrsko plemstvo je s sprejetjem Habsburžana za svojega kralja upalo, da bodo lahko pregnali Turke iz svoje dežele.

---

⁶² Evans, Rudolf II and His World, 100-102.

⁶³ Pánek, A History of the Czech Lands, 208.

⁶⁴ David P. Daniel, The Lutheran Reformation and the Slovaks in Hungary v Reformacija v srednji Evropi; Prispevki ob 500-letnici Primoža Trubarja, 2008, (Wien – Ljubljana, 2011), 291-293.

Pod vladanjem Maksimilijana II. so se njihovi člani sveta pridružili članom na Dunaju, da bi lažje odločali o skupnih zadevah. Na ta način je habsburški dvor dobil priložnost, da je obravnaval vse ogrske zadeve kot skupne in tako tesneje povezal ogrsko politiko z dunajsko. Ob kronanju Rudolfa II. za ogrskega kralja so stanovi vprašali novega kralja, če bi jih lahko osvobodil podrejenega položaja, zatiranja in tiranije, do katere je prišlo tekom vladanja njegovega očeta. Odgovor je bil nedvoumno jasen, da ogrske finančne in vojaške zadeve ne morejo biti ločene od podobnih zadev drugih zunanjih dežel in provinc, zato ločena ogrska avtoriteta ne more biti vzpostavljena⁶⁵.

Populacija Ogrske je zajemala različne etične skupine s 4 milijoni prebivalcev, ki so se uspešno asimilirale in sobivale, saj je bila Ogrska eno izmed prehodnih ozemelj. Monarhijo so vodili višji plemiški sloji, ki so odločali o državnih zadevah na zborovanjih. Državni stanovi so uporabljali svojo politično in družbeno moč pri pogajanjih s kraljem, ki so ga tudi sami izvolili. Naslednji cesar Maksimiljan II. je prinesel deželi mir, ki ga je sklenil s Sulejmanom Veličastnim leta 1568. Ideje reformacije so Ogrsko dosegla pod vladavino kralja Ludvika II. in so bile najbolj razširjene v krogu humanistov na dvoru kraljice Marije Habsburške v Budimu. Ideje in načela protestantizma so nekateri posvojili, drugi so se proti njim bojevali. Strpnost habsburških vladarjev je omogočala širitev protestantskih idej in protestantizem je postala najbolj razširjena veroizpoved. Protestantstvo je kmalu prevzela večina prebivalstva, tako da je bila večina šol in literature luterantska ali kalvinistična⁶⁶. Obstajale so tudi ortodoksne in judovske skupnosti, v turških predelih dežele pa je vladala muslimanska elita. Najpomembnejša jezika sta bila madžarščina in nemščina, prisotne so bile tudi romunsko govoreče manjšine⁶⁷.

Uveljavilo se je pravilo augsburškega verskega mira na ogrski način in sicer vera vladarja je vera monarhije, saj je Ogrska ozemeljsko celovita in ni deljena na dežele kot dežele češke krone ali avstrijske dežele. Po Tridentnem koncilu je tako kot drugod poskušala katoliška cerkev ponovno pridobiti večino prebivalstva in plemstva. V deželi se je poskušal uveljaviti jezuitski red, katerega naloga je bila obnoviti zaupanje v katoliško vero in je v ta namen ustanavljal izobraževalne ustanove. Kraljevina Ogrska je mejila na Transilvanijo, s katero je

---

⁶⁵László Makkai, *The Crown and the Diets of Hungary and Transylvania in the Sixteenth Century* v *Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (London, 1991), 80-84.

⁶⁶Miklós Molnár, *A Concise History of Hungary*, prev. Anna Magyar, (Cambridge, 2001), 87-107.

⁶⁷Neumann et al., »Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju«, 18-26.

tekem zgodovine delila podobne politične odločitve, skupne interese in nemalokrat tudi podobno usodo⁶⁸.

Ogrska upravna razdelitev je zajemala pravice in zahteve, ki so bile posledica razmer med bolj ali manj stalnimi manjšimi boji ob meji. Večji del Kraljevine Ogrske je bil organiziran kot Vojna krajina, kjer so za obrambo skrbeli privilegirani nemški graničarji skupaj s kraljevimi hajduki in huzarji. Uprava na tem ozemlju je bila prepletena in nejasna, saj je prihajalo do prekrivanja različnih upravnih pravic. Turški uradniki so pobirali davke v habsburški ogrski, ogrski plemiči in duhovščina pa so dvigali davke na turških ozemljih⁶⁹.

Ogrsko ozemlje je bilo vojaško najbolj izpostavljeno habsburško ozemlje, saj bi lahko katerakoli opozicija kralju računala na pomoč turške vlade ali Transilvanije. Preostala Ogrska, ki ni sodila pod Habsburžane, je vzpostavila stike s protestantsko usmerjenimi deželami, ki so bile vključene v cesarstvo, in tistimi, ki so ležale v zahodni Evropi. Habsburžani tako niso mogli vzpostaviti vladanja s trdo roko, vsaj v verskih zadevah ne⁷⁰.

4.6 VERSKA RAZNOLIKOST V HABSBUŠKIH OZEMLJIH

Na obsežnem ozemlju, ki mu je vladala habsburška dinastija v 16. in 17. stoletju, so bila prisotna številna verstva. Nekatera so bila uradno priznana, zaželena in tolerirana, druga so bila preganjena in zatirana. Habsburžani so bili katoliške veroizpovedi in kot cesarska dinastija Svetega rimskega cesarstva so bili nepretrgano povezani s predstavniki papeške kurije. Cerkvena organizacija je bila trdno zasidrana v vseh deželah, saj je bila povezana z oblastjo. Cerkveni predstavniki so imeli v lasti posestva, kar je še povečalo vpliv katoliške strani.

Judje so kot verska skupnost v tem času pridobili legalno zaščito v Svetem rimskem cesarstvu. Predstavniki judovske skupnosti so se javili neposredno cesarju ali njegovemu vikarju, ki je potrdil njihove stare pravice in podelil zaščito pred lokalnimi avtoritetami. Razglas zaščite je ščitil pred napadi na sinagoge in šole, neutemeljenimi obtožbami ritualnih umorov, odtujenja lastnine in omogočal svobodno gibanje po javnih cestah. Omenjeni ukrepi so pripomogli k rasti judovske populacije in stabilizaciji njihovega prispevka v gospodarstvu. Cesar je imel pravico priznati ali izgnati Jude. Novi zakoni niso bili znak cesarjeve milosti ali

---

⁶⁸ Molnár, A Concise History of Hungary, 87-107.

⁶⁹ Neumann et al., »Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju«, 18-26.

⁷⁰ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 431.

usluge, saj so bili dobro plačani od judovske skupnosti. Uveljavilo se je nenapisano pravilo, da so Judje, ki živijo mirno in tiho življenje, tolerirani in se jih ne preganja ali izganja⁷¹. Zlato dobo v gospodarskem in družbenem vidiku so Judje doživeli v času Rudolfove Prage, ko so veliko obnavljali in gradili v judovskem delu mesta, prispevali k razvoju znanosti in literature, pri čemer so sodelovali z ostalimi intelektualci tistega časa.

Pred začetki protestantizma so bila v čeških deželah prisotna različna verska gibanja. Kot prvi so se v 15. stoletju izoblikovali husiti, ki so bili v husitskih vojnah zatrti, njihove ideje pa so se obdržale. Kot zmerna smer husitstva se je izoblikoval utrakvizem, ki je s koncilom v Baslu leta 1433 postal del rimske cerkvene organizacije, ki je dovolila obhajanje pod obema podobama. Odvisnost utrakvistične smeri od Rima je bila zreducirana na posvečenje duhovnikov, ki so prejeli posvetitev od rimskih škofov. Sicer je celotna organizacija, jurisdikcija in administracija potekala neodvisno od Rima. Na Moravskem je utrakvizem postopoma prevzel luteransko doktrino in se tako razlikoval od ortodoksnega t.i. starega utrakvizma, novo smer so zgodovinarji poimenovali neoutrakvizem.

V vzhodnem delu čeških dežel se je oblikovala verska smer, ki je radikalno sledila teološkemu izvoru in na miren način zagovarjala husitsko gibanje, za osnovo pa je imela spise Petra Chelčičkega. Izrazita ločujoča lastnost je poudarjanje praktičnega krščanskega življenja pred podrobnim študiranjem teološke doktrine. S pomočjo in pod pokroviteljstvom plemiških članov se je edinstvo čeških bratov počasi uveljavila v politiki in družbi. Sicer malo številčna, ampak vplivna, je neodvisno vodila svojo organizacijo. Dežele češke krone so bile v 16. stoletju ozemlje večih verskih izpovedi, ki so soobstajale v miru in toleranci. Verska svoboda je bila blizu deželnim privilegijem in zato obravnavana kot zelo pomembna⁷².

Protestantizem se je izoblikoval v sosledju zgodovinskih dogodkov. Začetki so temeljili na verskem preporodu, ki ga je vodil predvsem gnus ljudstva nad dekadenco katoliške duhovščine. Jasnejšo podobo je pridobilo s 95 tezami ali argumenti proti cerkvenim zlorabam, ki jih je napisal Martin Luther leta 1517. Izraz protestantizem je vezano na protest, to je tradicionalno dejanje, ki so ga uporabili v Svetem rimskem cesarstvu reformatorsko usmerjeni deželni stanovi na kongresu v Speyerju leta 1529, proti sklepu državnega zbora, s katerim so

---

⁷¹ Thomas A. Brady, Jr., »The Entropy of Coercion in the Holy Roman Empire: Jews, Heretics, Witches«, v *Diversity and Dissent: Negotiating Religious Difference in Central Europe, 1500–1800* (New York, 2011), 92–99.

⁷² Pánek, *A History of the Czech Lands, 191–203* in 218.

cesar in rimskemu papežu zvesti člani hoteli razveljaviti že doseženo versko svobodo⁷³. Sprva je bila protestantizem slabšalna oznaka za konfesijo, pozneje je postal splošno uveljavljen izraz za privrženice reformacije. Praviloma poudarja reformatorsko veroizpoved skupaj s političnimi okoliščinami, v katerih so se morali boriti za versko izpoved⁷⁴. Reformacija je bila v svojem izhodišču ekskluzivno religiozen dogodek v 16. stoletju, pa je postopoma dobila izrazite družbene in politične razsežnosti. Osrednja problematika je postala vera posameznika in njegovo konfesionalno okolje⁷⁵.

Leta 1530 so protestanti v Augsburgu predstavili povzetek svojih verskih prepričanj. Zaradi nepopustljivosti cesarja, so se protestantski knezi povezali in ustanovili Schmalkaldensko zvezo, s čimer so jasno razmejili protestantski in katoliški tabor. K širjenju protestantizma je pripomoglo direktno nagovarjanje samostojno mislečih knezov, katerim se je potrjevalo legitimnost njihove vladavine, hkrati pa ohranjalo obstoječi družbeni red. Protestantizem je močno vplival na izobraževanje in pismenost ljudstva v deželah, v gospodarstvu je pripomogel k podjetniški kulturi in v politiki pa je povzročal spor med deželami in kraljem ter rivalskimi skupinami v deželi. Z augsburškim verskim mirom leta 1555 je bil dosežen sporazum med katoliki in protestanti. Vsak knez je lahko odločal o veri svojih podanikov, edina dovoljena protestantska vera je bila luteranstvo. Do luterancev je veljala strpnost, čeprav so živeli v katoliških deželah. S ponovno razdelitvijo katoliškega sveta je bila katoliška Cerkev prisiljena k reformi, ki je tokom zgodovine dobila ime protireformacija.

Protireformacija je bil proces katoliških cerkvenih reform, ki se je začel v njenem jedru med pontifikatom Pavla III. Spremembe so se dotaknile kardinalskega kolegija, jezuitskega reda in tridentskega koncila⁷⁶. Tridentinski koncil se je sešel trikrat in sicer v letih od 1545 do 1547, ponovno od 1551 do 1552 in zadnjič od 1562 do 1563. Slednji je uredil doktrinarne definicije, institucionalne strukture in hierarhijo, potrdil, da lahko le cerkev tolmači svete spise in z dekreti o organizaciji reformiral cerkvene redove, uredil imenovanja škofov in v vsaki škofiji ustanovil semenišča. Rimski cerkvi je omogočil preporod in soočenje s protestanti⁷⁷. V habsburških deželah se je protireformacija neločljivo prepletla z dinastijo in njeno politiko. Steber habsburškega političnega koncepta je bila katoliško orientirana dinastija. S

---

⁷³ Evans, Rudolf II and His World, 84-89.

⁷⁴ Wolfgang Huber, Protestantizem kot načelo*, v Protestantizem in protestantsko načelo, št. 21 - 22, letnik VI, (Ljubljana, 2001), 107.

⁷⁵ Sašo Jerše, Vera in hotenja. Silhete religioznosti v zgodnjem novem veku, v Vera in hotenja: Študije o Primožu Trubarju in njegovem času, (Ljubljana, 2009), 14.

⁷⁶ Evans, Rudolf II and His World, 84-89.

⁷⁷ Norman Davies, Zgodovina Evrope, prev. Andrej E. Skubic, zv. 1, (Ljubljana, 2013), 472.

stopnjevanjem verskih bojev, so se stopnjevali razkoli v veri in s tem tudi odgovornost cesarja za Cerkev. Politične odločitve so bile neločljivo povezane z reformacijskimi tokovi, ustanovitvijo jezuitskega reda in tridentskim koncilom, čigar naloga je bila prenova katolicizma. Boji za ohranitev katoliških pozicij in njihova zaščita so pogosto prišli navskriž s habsburškim interesom, kar je povzročilo, da so imeli Habsburžani izredno pomembno vlogo pri obrambi Cerkve in izvedbi protireformacije⁷⁸. Ferdinand I. je povabil jezuitski red na Dunaj leta 1551 zaradi njihove pravoverno doktrine in kot pridigarje, ki bodo branili rimsko cerkev pred njihovimi mogočnimi sovražniki. Poudaril je, da je potrebno ohraniti in zaščititi antično pravovernost in vero katoliških dežel v dobro odrešitve ljudi. Z njegovo podporo so ustanovili jezuitski kolegij na Dunaju, kjer bodo izobraževali mlade ljudi ne samo po pravovernem verskem programu, ampak jim bodo dajali tudi zgled čistega moralnega obnašanja. Poleg tega je bila od samega začetka glavna naloga jezuitskega reda zagotoviti nadoblast katoliški veri in uničiti protestantizem z učenjem teh, ki so v zmoti, in uničenjem tistih, ki vztrajajo v hereziji. Vse aktivnosti članov, vključno z izobraževanjem, so bile usmerjene v ta cilj. Občasne strpne odločitve so bile zgolj rezultat taktičnega postopanja. Vedno pa je bilo pod vprašajem ravnanje habsburškega vladarja, zaradi česar so poskušali vplivati na politiko dvora. Nadvojvoda Karel II., nadvojvoda Ferdinand II. in vojvoda Wilhem V. Bavarski so se strinjali s postopnim uvajanjem protireformacije v Notranje avstrijske dežele. Njihov namen je bil izzvati opozicijo vladarju v deželah do skrajne meje zakona, da bi lahko potem njihov upor obsodili po legalni poti, kar bi dokončno vodilo do odprave vseh verskih privilegijev⁷⁹.

Rudolfova verska politika je bila sodeč po izvajanju protireformacije v avstrijskih dednih deželah izrazito katoliška, kakor so upali katoličani in česar so se bali protestantje. V deželah Avstrije sta pri tem imela vodilno vlogo njegov brat Ernest in njegov naslednik Matija, ki ga je vodil energičen škof Melchior Khlesl. Do konca stoletja protireformacija ni žela velikega uspeha v Zgornji in Spodnji Avstriji, s čimer papež ni bil zadovoljen, vendar je neuspeh lahko pripisal samo svojim diplomatom. Javna podoba cesarja Rudolfa II. je bila katoliško bolj podprta, kot pri njegovih predhodnikih. Politiko Rudolfa II. bi lahko označili kot usmerjeno proti stopnjevanju papeške moči, ki se je krepila v Italiji, kjer si je Rudolf II. prizadeval dobiti nova ozemlja. Moči med cesarstvom in papeškim vplivom so se konstantno merile, tudi ko je Rudolf II. zavrnil predlog, da bi izvedli njegovo kronanje v Rimu, saj bi s tem priznal premoč

---

⁷⁸ Evans, Rudolf II and His World, 84-89.

⁷⁹ Gernot Heiss, Princes, Jesuits and the Origins of Counter-Reformation in the Habsburg Land v Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, (London, 1991), 92-103.

papežu. Po drugi strani Rudolf II. ni bil naklonjen niti protestantom, še posebej predstavnikom skrajnih usmeritev. Rudolf se je konstantno trudil ohraniti razmerje, v katerem bi imele svobodo obe strani, hkrati pa je s svojimi dejanji žalil obe strani. Politika Rudolfa II. je ostala od začetka do konca vladanja izredno tolerantna do vseh, česar so se zavedli šele po koncu njegovega obdobja.

Z ideološke perspektive je bilo izredno pomembno, da se je kljub sporom s cerkvenimi predstavniki poskušalo ohraniti katoliško Evropo, saj sta se tradicija cesarstva in avtoriteta začeli z apostolsko širitvijo⁸⁰.

5 ZDRUŽEVANJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LITERATURI

Po kronanju Ferdinanda I. Habsburškega za češkega kralja je kmalu postalo jasno, da bo novi vladar stal na strani plemiških privilegijev. Kralj je z novim načinom vladanja in uvedbo nekaterih davkov postal nepriljubljen. Posledično se je oblikovala protihabsburška meščansko-plemiška opozicija, ki se je izražala z bojem za versko svobodo. Ideološko so prizadevanja najbolj podpirali člani edinost čeških bratov in luterani.

Edinost čeških bratov se je izoblikovala na polovici 15. stoletja na podlagi spisov Petra Chelčiskega. Glavna miselnost, ki so ji člani edinosti čeških bratov sledili, moralna in verska, je izhajala iz biblije. Edinost čeških bratov je postopoma pridobivala vedno več članov tudi iz vrst utakvistov, meščanov in plemstva. Aktivna sta bila brata Lukáš in Jan Pražský⁸¹. Lukáš je bil škof in diplomat Cerkev edinosti čeških bratov. V službi edinosti čeških bratov je pisal dogmatične polemike, o veroučnem izobraževanju in predvsem o polemikah, ki so bile usmerjene proti katolikom, kališnikom in luteranom. Spodbujal je izobraževanje članov, ki so odhajali študirati na nemške univerze, ustanovil tiskarno in ustvaril lastni arhiv, kjer je bilo zbrano zgodovinsko delo. Temeljno shranjeno delo je bilo Akt Jednoty bratrské. Podpiral je poučevanje grščine in latinščine ter dajal poudarek tudi na domačo tradicionalno versko literaturo⁸². V Mladi Boleslavi je leta 1505 natisnil prvo zbirko hvalnic edinosti čeških bratov Písň chval božských in katekizem Otázky dětinské. Sledilo je še več literarnih del, ki so bila ustvarjena za potrebe edinosti čeških bratov. Katekizem je pozneje preoblikoval v tri dele. Prvi del je bil namenjen začetnikom, drugi nadaljevalcem in tretji tistim, ki so zaključevali z

---

⁸⁰ Evans, Rudolf II and His World, 13, 84-89.

⁸¹ Kopecký, Český humanismus, 89-90.

⁸² Novák, Dějiny českého písemnictví, 65-66.

izobraževanjem. Napisal je tudi Nový zákon in njegovo najnaprednejše delo s področja zakonov Zprávy kněžské, kjer so poleg ostalih stvari natančno podane dolžnosti članov edinosti čeških bratov, da bi tvorili enotno skupnost⁸³.

Jan Pražský je bil zdravnik in je literarno deloval na svojem strokovnem področju. Izdal je Spis o nemocech morniech in Knieha lékařská, kjer so združene informacije o zeliščih, zeliščnih pripravkih in boleznih. Brata sta uredila prevod pred humanističnega dela Dialog Veritatis es Philalethis od Maffaea Vegia Laudenskega kot Lze soudit podle faktu⁸⁴.

Jan Augusta je bil škof edinosti čeških bratov v Litomyšlu in je bil nadarjen govornik. Dolgo časa je bil zaprt v Křivoklátu. Literarno je bil zelo aktiven, napisal je mnogo del, ki so jih velikokrat predelali ali pa uporabili za podlago⁸⁵.

Vavřinec Krasonický je v delu O učených opozoril na pomembno vlogo literature v izobraževanju in umetnosti. Delo predstavlja začetek novega češkega humanizma, za katerega je pomembno izobraževanje. Združevanje različnih funkcij poznamo že iz literature srednjega veka. Takrat so legende imele vlogo zgodovinskega izobraževanja, kronike so podale časovno zaporedje dogodkov, potopisi zemljepisno znanje ter spoznavanje tujega okolja. V dobi renesanse se pokaže potreba po bolj specifični stroki ali umetnosti. Nastajajo dela iz različnih znanstvenih strok. Meje med strokami niso ostro postavljene. Delo Krasonického se nahaja med zgodovino in filozofijo.

Obsežno jezikoslovno delo, ki je združevalo domačo prevajalsko prakso in tuje jezikoslovne teorije, je bilo Gramatika česká v dvojí stránce. Avtorji češke slovnice so bili Václav Beneš Optát, Petr Gzell in Václav Philomates. Delo je nastalo s sodelovanjem Václava Beneša Optáta in Petra Gzella, ko sta skupaj prevajala Nový zákon po latinskem tekstu Erazma Rotterdamskega in sta njegove humanistične kritične principe umestila v prevajalsko delo. Pozneje sta izpopolnila pravopisni del s svojimi prevajalskimi izkušnjami in dodala jezikoslovno delo Etymologie Václava Philomatesa, ki je bil glasbeni teoretik. Novo zanimanje za humanistično jezikoslovje je vplivalo tudi na razvoj tiska, saj je bilo potrebno poenotiti grafični sistem. Avtorji so želeli iz literarnega jezika odstraniti anarhizme in se približati govornemu jeziku.

---

⁸³ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 56.

⁸⁴ Kopecký, Český humanismus, 90.

⁸⁵ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 57.

Habsburžani so si prizadevali uvesti enoten administrativni urad in urejeno sodstvo, kar je spodbudilo nastanek zakonikov. Brikcí iz Licka je izdal mestni zakonik *Knihy městských práv*, kjer opisuje polemike med praškimi meščani Starega in Novega mesta. Boj za premoč se je bil med praškimi mogočnejši in luterani. Brikcí se je zgledoval po rimskem pravu cesarja Justinijana. Humanisti so občudovali visoko pravno kulturo justinijanske kodifikacije *Corpus iuris civilis*, ki je nastala v krščanskem vzhodnorimskem cesarstvu. Posvojili so nekatere njene principe in razporeditev družbene moči. Vladar je imel skoraj vso moč, s katero je vršil pritisk na nižje družbene sloje. Dela Brikcega zatorej niso bila priljubljena med mesti, saj so dajala prednost kralju. Brikcí je izdal tudi dva priročnika rimskega prava. Zgledoval se je tudi po antičnih filozofih Platonu, Aristotelu, Plutarhu, Ksenofonu in Ciceru. Občasno je pisal tudi leposlovno literaturo in sodeloval pri *Kroniki česká*, za katero je napisal predgovor in pomagal zbirati material. V svojih delih je dajal poudarek na strokovnost in ne toliko na umetniški vtis.

Sledile so izdaje z zgodovinskega področja in v obliki kronik, ki pa niso vsebovala povsem točna dejstva in so se razlikovala od trenutnega stanja v deželi. V humanističnih kronikah iz češkega okolja prevladuje tema husitskega revolucionarnega gibanja. V štirih letih so izšle tri različne knjige na zgodovinsko tematiko. Bohuslav Bílejovský je napisal *Kronika Česká* leta 1537, Martin Kuthen iz Šprinsberka je izdal *Kronika o založení země České* leta 1539 in Václav Hájek iz Libočan je ustvaril znano delo *Kronika české* leta 1541. Zanimanje za zgodovino je prišlo iz Nemčije, kjer je bila izdana *Chronica německá* luterana Johanna Cariona, ki je bila prevedena tudi v češki jezik. Češke kronike so se med seboj razlikovale po vsebini in interpretaciji zgodovinskih dogodkov. Kuthen opisuje husitsko tradicijo, Bílejovský in Hájek pa husite vidita kot odpadnike rimske cerkve. Prav tako različno opisujejo Žižka, Bílejovský kot junaka, Hájek pa kot krvavega zločinca. Oba avtorja sta v kronikah zanemarila husitsko tradicijo, ki se je v nekaterih primerih navezovala na tradicijo taborov. S tega vidika je najbolj napredna Kuthenova kronika, vendar je vsebinsko krajša in stilistično suhoparna. Vsebuje tipografijo in je bogata s kulturno zgodovino. Vse tri kronike niso povsem humanistične v pravem pomenu besede, viri v njih niso preverjeni in objektivno vrednoteni.

Reformacijska literatura luteranskega izvora je črpala teme iz aktualnih polemik in tudi prevoda Carionove kronike iz leta 1541. Največ zanimanja je bilo za *Tragedy nova Pammachius jméno mající* iz leta 1546, ki je bila kot večina čeških reformacijskih knjig natisnjena v Nürnbergu. Avtor tragedije je bil nemški luteranski duhovnik Thomas Naogeorgus, ki je v dovršeni dramski formi oblikoval tezo, da je papež Antikrist. V tekmi

med papežem in cesarjem, ki se konča s porazom cesarja, gre pravzaprav za boj med pravico in zlom, kjer zmaga zlo. Predstavnik zla je Pammachius, najvišji cerkveni predstavnik, ki se z besedami upira hudiču, a mu v resnici služi. V igri nastopajo še osebe s posvetnega in duhovnega okolja in kot abstraktni osebi sta Pravica in Parrhesia. Celotno delo je kompleksno sestavljeno in postavljeno v češko okolje. Prevajalec dela je neznan. Personificirane abstraktne osebe imajo podobnosti z domačimi deli iz husitskega obdobja. Delo je satirična reformacijska igra, ki je v češki dramski literaturi izoliran primer. Specifičen je njen soodvisni izvor, in sicer deloma kot biblijska drama in deloma kot posvetna igra. Za razliko od večine iger, ki vsebujejo tri ali pet dejanj po antičnem zgledu, ima tragedija štiri dejanja, ki jim sledi epilog, v katerem avtor naznani, da bo zaključno dejanje na poslednji sodbi pred Kristusom. S tem je porušen antični vzor, saj gledalec ni deležen katarze. Na zaključek vpliva dejstvo, da v boju za premoč med posvetnim in duhovnim ter med protestanti in katoliki ni bilo konca. Delo vnaša reformacijsko problematiko v humanistično literaturo. Reformacijska socialna in verska tematika sta bili v 16. stoletju integrirani v sočasni humanizem.

V strokovni humanistični literaturi se pojavljajo metode, ki so v konkretni gospodarski panogi pomagale. Priljubljena je bila gradnja ribnikov, ki so jo spodbujali znani plemiči, saj so s tem pridobili dodatno donosno dejavnost. Izšlo je češko gospodarsko delo s poglavji o gojenju v ribnikih od Jana Brtvína iz Ploskovic in leta 1547 posebno latinsko delo *De piscinis*, ki ga je napisal Jan Dubravius. Delo o gojenju v ribnikih je zajemalo vsebino od gradnje ribnika pa do tehnik gojenja. Delo je postalo na evropski ravni učbenik za gojenje rib v ribnikih in je bilo večkrat ponatisnjeno in prevedeno v različne jezike. Delo je stilsko dovršeno in sodi med humanistično literaturo zaradi soočanja antičnih zapisov z novodobnim znanjem in izkušnjami.

V nemirnem času, ko se je kralju uprla Schmalkaldenska zveza in češka stanovska vojska ni bila poslušna vladarju, se je Ferdinand I. po zmagi obrnil proti neposlušnim mestom in nižjim plemiškim članom edinosti čeških bratov in plemiškim luteranom. Izdal je dokument *Akta všech těch věcí*, ki je izšel v nemščini in češčini, v katerem pojasnjuje svoje ravnanje. Nanj je v pisni obliki odgovoril Sixt iz Ottersdorfa z delom *Acta rerum gestarum*, to jest dennopis za našeho času v *Čechách bouřlivých let 1546 a 1547*, ki ga je končal leta 1548. Delo ni v pravem smislu zgodovinsko, saj piše o aktualnih političnih dogodkih z umetniškimi prvinami. Avtor se postavi na nasprotno stran Ferdinandovega dokumenta in zagovarja meščane ter njihovo nezadovoljstvo z zakoni. Delo ni izšlo v tiskani obliki, zato so se razširili različni prepisi z različnimi variacijami, ki so bili kljub temu politično in kulturno pomembni.

Politični dogodki so spodbudili protihabsburško opozicijo, da je širila svoje mnenje tudi z reformacijsko literaturo. Različni češki ustvarjalci so pisali in prevajali dela, ki so reagirala na aktualne dogodke. Usmerjeni so bili v učinkovito in hitro informiranje, zato so se posluževali oblike pamfleta in paskvila. Pozitivno so pisali in izdajali zapise o nemškem protestantizmu in protikatoliškem luteranstvu ter zlagali besedila usmerjena proti Ferdinandu I.⁸⁶

5.1 VÁCLAV HÁJEK IZ LIBOČAN

O Václavu Hájkovi ni dosti znanega. Rodil se je predvidoma na koncu 15. stoletja in je bil deležen povprečne izobrazbe. Prvotno je pripadal utrakvistični veroizpovedi, vendar je leta 1521 prestopil v katoliško vero in postal duhovnik. Njegova duhovniška kariera je bila zaznamovana s stalnimi spori in sodnimi procesi med posvetnimi in duhovnimi visokimi predstavniki. V teh sporih je Hájek nastopal kot sodnik. Deloval je na različnih funkcijah in krajih. Umrl je leta 1553 v staromestnem samostanu dominikank⁸⁷. Václav Hájek je najpriljubljenejši češki kronikar iz obdobja pred Belo goro. Nekaj časa je deloval kot dekan v Karelštejnu, po končanju službovanja je pričel s pisanjem kronike, ki je nastala kot odgovor na kroniko Martina Kuthena. Pri pisanju si je Hájek pomagal z različnimi kronikami in drugimi viri. Poleg izredno popularne kronike je Hájek uredil za tiskanje staročeški prevod Solferna in popisal je požar v Mali Strani, ki se je zgodil leta 1541⁸⁸.

5.1.1 Kronika česká (1541)

Delovno mesto dekana mu je omogočilo dostop do različnih pomembnih dokumentov, iz katerih je črpal snov za svoje delo, in primerno podporo pri ustvarjanju obsežnega dela. Rokopis je nastajal šest let, končan je bil leta 1539, ko ga je dal v predogled trem priznanim katoliškim plemičem, med njimi je bil tudi mecen humanistov Jan Hodějovský iz Hodějova. Plemstvo je tako odločilno vplivalo na končno vsebino kronike. Knjiga je poleg teksta vsebovala tudi sto petdeset slik, ki so dopolnjevale besedilo. Slike so prikazovale dogodke, ki jih opisuje besedilo, pokrajino in pomembne vladarje⁸⁹. Hájkova kronika je v tiskani obliki izšla leta 1541 in je bila tako stilsko kot tudi vsebinsko zelo bogata. Vsebovala je tudi opis katolicizma in politične privilegije katoliških manjšin. V času tekme med meščanstvom in plemstvom je Hájek tudi s svojim pisanjem stopil na stran plemstva. Hájek je kot kronikar

---

⁸⁶ Kopecký, Český humanismus, 90-122.

⁸⁷ Václav Hájek z Libočan, Kronika česká; Výbor historického čtení, (Praha, 1981), 9.

⁸⁸ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 66.

⁸⁹ Hájek, Kronika česká, 9, 17 in 18.

prehajal iz humanistične kronologije v lepopisje, ki je dalo njegovi kroniki največji pomen. Kronika je pisana v zelo dodelanem pripovednem stilu, ki razlaga različne zgodovinske dogodke z zabavnimi pripetljaji. Njegov stil so pozneje posnemali in nadaljevali, kroniko so pa prevedli v nemščino in latinščino. Hájek je postal zaslužen, da se je poznavanje češke zgodovine razširilo doma in po svetu. Pri pisanju kronike je bil Hájek bolj subjektiven, najbolj se je zgledoval po antičnih piscih zgodovine, po njih je povzel domišljjsko polnjenje zgodovinskih vrzeli, o katerih ni imel zanesljivih virov. Te vrzeli so dale Hájku možnost, da delo nadgradil v epskem stilu, predvsem v primeru starejših čeških povesti, za katere je navdih črpal od Jiráskaa in Olbrachta⁹⁰. Delo je bilo napisano v času razcveta humanističnega zgodovinopisja, ko so se vsi zgodovino pisci vračali k začetkom naroda. V 18. stoletju je bila Hájkova kronika močno kritizirana, saj ni ustrezala razsvetljenemu razmišljanju in je bila označena za izmišljeno pravljico. Kljub temu je bila priljubljena do narodnega preporoda. Kronika je zajemala češko zgodovino od mitološkega prihoda Čehov do začetka vladanja Habsburžanov. Kot zgodovinski vir mu je služila Dubraviusova Historie, ki je bila tudi podlaga za Campanovo Čechie. Hájkova kronika je bila v 19. stoletju neizčrpen vir tem, ki so na podlagi njegovega dela ustvarile zgodovino pesništva v narodnem jeziku in dela, ki so segla globoko v preteklost, med njimi sta bila ponaredek srednjeveških rokopisov Královédvorský in Zelenohorský rukopis⁹¹. Hájkova metoda se je močno razlikovala od humanistične metode. V tem času je bilo poleg humanističnega zgodovinopisja in ljubiteljskega humanizma priljubljeno tudi sestavljanje rodovnikov plemiških družin, ki so dokazovali družinsko tradicijo. Hájkova kronika je bližje novodobnemu zgodovinskemu pisanju, definitivno ne sodi med srednjeveško zgodovinopisje in prav tako ne ustreza humanistični zgodovini⁹².

Hájek je Češko kroniko pisal v nemirnem političnem času. Češke dežele so nedolgo nazaj s smrtjo Ludvika II. v bitki pri Mohaču s Turki prešle pod novega vladarja Ferdinanda I., ki je postopoma začel uveljavljati svojo kraljevo moč v deželah. Pod pritiski so se znašla tudi mesta, ki so bogatela s trgovino in so želela biti čim bolj neodvisna, medtem ko je plemišstvo želelo od njih pridobivati dobiček. Verski nemiri med katoličani in protestanti so se zaostrovali. Naraščajoča politična moč kralja in njegove odločitve, predvsem netoleranca do protestantske veroizpovedi, so vznejevoljile češko plemstvo in mesta, ki so se povezala v Schmalkaldensko zvezo, čemu je sledil upor, ki se je končal s kraljevim zmagoslavjem. Tuj

---

⁹⁰ Kopecký, Český humanismus, 103-107.

⁹¹ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 117-118.

⁹² Kopecký, Český humanismus, 107-111.

vladar, literarne smernice in potreba po dokazovanju dolgega in neprekinjenega samostojnega razvoja čeških dežel je pripeljalo do ideje, da se ponovno napiše kroniko čeških dežel od prihoda na ozemlje pa vse do sedanjosti.

Primer odlomka je iz Češke kronike, ki mu sledi slovenski prevod.

Léta od narození Syna božího

šestistého čtyřicátého čtvrtého

a od stvoření světa již bylo pět tisíc osm set čtyřicet a tři, za dnův Konstantina Třetího, císaře konstantinopolitánského vedlé počtu dvacátého a čtvrtého, za Jana, toho jména Čtvrtého, biskupa římského, v počtu sedmdesátého čtvrtého, knížata charvátská, Čech a Lech, přibrali sú se s svými do země bohemské a přijeli až pod jeden veliký vrch a tu se posadivše, sobě i svým dětem i dobytkuom aby odpočinutí učinili, zemi ohledavše, že jest úrodná, znamenali. Nazajtrí pak ráno Čech, pojav Lecha, bratra svého, a jiné k tomu čtyři, vstúpili sú na ten vrch a odtud' spatřili lesy a řeky, hory i roviny, a navrátivše se k svým zase, řekl jest Čech: »Tuto máme jeden veliký zřip, po slovanském jazyku vrch, a okolo něho hojné roviny a úrodnú zemi, ale všecku lesy porostlú.« Druhého pak dne šli sú okolo a našli řeky s obú stran té hory hojné, a velmi rybné, i navrátili sú se k svým opět a vypravovali jím všecken způsob té krajiny. Nazajtrí pak, když slunce z hor vycházeti počalo, Čech povolal bratra a starších, rozkázal svolati všecku rodinu i jích služebníky, a posadiv se na jednom pařezu i učinil jest řeč tuto: »Nuže, milý bratře, milí přátelé a tovaryši, jenž ste účastníci mého putování a této práce! Viděl sem, kterak nejednú se mnú těžkú snášeli jste práci, jezdice a chodíce po pustinách bezcestných a hustých lesích, až do tohoto dne. Již aspoň tuto vašim nohám učiňte odpočinutí a učiňte obět vzácnú těm, kteříž sú vás do této uvedli země. Tot' jest ta, tot' jest ta země, o kteréž častokrát sem vám pravil a do ní vás uvésti slíbil, země vám zaslíbená, zvěři a ptákuov plná, medem a mlékem oplývající, jakož pak sami vidíte, o obývání velmi příhodná, vody se všech strán hojné, a nad obyčej rybné. Tuť vám se nebude nic nedostávati, nepřetelé nebudou moci vám uškoditi. I poněvadž tak přeutěšená krajina a velmi úrodná již v vašich rukú jest, rozvažte, prosím, jakým a jak příhodným jménem ta vlast jmenována by býti měla.« Kteřížto hned jako božským vnuknutím jsúce vzbuzeni: »I odkavad,« řekli jsú, »lepší a příhodnější té zemi jméno dáno býti má, jediné od tebe, kníže a pane náš!« Poněvadž si ty Čechem jmenován, též ona aby Čechova země slula, slušné jest.« Tehdy povstav Čech a hnut sa svého lidu napomenutím, vzhlédl vzhuoru a padl na zemi a líbal ji, z toho se velmi raduje, že od jeho jména má býti jmenována, a vstav nahoru obú rukú počal k nebi pozdvihati, a řka:

»Vítaj, země přesvatá, tisíci sliby od bohuov nám zaslíbená! Času předešlého byla si lidí zbavena, ale již nyní si nám navracena: nás zdravé zachovaj a rozmnož od národu do národu až na věky⁹³.« /.../

Leta od rojstva sina božjega

šesto štiriinštiridesetega

in od ustvarjenja sveta je bilo pet tisoč osemsto triinštirideset, v dnevih konstantinopelskega cesarja Konstantina Tretjega, po vrsti štiriindvajseti, za časa Janeza, tega imena Četrtega, rimskega škofa po vrsti štiriinšedemdeseti, sta hrvaška princa Čech in Lech popeljala svoje z vsem do bohemske dežele in prišla pod en velik vrh in tu so namestivši, sebe in svoje otroke in živino, da si bi odpočili, raziskali deželo, če je rodovitna, je pomembno. Proti jutru zelo zgodaj Čech, zbudivši Lecha, brata svojega in druge štiri, povzpeli so se na ta vrh in od tu zagledali gozdove in reke, gore in ravnine in vrnivši so se ponovno k svojim, rekel je Čech: »Tu imamo en velik zřip, v slovanskem jeziku vrh, okrog njega je veliko ravnin in rodovitne zemlje ter vse je poraslo z gozdom.« Drugi dan so ponovno šli okrog in našli reke na obeh straneh te gore obilne in zelo ribnate, in vrnili so se spet k svojim in jim pripovedovali o vseh čudeh te pokrajine. Proti jutru potem, ko je sonce z gor začelo vzhajati, je Čech poklical brata in starešine, ukazal je poklicati vse družine in njihove služabnike ter se usedel na štor in napravil takole govoril: »Torej, dragi bratje, dragi prijatelji in tovariši, ki ste udeleženci mojega potovanja in tega napora. Videl sem, kako ste z menoj en težek napor premagovali, jahajoč in hodeč ste po brezpotnih pustotah in gostih gozdovih vse do tega dne. Ampak končno boste lahko dali vašim nogam počitek in dragoceno daritev darujte tem, ki so vas privedli v to deželo. To je ta, to je ta dežela, o kateri sem vam neštetokrat pravil in v njo sem vam obljubil, da vas popeljem, dežela vam je obljubljena, živali in ptic polna, med in mleko se cedita, a nazadnje se tudi sami prepričate, da je za bivanje zelo prijazna, vode je z vseh strani dovolj, ki so nad običajno ribnate. Tu se vam ne bo nič slabega godilo, sovražniki vam ne bodo mogli škodovati. Ker pa je tako čudovita dežela in zelo rodovitna v vaših rokah, pretehtajte prosim, kako bi z ustreznim imenom to domovino poimenovali.« Nekateri so takoj po božjem navdihu predlagali: »In od sedaj,« so rekli, »lepše in ustrežnejše dano ime za to deželo je lahko, samo od tebe, princ in vladar naš!« Tako je po Čechu imenovana, da bi tudi ona Čechova dežela slovela, se prigodi.« Potem vstane Čech in ganjen od svojega ljudstva se dvigne gor in pade na zemljo in jo poljublja, se tega zelo veseli, da bo po njegovem imenu

---

⁹³ Hájek, Kronika česká, 47-48.

poimenovana, in vstane gor z obema rokama dvignjenima k proti nebu in reče: »Živela, dežela presveta, tisočkrat nam od bogov obljubljena! Zadnje čase si bila za ljudi izgubljena, toda nam si dana: zdrave nas ohrani in pomnoži jo iz roda v rod na vse veke.« /.../

6 POSPOLOŠENI HUMANIZEM

Ferdinand I. se je zavedal pomena tiskanja knjig za širjenje kulture in njen vpliv na ljudi, zato je v Bohemiji prepovedal vse tiskarne z izjemo praške tiskarne Bartoloměja Netolickega, ki je delovala pod strogim vladarjevim nadzorom. Neugodna situacija je povzročila premik kulturnega težišča na Moravsko, kjer je bilo mirnejše politično vzdušje in je lahko izšla polovica tiskanih knjig v drugi polovici 16. stoletja. Jan Günther, humanistični izobraženec, je tiskal pomembne knjige v tem času. V tiskarni so dela pred izdajo jezikovno pregledali in popravili. Korektor v Günthrovi tiskarni je bil Pavel Hradecký ali Aquilinas⁹⁴.

Mesta in plemstvo so bila podrejena vladarjevi moči, ki se je usmeril v absolutistično politiko in dosledno zatrl kakršenkoli upor. Obe narodni cerkvi utrakvistična in edinost čeških bratov, sta bili v medsebojnem rivalstvu, vendar sta hkrati skupaj predstavljali opozicijo vedno močnejšemu katolicizmu, ki je imel oporo v vladarju in jezuitskemu redu. Podporo v opoziciji so jim dajali še nemški in švicarski protestantje. V neskončnih bojih enih proti drugim se je postopoma uveljavila ideja verske tolerance in domoljubja dežel češke krone. Opazovanje dogodkov, različnih političnih prizadevanj, ki so se kazali v zgodovini, je opisal Bartoš Písař v praški kroniki s kritičnega vidika⁹⁵. Delo je nastalo, ko je bil avtor primoran zapustiti Prago zaradi verskih pritiskov in se je čez štiri leta lahko ponovno vrnil. Doživetja je opisal v delu z naslovom *Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým* ali *Kronika o bouři pražské roku 1524*. Sprva je knjigo razdelil na štiri dele, ki jim je dodal še peti del. Delo ni pisano kronološko, ampak se dogodki med seboj različno povezujejo. Kronika ni bila izdana v tiskani obliki, so jo pa večkrat prepisali⁹⁶.

Leta 1557 je iz Günthrove tiskarne izšlo delo *Ezopa mudrce život s fabulemi anebo s básněmi jeho...* Dolgi naslov razkriva vsebino, ki zajema življenja in dela Aisopa, Aviana, Adelfonsa, humoreske Poggia in razprave Sebastiana Branta. Knjiga obsega številne kratke epične stvaritve, za katere je imel češki humanizem več terminov: fabula, balada, zabavni govori in razprave. Avtor dela je bil Jan Akron Albín Vrchbělský in je bilo izdano po njegovi smrti. V

⁹⁴ Kopecký, Český humanismus, 127.

⁹⁵ Novák, Dějiny českého písemnictví, 69.

⁹⁶ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 64-65.

delu se prepletajo prevodi antičnih piscev in nemških humanistov, razprave arabskega izvora in najrazličnejša razmišljanja. Vse pa se odslikava na domačo kulturo in socialni kontekst ter se lepo spaja s sodobno humanistično literaturo. Knjiga povezuje zabavne in moralistične ter poučne elemente, ki so skupaj prispevali k generaliziranemu humanizmu. Uveljavljala se je postopna ljudska literarna kultura, ki se je razvijala. Njene glavne značilnosti so humor, pretiravanje v lastnostih oseb in okolje, v katerem se izrazi družbena kritika. Jezikovno je delo pisano v humanistični češčini nizkega stila, na katero se je navezal del baročne literature.

Aquilinas je v Günthrovi tiskarni izdal prevod židovskega zgodovinarja Josepha Flavia O válce židovské, prevod nemškega humanističnega protestanta Filipa Melanchthona, prevode izbranih odlomkov iz Terentiovih komedij in prevode belgijskega humanista Cornelia Scribonia. Izdal je delo Catonis disticha moralia in Dicta Graeciane sapientum. Iz obeh del so se učili mladi češki humanistični študentje. Oba dela sta nastala na podlagi antičnih prevodov Erazma Rotterdamskega.

Na Moravskem je poleg leposlovne in izobraževalne humanistične proze izhajala tudi druga literatura. Natisnili so Velký sborník milostné poezie, kjer je objavljenih enajst pesnitev, ki predstavljajo petino ali šestino knjige. Knjiga je združila ljubezensko liriko, liriko takratne dobe, ki kaže delček moravske lirike. V fragmentih se meša srednjeveški, humanistični in ljudski pogled na ljubezen. Pojavlja se krščanski pomen ljubezni kot bistveno čustvo naše eksistence, pod humanističnem vplivom se ljubezen odmika od sramotno označenega čustva, po zaslugi folklornega ustvarjanja pa se opaža premik k čutenju med žensko in moškim. Na Moravskem so v tem obdobju našli zatočišče člani edinosti čeških bratov, ki so nasprotovali politiki Ferdinanda I., med njimi je bil tudi Jan Blahoslav.

Postopoma se je Ferdinandova prepoved tiskanja knjig z izjemo tiskarne Bartoloměja Netolickega umaknila in uveljavili so se še drugi tiskarji. Eden izmed njih je bil Jan Kosořský, ki je natisnil Práva a zřízení zemská, život Adamův in leta 1554 Kozmografie česká, katera je najboljše knjiga starejše češke literature. Kozmografie česká je poleg zemljepisnih in zgodovinskih podatkov vsebovala tudi opise posameznih narodov in je prevod knjige profesorja Sebastiana Münstra, ki je ustrezala političnim in kulturnim nadzorom Ferdinanda I. Vladař je naročil njen prevod v češčino in poskrbel, da so jo v skladu z želenimi narodnimi reformami razširili in jo tako predstavili češki javnosti. Na dvornem naročilu prevoda je delal Zikmund iz Púchova, ki je imel primerno izobrazbo ter je bil visoko jezikovno in slogovno podkovan. V prvem delu je prevedena latinska verzija z občasno uporabljeno nemško verzijo,

v drugem delu pa postopoma preide na stare vire, ki so opisovali način bivanja v preteklosti. Objektivno sodi češka verzija dela Münstra v češki posplošeni humanizem. V sebi je združevala zanimanje javnosti za svetovno zgodovino, svetovni zemljepis in potopise zgodnjih humanistov, še posebej češko verzijo Spisu o nových zemích in Nový svět Alberica Vespuccija. V primerjavi s predhodnimi deli o narodih in deželah, je Kozmografie česká zajela širši pogled, ki ga je urejeno podajala s kronološkega vidika. Bralcem je omogočala celotno predstavo dobe: ustvarjenje sveta, potop, izgon izraelskega ljudstva, začetek babilonske monarhije, perzijskega, grškega in rimskega imperija, Kristusovo rojstvo in tudi javni nastop Mohameda.

Uveljavil se je humanistični tipograf Jiří Melantrich Rožďalovský iz Aventýna, ki se je po študiju na praški univerzi izobraževal v Baslu in Nürnbergu, kjer je spoznal Jana Günthra. Deloval je v tiskarni Bartoloměja Netolickega, ki jo je pozneje kupil in jo predal naprej svojemu zetu Danielu Adamu iz Veleslavína. Izdal je več kot dvajset tiskov, od tega je pet izdaj biblije in češka ter nemška izdaja herbarija Matthiolija. Slaven italijanski zdravnik in botanik Pierandrea Matthioli je deloval v Pragi kot osebni zdravnik nadvojvode Ferdinanda. Tu je napisal dodelano latinsko humanistično strokovno delo, ki ga je v češčino prevedel Tadeáš Hájek iz Hájka v tesnem sodelovanju z Matthiolijem.

Hájek je bil strokovno dovolj podkovan za prevod takega dela, saj je študiral matematiko in medicino na Dunaju, svoje znanje pa je dopolnjeval še v Italiji. Po povratku domov je predaval matematiko na praški univerzi in se spoznal z zdravnikom cesarja Maksimiljana II. in Rudolfa II. V takratno humanistično poezijo se je zapisal pod imenom Nemicus in je bil del literarne družbe okrog mecena Jana starejšega Hodějovskega iz Hodějva. Imel je široko humanistično izobrazbo. Zanimal se je za astronomijo in napisal razpravo *Dialexis de novae et prius incognitae stellae ... apparitione* o zvezdi, ki se je pojavila novembra 1572⁹⁷. Za širšo uporabo je napisal in izdal delo *Minuce*, ki je vsebovalo astronomski koledar in napovedi⁹⁸. Na njegovo priporočilo je cesar v Prago povabil Tycha Brahe in Johannesa Keplerja. Hájek se je gibal v znanstvenem krogu, ki se je vzpostavil v času Rudolfove Prage. Pomagal je pri pozitivnemu sprejemu heliocentrične teorije Kopernika in Galileja na Češkem. Imel je talent za praktično uporabo znanosti v okolju in je tudi prispeval pri izdelavi kartografske slike praškega okolja. Pri Herbářju se je Hájek poleg ustvarjalnega in prevajalskega znanja izkazal še v tvorjenju češke botanične terminologije, ki jo je črpal iz ljudskega jezika. Na tem

---

⁹⁷ Kopecký, Český humanismus, 127-149.

⁹⁸ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 69.

področju je bil začetnik Jan Černý, ki je s svojim herbarijem leta 1517 postavil idejno še srednjeveško izhodišče, ki ga je Hájek nadgradil s humanističnem principom razumevanja življenjskega okolja.

Oldřich Prefát iz Vlkanova se je zanimal za astronomijo in matematiko in je bil lastnik astronomske in matematične sobe v Pragi. Pri svojih triindvajsetih letih je odšel na potovanje v Palestino, ki ga je opisal in izdal delo z naslovom Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny... leta 1563. Pred njim so potopise pisali Martin Křivoústý, njegovo delo je Svaté země, Martin Kabátník in Jan Hasištejnský. Delo Prefáta se razlikuje od njegovih predhodnikov in sodi v češki humanizem. Avtor je sicer verni katolik, ki pogled na naravo in zgodovinska dejstva razlaga z racionalnega vidika. Nekateri dogodki v njem pustijo globlji čustveni vtis kot na primer nevihta na morju. Poznal je starejše potopise in tudi potopise v latinščini, nemščini in italijanščini, vendar je v delu izpostavil svoj vidik, ki ustreza njegovemu času in okolju. Dodelanost potopisa dokazuje njegova ponovna izdaja v času narodnega preporoda v 18. stoletju. V delu se je Prefáta izkazal z opisi vzporednic med tujimi dogodivščinami in domačo realnostjo.

V češkem humanizmu so nastajale tudi drame z biblično tematiko. Slovak Pavel Kyrmezer iz Banské Štiavnice je leta 1566 napisal Komedia českáno bohatci a Lazarovi, pozneje še Komedia nová o vdově leta 1573 in Komedia o Tobiášovi leta 1581. Nastala je tudi igra o Salomonu, Jan Záhrobský iz Těšína je napisal igro Héli leta 1582, Daniel Stodolia iz Požova je napisal igro o mestih Sodomi in Gomori in žrtvovanju Izaka, Jiří Tesák Mošovský je ustvaril igro o Ruti, Mikuláš Vrány Litomyšlský je na novo predstavil temo Judite in Samsona, ki je najdaljše dramsko delo v času pred Belo goro. Kyrmezer se je izmed vseh ustvarjalcev čeških bibličnih iger najbolj približal humanističnemu idealu, ki je težil k obdelani biblični tematiki v samostojnem narodnem jeziku v klasični dramski obliki. V njegovih igrah se je odražala slika takratnega življenja meščanov, ki jo je dopolnjeval z bibličnim sočutjem do revnejših in zavrženih prebivalcev mesta. Njegove osebe so karakterno dodelane, replike lepo tečejo in jezik prehaja v pogovorni govor. Igre so zabavale gledalce in hkrati predstavljale pobožno literaturo.

V dobi generaliziranega humanizma se je začela razvijati tudi literatura, ki je vsebovala življenjske modrosti, katere izvirajo iz ljudskega okolja. V ustnem izročilu se je od konca vladanja Jiríja iz Poděbrada ohranila zgodba o kraljevem dvornem norčku, vitezu Janu Palečku. Označen je bil za modrega in blaznega, neuklonljivega in odkritega. Vloga Palečka

se je ujemala z dogajanjem v češkem okolju, moraliziranje in humor, ki je pokazal na izkoriščeno ljudstvo in hkrati podal kritiko domači privilegirani duhovščini in posameznikom. Prva daljša izdaja palečkovega ciklusa je iz leta 1610. Zgodbe so se tekom razvoja preoblikovale, kar dokazuje njihovo vsestransko uporabo. Razlikuje se v interpretacijah Rubeša, Sabina, Neruda, Herbena, L. N. Tolstiga itd., vendar v vseh glavni junak prikaže plemiški socialno kritični humanizem.

Latinski humanizem se je v kvantitativnem pomenu razširil v drugi polovici 16. stoletja, kar je posledica razvoja latinskih mestnih šol, kjer so se dijaki po antičnih vzornikih učili ustvarjati občasno poezijo. Skupina pesnikov okrog mecena Jana starejšega Hodějovskega iz Hodějova, ki je podprl izdajo štiridelne zbirke *Farragines poematum* leta 1561–1562, zajema enainšestdeset avtorjev. Med njimi je najbolj znan Matouš Collinus, ki se je s humanizmom seznanil v Wittembergu, kjer je spoznal tudi Melanchthona in se začel poglobljeno zanimati za versko reformacijo. Zaradi svojega novega utrakvističnega prepričanja je moral zapustiti praško univerzo. Na svoji šoli je poučeval latinščino in grščino ter prevajal klasike. Pisal je duhovno in posvetno poezijo ter si prizadeval za oživitev praškega gledališkega življenja. V svojih delih je pogosto reagiral na aktualne družbene dogodke. Njegovo zanimanje za grščino se je izrazilo pri prevodu Homerjeve Iliade v latinščino. Njegove klasične študije so vplivale na takratne in tudi na poznejše rodove študentov, ki so razvijali češki humanizem.

Najbolj znano delo latinske strokovne proze, ki je nastalo na češkem ozemlju je bilo *De re metallica libri XII* avtorja Georgiusa Agricola, ki ne opisuje samo tehnike rudarjenja in metalurgije, ampak tudi socialne razmere delavcev. Vsebuje natančne in zanimive izsledke. Avtor izhaja iz poznanih razmer v čeških deželah in Slovaškem, zato ima delo še kulturni in zgodovinski pomen, saj sta bili rudarjenje in metalurgija v takratnem času zelo razviti panogi v čeških deželah. V tujini je bilo delo sprejeto kot najlepše delo izbrane strokovne panoge in je bilo večkrat izdano v nemščini, italijanščini, latinščini, angleščini in tudi češčini. Avtor je deloval kot mestni in honorarni zdravnik v Jachymovu, kjer se je dobro seznanil z življenjem delavcev⁹⁹.

Mlajšo generacijo latinskih humanistov, ki je ustvarjala na polovici 16. stoletja, predstavlja Jan Campanus Vodňanský. Bil je profesor grščine in latinske poezije na praški univerzi. Napisal je obsežno zgodovinsko humanistično pesniško delo *Cechias* ali *Čechie* leta 1616,

---

⁹⁹ Kopecký, Český humanismus, 149-164.

kjer izrazi svoje utrakvistično domoljubje. V šolski latinski igri Bretislaus iz leta 1604 prikaže zgodovinske dogodke.

Kritični pogled na humanistično gibanje v Bohemiji je izražal Pavel Litoměřický iz Jizbice. V polemičnih pesmih je uporabljal ostre in humorne epigrame, s katerimi si je pridobil nemalo sovražnikov, predvsem med predstavniki praške univerze. Zbrana dela je izdal v zbirki *Periculorum poeticorum partes tres* ali *Tři díly básnických při* leta 1602.

Negotovo življenjsko usodo in hrepenenje po harmoniji sta glavni temi latinskih pesnitev, ki jih je pisala prva ženska v zgodovini češke literature Alžběta Johanna Westonia. Po rodu je Angležinja, ki je prišla v češke dežele s svojim očimom alkimistom Edwardem Kelleyjem¹⁰⁰.

Veslavínov učitelj in predhodnik na univerzi je bil Prokop Lupáč iz Hlaváčova, ki je pozneje deloval kot pisar. Sestavil je zgodovinski koledar v latinščini, ki je vseboval pomembne dogodke v čeških deželah ter številne kulturne in literarne dogodke svetovnega pomena. Izdan je bil leta 1584 z naslovom *Rerum bohemicarum ephemeris*. Napisal je tudi življenjepis cesarja Karla IV¹⁰¹.

6.1 JAN BLAHOSLAV

Jan Blahoslav (1523 – 1571) je bil najnaprednejši izmed pisateljev edinosti čeških bratov, pripomogel je k humanistični usmeritvi celotne družbe in prenesel center humanizma na Moravsko. Najprej se je uveljavil kot humanistični izobraženec in pisec, ki so ga vedno bolj upoštevali tudi v verskih zadevah. Vsestransko izobrazbo je pridobil na domačih šolah in tujih univerzah¹⁰². Študiral je v Wittembergu, kjer je osebno spoznal Luthra in Melanchthona, krajši čas je prebival v Goldbergu, Královcu in Baslu, kjer se je lahko seznanil z različnimi narodnimi variacijami protestantske teologije. Največ humanističnega navdiha je našel v Wittembergu. Izredno dobro je poznal temeljne antične poetike, ki so bili pogosto interpretirani v času renesanse, helenistične in rimske retorike Ada Herenniuma, Ciceronove spise *De inventione* in *De oratore* ter Horatiova pisma *Ad Pisones*. Bil je zelo dobro seznanjen z literarnoteoretičnimi deli Erazma Rotterdamskega in Filipa Melanchthona, Lutrovimi delom o prevajanju in glasbeno-teoretičnimi spisi Nicolausa Listhenia, Adriana Petita Coclina in

---

¹⁰⁰ Lehár et al., *Česká literatura od počátků k dnešku*, 114-115.

¹⁰¹ Novák in Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, 67.

¹⁰² Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 66.

Hermann Fincka¹⁰³. Seznanjen je bil z domačo versko tradicijo in moderno humanistično vedo. Cerkveno kariero je začel v Mladi Boleslavi, nadaljeval v Ivančicah in prejel leta 1557 škofovski naziv Cerkve edinosti čeških bratov. Zavedal se je potrebnih sprememb v organizaciji edinosti čeških bratov, ohranjal stike s katoliškimi in protestantskimi predstavniki ter vztrajal v drži proti katolikom in protestantom. Prizadeval si je za višjo ravan domače kulture. Delal je v prid ljudstva in okrog sebe je pritegnil veliko učencev, saj je veljal za izredno dobrega bogoslovca in diplomata.

Poznal je najrazličnejša humanistična področja glasbeno teorijo, slovnico jezika, nauke o govorništvu, retorične obrambe ved in umetnosti in podajal kritične opombe. Vsa različna znanja je spretno povezoval med seboj. Označen je za prvega kritika češke literature, na katero so po večini gledali samo z enega zornega kota, in sicer filološkega, zgodovinskega ali estetskega. Imel je neverjeten smisel za jezik, poznal je starejše jezikovne faze, razumel je dialekte, razmišljal je o odnosih med češčino in drugimi slovanskimi jeziki. Med njegova najpomembnejša dela spadata *Musica in Gramatika česká*¹⁰⁴. Prevod *Nový zákon* iz leta 1564 sodi med prva njegova dela, zanj je značilno retorično in slovnično raziskovanje. Njegovo delo *Vady kazatelů* iz leta 1571 predstavlja prvo češko govorniško teorijo. S prevodom *Nový zákon* je Blahoslav postavil visoko ravan v jezikovnem in teološkem smislu, kar se je izkazalo v poznejšem delu *Bible Kralická*¹⁰⁵.

Za verske potrebe edinosti čeških bratov je napisal zgodovinsko delo *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní*, v njem je predstavil svojega predhodnika Jana Černega. Sodeloval je pri izdelavi dela *Šamotulský kancional* iz leta 1561, ki je vseboval izbor pesmi. Z delom je Bohuslav se poskušal odmakniti od suhoparnega dogmatizma in ustvariti poezijo za narod, ki se zateka k bogu in se sooča z najrazličnejšimi preizkušnjami v življenju. Njegovo obširno delovanje, zbiranje, reagiranje na aktualne dogodke, pesništvo, izdajanje tiska ni vplivalo samo na edinstvo čeških bratov, ampak tudi na nemške protestante v čeških deželah¹⁰⁶. V delu *Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v Jednotě bratrské*, ki je izšla po njegovi smrti leta 1585, je podal kratka navodila za pridige.

---

¹⁰³ Kopecký, *Český humanismus*, 137.

¹⁰⁴ Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 66-67.

¹⁰⁵ Kopecký, *Český humanismus*, 137-138

¹⁰⁶ Novák, *Dějiny českého písemnictví*, 67.

6.1.1 Filipika proti misomusům (1567)

V delu Filipika proti misomusům se je Jan Blahoslav usmeril proti sovražnikom umetnosti in znanosti¹⁰⁷, kjer prepričljivo brani visoko izobrazbo in njeno neizpodbitno potrebo v skupnosti edinosti čeških bratov. Pozicija sovražnikom Muz, izobrazbe in umetnosti je bila zelo močna, še posebej ko je njihovo vodenje ponovno prevzel škof Jan August leta 1564, ki se je vrnil iz šestnajstletne ječe z gradu Křivokláta. Tam je bil zaprt zaradi domnevnega idejnega vodenja plemiških članov edinosti čeških bratov v stanovskem uporuh proti cesarju Ferdinandu I. Jan August se ni strinjal z idejo Jana Blahoslava, da bi bilo idealno združiti izobrazbo z reformacijskimi ideali. V tej neugodni situaciji je Jan Blahoslav napisal Filipiko proti misomusům. Kritika leti tudi na člana edinosti čeških bratov Lukáša in v njegovem nasprotniku postavi umetniški in znanstveni ideal, ki je izobražen človek. Kot argumente Blahoslav navaja biblijo in sodobne reformacijske in humanistične znanosti. Z dokazi Blahoslav pokaže pot, ki še vedno spoštuje tradicijo nevednosti v svoji cerkvi, in ji predstavi njeno posebnost in prednost pred ostalimi verskimi skupnostmi, ki so dale smernice tudi nadaljnjim članom edinosti čeških bratov. Filipika ni izšla v tiskani izdaji, čeprav je bil Blahoslav eden izmed vodilnih v tiskarni edinosti čeških bratov. Glavni razlog je bil, da so želeli obdržati spor v skupnosti edinosti čeških bratov na interni ravni, da bi preprečili morebitne prehode članov k drugim verskim skupnostim. Delo je bilo s stilom in umetniškimi elementi dovršeno delo humanistične govorniške proze, ki je bilo zapisano v bratskem arhivu. Slednji je slovel po zgodovinskih virih v štirinajstih zvezkih, od teh je Blahoslav napisal tri, pet pa jih je pomagal urediti¹⁰⁸.

V tem času se je Cerkev edinosti čeških bratov dobro oblikovala in organizirala ter se širila v različne sloje prebivalstva. V družbi so imeli člani edinosti čeških bratov močno pozicijo, ki pa jo je bi bilo potrebno spretno usmerjati. Prav tako pa v Svetem rimskem cesarstvu poleg krščanske in protestantske vere, ki je bila priznana s sprejetem augsburškim miru leta 1555, ni bila priznana in tolerirana nobena druga veroizpoved. Jan Blahoslav je v skladu z razvojem humanistične prakse uvidel potrebo po izpopolnjevanju izobrazbe v verski skupnosti, saj bi bili člani le tako sposobni razumeti nauk cerkve in braniti interese svoje skupnosti v nemirnem času.

---

¹⁰⁷ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 108 in 119..

¹⁰⁸ Kopecký, Český humanismus, 140-141.

Primer odlomka je iz Filipike proti sovražnikom Muz, izobrazbe in umetnosti¹⁰⁹, ki mu sledi slovenski prevod.

/.../ Kdož uměním a učením pohrdá, jest podoben k tomu, kterýž by chtěl sukně, kabáty etc. sobě i jiným šíti, avšak krajčovského řemesla by neuměl, jemu se učiti nechtěl, ale je haněl a potupoval. Mnoho-li by takový mudrák provedl? Kdo tomu nerozumí? A ten, kdož by tomu nekrajčímu dal šaty dělati, pohrdna jinými krajčími dobrými a umělými, jak by na tom mnoho získal? /.../

Na ty pak řeči některých lidí bezpotřebné, tak že by učení lidé byli příčina zavedení a že by se bylo potřebí báti učených, aby v jednotě této téhož nezpůsobili, na to není potřebí široké odpovědi. Mluví takoví lidé leccos, čemuž nerozumějí a o čemž nevědí. Kdyby měli to ukázati, kdy se stalo zavedení, které osoby čím tím byly neb nebyly vinny, učení-li byli či neučení, nevěděli by se kam dít, mlčeti by museli s hanbou, leč by se toho na někom učeném doptali.

A byť pak i tak bylo, totiž že by umělí lidé zle umění užívali, což by tím vinno bylo umění? Ano někdo moci světa od boha sobě svěřené zle užívá, když, maje zlé trestati a ochraňovati dobré, i trápí dobré a lotry ochraňuje, proto-liž by pak moc světa zlá byla¹¹⁰? /.../

Filipika proti sovražnikom Muz, izobrazbe in umetnosti

/.../ Kdor umetnost in omiko zaničuje, je podoben temu, ki bi hotel krilo, plašč itd. sebi in drugim šivati, vendar ne bi bil krojaškega poklica večč, se ga učiti ne bi hotel, ampak bi ga zasmehoval in zasramoval. Marsikaj bi lahko tak modrec ušpičil? Kdo tega ne razume? In ta, ki bi temu ne krojaču obleke dal delati, prezira druge dobre in izkušene krojače, kot da bi od tega pričakoval veliko korist? /.../

Za te nepotrebne govorice nekaterih ljudi, kakor da bi bili izobraženi ljudje razlog za zavajanja in da se bi bilo potrebno bati učenjakov, da ne bi tej skupnosti škodovali, na to sploh ni potreben odgovor. Takšni ljudje radi govorijo marsikaj o tem, česa ne razumejo in o čem nič ne vedo. Kadar bi morali povedati, kdaj se je zgodilo zavajanje, katere osebe so bile ali niso bile krive, kadar bi bili učeni ali ne učeni, ne bi vedeli kam se dati, bi morali sramotno molčati, preden bi o tem kakega učenjaka povprašali.

---

¹⁰⁹ Jana Šnytová in Andrej Rozman, Antologija starejše češke književnosti, (Ljubljana, 2012), 149.

¹¹⁰ Šnytová in Rozman, Antologija starejše češke književnosti, 149-152.

In čeprav bi tako ali drugače bilo, zato da bi lahko ljudje znali učenost slabo uporabljati, ali bi bila za to predvsem kriva učenost? Kadar pa kdo oblast sveta, ki mu jo je bog zaupal, slabo uporablja, ker bi moral hudobne kaznovati in štiti dobre, toda muči dobre in štiti razbojnike, prav zaradi tega naj bi bila potemtakem oblast sveta slaba? /.../

6.1.2 Gramatika česká (1571)

Gramatika česká iz leta 1571 podaja zanimive podatke o humanističnih jezikovnih polemikah in slovničnih teorijah, ki so veljale za šolsko in praktično uporabo¹¹¹. S slovnico se je Jan Blahoslav ukvarjal dvajset let in v njej se je osredotočil na leksiko, frazeologijo in skladnjo. Blagoslav je z njo razširil, dopolnil in komentiral starejšo češko slovnico, ki so jo napisali Beneš Opát, Petr Gzel in Václav Philomates. Češko slovnico je namenil študentom teologije, v njej je razmišljal o kultivirani uporabi jezika in kot prvi je v njej opisal češka narečja in slovanske jezike¹¹².

Jan Blahoslav je bil v svojem času priča prepovedi tiskanja knjig, saj se je vladar Ferdinand I. zavedal moči in pomena knjig ter njihovega širjenja. Prav tako se je v tem času izvajal stalni pritisk na neuveljavljene veroizpovedi. Jan Blahoslav, ki je bil član edinosti čeških bratov, se je zavedal pomena izobraževanja, ki bi bila dostopna tudi širši množici ljudi. Prav v ta namen pa bi bilo potrebno pisati v jeziku ljudstva, ki so si ga humanisti prizadevali povzdigniti ob bok klasične in splošno uveljavljene latinščine. S češko slovnico je Jan Blahoslav postavil temelj češkemu jeziku in ga tako povzdignil na višjo ravan. S svojim delom je omogočil nadaljnji razvoj češkega jezika in njegovo širjenje med različne sloje prebivalstva.

Primer odlomka je iz Češke gramatike, ki mu sledi slovenski prevod.

De dialectis

/.../ Však dobré jest i to, rozdíly tu znáti. Aby sobě někdo, často se po krajinách sem tam smejkaje, řeči nezpletl, tak že by potom žádného dyalektu pravě neuměl; jakož se toho nemalo těchto let při našich dobrých přátelích vídalo. A protož příklad maje na jazyku řeckém, také nětco tomu podobného v naší řeči české ukáží.

Tito dyialectové jsou nejpatrnější v našem jazyku.

---

¹¹¹ Kopecký, Český humanismus, 137.

¹¹² Šnytová in Rozman, Antologija starejše češke književnosti, 149.

První, a snad nejpřednější dyalektus (t. řeč) jest řeč česká, k níž i Moravané přináležejí a poněkud i Slezáci./

(347b) Druhý dyalektus jest slovenský; k němuž se připojuje způsob mluvení Charvátů rozličných, kteříž od Uherské země až k Konstantynopoli, odtud až k Benátkám do Vlach, potom také toho díl jest v Afryce za mořem kteréž slove Mediterraneum; a ti rozličná jména mají podlé krajin; jako Croatae in Croatia, Bosňané v Bosně, krajině nemalé, Illyrikové, ti jenž sou v Illyrii, kteříž tam na větším díle slovou Slavi = Sclavi.

Třetí dyalektus jest polská řeč; k níž téměř může přičtena býti slezská (ač kteříž blíže Čechů a neb Moravanů jsou, ti podobněji k Čechům nežli k Polákům mluví). Potom ruská, mozovetská, moskevská, a nějaký díl Tatarů¹¹³. /.../

Dialekti

/.../ Ampak je tudi dobro, poznati razlike. Da nekdo, ki se pogosto po deželah sem in tja potepa, govore ne bi razložil, tako da potem ne bi nobenega narečja prav razumel; kakor se je tega nemalo v teh letih pri naših dobrih prijateljih videlo. Tudi take primere imajo v grškem jeziku, take nekake temu podobne pokažemo v našem češkem govoru.

Ti dialekti so najpogostejši v našem jeziku.

Prvi, in tudi najnaprednejši dialekt (govor) je češki govor, k njemu pripadajo tudi Moravci in ponekod tudi Šlezijci./

(347b) Drugi dialekt je slovaški; k njemu se prištevajo različni načini govora Hrvatov, ki so od ogrske dežele pa vse do Konstantinopla, od tu vse do Benetk do Vlaške, potem je tudi del preko morja v Afriki, katerega ime je Mediteran, in ta imajo različna imena poleg dežel: kot Hrvati na Hrvaškem, Bošnjaki v Bosni, ne mala dežela, Srbija, kjer so Srbi, kateri so v večjem delu po besedi Slovani = Sclavi.

Tretji dialekt je poljski govor, k njemu se lahko prištevajo šlezijski prebivalci (čeprav so nekateri bližje Čehom ali Moravanom, ti so bolj podobni Čehom kot Poljakom). Potem maloruska z beloruščino, mazurska, velikoruska in določen del Tatarjev. /.../

---

¹¹³ Jan Blahoslav et al., Grammatika česká Jana Blahoslava, (Brno, 1991) 368-369.

7 RUDOLF II. POSTOPOMA PREVZAME VLADANJE

7.1 ZGLED MAKSIMILJANA II.

V tem času je bila pomembna vzpostavitev ravnotežja med špansko in avstrijsko vejo Habsburžanov, ki sta se izoblikovali, ko je cesar Karlu V. sinu Filipu II. predal svoj prestol v Madridu in hkrati odstopil cesarsko krono v nemških deželah svojemu bratu in izvoljenemu rimskemu kralju Ferdinandu I. Posledice delitve Habsburžanov so bile dolgoročne in so vplivale ne samo na tesno sodelovanje obeh habsburških dvorov, ampak tudi na prihodnost in razvoj katoliškega tabora. Ideja velikega habsburškega cesarstva je združevala koncept habsburške politike z vedno bolj dominantnim katoliškim taborom¹¹⁴.

Cesar Maksimilijan II., sin Ferdinanda I., je veljal za protestantizmu tolerantnega vladarja. Na dvoru so sledili politiki Ferdinanda I., ki se je nanašala na verski mir iz Augsburga, enakomerno so bili zastopani predstavniki obeh veroizpovedi, kar je zagotavljalo mirno ravnotežje v nemirnem času. Njegovemu zgledu je pozneje sledil tudi Rudolf II.¹¹⁵

Najstarejši sin Maksimiljana II. Rudolf je preživel zgodnje otroštvo pod vtisi pozno renesančnega in humanističnega dvora, ki se je zanimal za umetnost tistega časa. Zaradi njegove tolerantne politike in članov dvora, je njegov svak Filip II. pod pretvezo možnosti za nasledstvo španske dediščine skupaj z Maksimiljanovo ženo Marijo dosegel, da so na španski dvor poslali njegovega prvega sina in prestolonaslednika Rudolfa skupaj z bratom Ernestom, kjer so jima zagotovili po njihovem mnenju primerno vzgojo. Po osmih letih (od leta 1563 do 1571) španske vzgoje sta se princa vrnila na Dunaj, kjer se je Rudolfovo izobraževanje nadaljevalo, saj je moral osvojiti celotno dunajsko politiko. Ob prihodu na Dunaj je bila opazna sprememba Rudolfovega obnašanja, kas se je kazalo v otopelosti, ponosu in verskem dogmatizmu, kot so ga opisovali takratni opazovalci¹¹⁶.

V tem obdobju, na začetku šestdesetih se je ponovno razcvetel protestantizem. Katoliška cerkev je začela uveljavljati postopke proti reformatorjem. Od Maksimiljan II. se je pričakovala podpora katoliški veri, vendar se je sam nemalokrat strinjal z idejami reformatorjev. Slednje mu je bilo s strani španskih in dunajskih Habsburžanov šteto za slabo, zaradi česar je Maksimiljan II. prenehal simpatizirati z reformskimi idejami vsaj na politični

---

¹¹⁴ Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, (London, 1977), 4-11.

¹¹⁵ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 398.

¹¹⁶ Evans, *Rudolf II and His World*, 49.

ravni in se očitno odločil za katolicizem, ki je bil tradicionalni habsburški politični koncept, kar se je od njega v celem katoliškem svetu pričakovalo. Sicer se je še naprej poskušal izogniti radikalni rešitvi, vendar ni mogel ugoditi ne katolikom ne protestantom. Čeprav ni bil v sporu z nobeno stranjo, nekatolikom ni mogel zagotoviti obljubljenih verskih svobode. Protireformaciji javno ni nasprotoval, kljub temu je do svoje smrti vztrajal, da bi obe glavni veri lahko živeli v miru druga ob drugi. Maksimiljan II. je tudi po svoji usmeritvi h katoliški pravovernosti vztrajal na možnem kompromisu. Tak zgled je dal Rudolfu, ki se je po povratku iz Španije trudil razumeti situacijo v monarhiji in družinsko atmosfero. Češki stanovi so vedno bolj glasno izražali zahtevo po verski svobodi, še bolj pa pomisleke o španski vzgoji prestolonaslednika. Izražena je bila tudi ideja, da bi nadvojvoda Rudolf živel med njimi na praškem gradu do končnega prevzema češke krone in bi se tako lahko seznanil s češko situacijo. Zaradi neodzivnosti dunajskega dvora so se odnosi s češkimi stanovi zaostri in češka opozicija je postala še bolj neposlušna. Na Ogrskem se je situacija glede nasledstva krone razpletla v prid Habsburžanov. Ogrsko stanovsko opozicijo je ohromilo dejstvo, da je leta 1571 Jan Zikmund Zapolský umrl brez zakonitih potomcev. Habsburžani so imeli prednost v ugodnem miru, ki ga je cesar sklenil s Turki. Nadvojvoda Rudolf je tako ostajal v igri za ogrsko in češko krono. Njegov oče Maksimiljan II. je mojstrsko pripravljaval dežele, da bodo sprejele novega kralja, njegovega sina.

V prvih tednih po povratku iz Španije se je nadvojvoda Rudolf težko orientiral v kompleksnih političnih manevrih Maksimiljanove politike. Prehod od politične teorije k praksi, ki se je v srednjeevropski monarhiji odvijala še posebej kompleksno, je bila za njega predvidoma prehitra in prezahtevna. V svojih prvih državnih korakih se je zanašal na očeta, da ga je usmerjal v pravo smer. Prav tako so mu s svojimi bogatimi izkušnjami pomagali in svetovali očetovi svetovalci, ki so poznali monarhijo ter njene notranje in zunanje posle. Prav njim je pripadla najpomembnejša vloga pri pripravah princa na državniške obveznosti, glede verskih zadev, morale in drugih duhovnih zadev, so mu kot vladarju svetovali prave katoliške veroizpovedi. Maksimiljanovi ministri so Rudolfa potrpežljivo seznanjali z realnostjo monarhije: z dualističnim konfliktom med močjo vladarja in stanovi, z notranjo heterogenostjo monarhije, z neurejeno centralizacijo države, z dolgo trajajočim sporom med katoliki in protestanti in še z mnogo drugimi odprtimi vprašanji. Po španski lekciji državnega vladanja je moral Rudolf v zelo kratkem času absorbirati dunajsko lekcijo. Ta je prinašala nova in v marsikaterem pogledu tudi uporabnejša znanja, saj so v Maksimilijanovem ministrskem zboru dominirali evangeličani na čelu s predsednikom dvorske komore

Richardem Streinem iz Schwerzena, ki svoje versko-politične orientacije ni nikoli tajil. Dunajska lekcija vladanja je bila tako kot celotna Maksimiljanova politika usmerjena k spravljamemu duhu kompromisov. S takim načinom izobraževanja naslednika cesarske krone se nista strinjala cesarica Marija in špansko-katoliška skupina na dunajskem dvoru. Z namero, da bi zmanjšali vpliv vodilnih političnih evangeličanov, so se trudili razširiti Rudolfova poznanstva z vplivnimi katoliškimi osebnostmi v čeških deželah in v drugih deželah monarhije¹¹⁷.

7.2 KRONANJE ZA OGRSKEGA KRALJA

Za lokacijo kronanja ogrskega kralja je bilo določeno razvijajoče se mesto Prešporok oziroma Bratislava, ki je bilo razglašeno za glavno mesto dežele in ogrske kraljevine. Kronanje je bilo velik družben dogodek. Udeležili so se ga plemiči iz cele srednje Evrope, ki so prisostvovali tudi na organiziranih viteških igrah, katere so pritegnile pozornost in dvignile zanimanje za kronanje. Slednje je bilo tudi propaganda cesarske družine, saj je Ogrska veljala za eno izmed najbolj labilnih dežel in je predstavljala najšibkejši člen celotne monarhije. Sam dogodek, o katerem naj bi se še dolgo in občudujoče govorilo, bi prinesel dober začetek vladanja Rudolfu v celi monarhiji. Češki plemiči so bili povabljeni, da v svečanem sprevodu spremljajo nadvojvodo Rudolfa iz Dunaja do Prešporoka.

Dva nenadejana dogodka sta odvrnila pozornost od kronanja. Prvi dogodek je bil smrt poljskega kralja Zikmunda Augusta II. julija 1572, kar je pritegnilo pozornost k tekmi za enega izmed bolj prestižnih kraljevskih nazivov. Maksimiljan II., ki je želel razširiti politični vpliv habsburške dinastije, je za naslednika poljske krone predlagal svojega drugorojenega sina Ernesta. Poljske volitve novega kralja, so prisilile odlog Rudolfovega kronanja, saj so želeli obdržati vsestransko pomembnost kronanja. Drugi odmeven dogodek pa je tako imenovana šentjernejska noč, ki se je zgodila v noči z 23. na 24. avgust leta 1572 v Parizu, v kateri so pomorili okoli dva tisoč hugenotov. Omenjeni dogodek je pretresel celotno Evropo in ogrozil stabilnost fevdalne družbe. Posledice so bile vidne v pojavu številnega verskega fanatizma, ki so se odražali tudi v bojih za moč.

Dogodka so se udeležile tako tuje plemiške družine kot zastopniki znanih plemiških družin s cesarstva. Šentjernejska noč je zmanjšala zanimanje za Rudolfovo kronanje, saj so predvsem v tujini, na kronanje gledali kot na dolžnost habsburške dinastije.

---

¹¹⁷ Josef Janáček, Rudolf II. a jeho doba, (Praha, 1997), 34-61.

Kronanje je potekalo 25. julija 1572 v katedrali sv. Martina v Prešporoku, kjer je nadškof Antonin Verantius s krono sv. Štefana okronal Rudolfa za ogrskega kralja. Samo kronanje, ki je bilo izvedeno brez večjega upora ogrske stanovske opozicije, je za habsburško dvorno politiko predstavljalo velik uspeh obenem pa so se zavedali dejstev, da krona prinese tudi številne dolžnosti. Od zgodnjega srednjega veka je spadala ogrska krona k najbolj cenjenim v srednji Evropi, vendar je v skupnosti dežel habsburške monarhije veljala za zelo problematično. Veliko ozemlje dežele je ogrožalo agresivno Turško cesarstvo, naravna bogastva, rudniki zlata, srebra in bakra, pa niso več pokrivali ekonomskih stroškov, ki so nastali v bojih s Turki, in za vzdrževanje mej. Politična neskladnost je vrela na Ogrskem bolj kot v ostalih delih monarhije, k čemur so pripomogli tudi poskusi centralizacije in integracije ogrske krone k ostali monarhiji. Z ogrsko krono je na svoja ramena Rudolf prevzel vladarske dolžnosti, ki pa v večini primerov niso bile prijetne in so se ničkolikokrat razhajala glede na teorijo. Vladanje na Ogrskem je bilo za Habsburžane velik izziv. S krono sv. Štefana se je Rudolf povzdignil v krogu evropskih mogočnikov in stopal proti naslednjim nazivom. Po kronanju je sledilo slavje z viteškimi igrami, ki so se jih udeležili Rudolf z brati in številni evropski plemiči¹¹⁸.

7.3 POLITIČNI DOGODKI V EVROPI

Pred kronanjem za češkega kralja so se morali Habsburžani sestati s češkimi stanovi. Cesar Maksimilijan II. je zaradi svojega slabega zdravstvenega stanja v Prago poslal kralja Rudolfa in njegovega brata Ernesta z delegacijo zaupnih sodelavcev. Ernest je na poti zbolel, tako da je v Prago prijezdil le Rudolf z delegacijo. Češki stanovi, ki so pričakovali samega cesarja, so bili razočarani in skeptični do pogajanj, ki so bila nujno potrebna za ureditev verske svobode in ostalih odprtih vprašanj. Na zborovanje je prišlo čez tristo plemičev, vitezov in delegatov iz kraljevih mest. Velika udeležba je pričala o pomembnosti zborovanja za ureditev notranjih zadev češke dežele. Stanovi niso gojili velikih simpatij do Rudolfa. Govorice, da deluje hladno in zadržano, neznanje češkega jezika in španska katoliška vzgoja mu niso bile v prid. Zborovanje je zahvaljujoč taktičnemu Maksimiljanovemu postopanju potekalo uspešno, saj ni vključil zahteve po novih davkih in se ni dotikal perečega verskega vprašanja. Na koncu zborovanja so stanovi predlagali, da bi Rudolf kot bodoči češki kralj ostal na praškem gradu in bi se tako lahko poglobljeno izobrazil o čeških vprašanjih, navadah, privilegijih, pravnem redu, jeziku in bi se na tak način pripravil na vlogo bodočega vladarja monarhije. Ta

---

¹¹⁸ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 62-74.

predlog je Maksimilijan II. spretno diplomatsko sprejel in se o njem podrobneje pogovarjal s stanovni, ki so na koncu sami zamisel opustili. Zborovanje je imelo uspešen sklep za obe strani. Stanovi so bili zadovoljni, da ne bodo imeli novih davkov, zato so dali podporo kandidaturi nadvojvode Ernesta na Poljskem. Za Maksimiljana II. pa je bila najpomembnejša uspešna predstavitev Rudolfa češkimi stanovom.

Kandidatura Ernesta na Poljskem ni delovala najbolj prepričljivo, čeprav je imel kot potomec tradicionalne katoliške dinastije prednost pred tekmeci. Maja 1573 so poljski stanovi za novega kralja izvolili Henrika Valoisa, ki pa je po nepričakovani smrti francoskega kralja Karla IX. zapustil Poljsko in se vrnil v Francijo. Tekma za poljsko krono se je ponovno začela in povzročila nemir v evropski politiki. Maksimilijan II. je poskušal obdržati ravnotežje, stabilnost in mir v državi s kompromisom med obema veram. Rudolf je očetovo lovljenje ravnotežja spremljal in se zavedal, da bo moral sam ravnati podobno kot on, saj se je kronanje za češkega kralja približevalo¹¹⁹.

7.4 KRONANJE ZA ČEŠKEGA KRALJA

Češka kraljevina je bila med habsburškimi deželami najbogatejša in se je pod okriljem dinastije razvijala ter bogatela. Zaradi boljšega finančnega stanja so z Dunaja pričakovali tudi večje dajatve monarhiji. Prav davki so dajali stanovom možnost pogajanja s kraljem. Najbolj pereči vprašanji, ki sta zadevala češko krono, sta bila vprašanje verske tolerance in vprašanje davkov. V letu 1574 so se češki stanovi večkrat sestali s cesarjevo delegacijo, vendar do pomembnejših dogovorov ni prišlo. Maksimilijan II. je doumel, da bo moral sam do Prage in se sestati s stanovni. Zborovanje se je z večkratnimi odlogi zgodilo februarja leta 1575, kjer je na stanove najprej naslovil zahtevo po povišanju davkov. Zasedanje se je brez večjih sklepov prekinilo zaradi velikonočnih praznikov, kar je Maksimilijan II. izkoristil za družinski obisk volilnega kneza princa elektorja Saške Avgusta in ostalih veljakov s Saške in Brandenburga. Srečanje je imelo velik pomen, saj je volilni knez Avgust veljal za protestantskega voditelja. V tem času so se pojavile tudi špekulacije o možni poroki med Rudolfom in hčerko volilnega kneza princeso Dorotejo Saško. Maksimilijan in Avgust sta se zavedala, da ta poroka ni mogoča, vendar so govorice dosegle svoj namen in govorile v prid verski toleranci Maksimiljana. Srečanje so zaključili z zagotovitvijo volilnih knezov, da bodo podprli Rudolfa pri volitvah za rimskega kralja, Maksimilijan pa je izkazal naklonjenost za mirno reševanje

---

¹¹⁹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 75-88.

sporov glede vere. Po povratku v Prago se je zasedanje s češkimi stanovi nadaljevalo. Predstavniki češke stanovske opozicije so cesarju predložili dokument s češko konfesijo, ki so jo sestavili protestanti in skupnost edinosti čeških bratov, in je temeljila na augsburški izpovedi. Napetost med cesarjem in stanovi je tako le še narasla. Do razrešitve vprašanja glede ver ni prišlo, saj je cesarju Maksimiljanu II. zelo pešalo zdravje. Na poslednjem zasedanju s češkimi stanovi je Maksimiljan II. podal samo eno ključno točko in sicer kronanje ogrskega kralja Rudolfa za češkega kralja. Svoj predlog je utemeljil, češ da želi zaščititi češke dežele pred anarhijo, ki bi utegnila izbruhniti po njegovi smrti. Češka stanovska opozicija kljub vsemu ni želela odstopiti od češke konfesije. Cesar Maksimiljan II. je bil sicer pripravljen ustno zaobljubit versko svobodo protestantom in utrakvistom, to je naslednikom husitov, k čemur bi zavezal tudi svojega naslednika, ki bi po kronanju naredil enako zaobljubo, vendar tega ne bi zapisali v noben dokument. Stanovi z ustno obljubo niso bili zadovoljni, vendar je cesar Maksimiljan II. ostal neomajen, saj bi kakršenkoli korak v smer verske tolerance pomenil razkol s katolicizmom in Habsburžani. Sledilo je sprejetje Rudolfove kandidature za češko krono brez ugovorov. Pogajanja so potekala samo še okrog vsebine zaobljube, ki jih bodoči kralj potrditi ustno in pisno.

Kronanje je 22. septembra potekalo v katedrali sv. Vida. Kronanje so vodili praški nadškof Antonin Brus ter škofje iz Vroclava in Dunaja. Slavje ob kronanju je bilo skromnejše kot na Ogrskem, k čemu je zagotovo pomagalo slabo zdravstveno stanje cesarja. Od novega kralja so imeli različna pričakovanja. Katoliki so pričakovali bolj realna dejanja glede uveljavljanja protireformacije. Češka stanovska opozicija je zaupala dani obljubi kralja, da se bodo spori o veri razreševali mirno. Rudolf je tako občutil polno težo odgovornosti, ki jo je sprejel skupaj s krono. Dober zgled je imel v očetu Maksimiljanu, ki je vodil politiko oportunističnega kompromisa in na ta način lovil ravnotežje med zahtevami predstavnikov ver ter potrebami monarhije¹²⁰. Kronanje je imelo velik simboličen in mističen pridih ter je povečalo veličanstvo kralja. Samo vladanje je zajemalo številne kompromise in iskanje odobravanja deželnih stanov¹²¹.

---

¹²⁰ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 107-150 passim.

¹²¹ Evans, Rudolf II and His World, 79-80.

7.5 IZVOLITEV RUDOLFA II. ZA KRALJA SVETEGA RIMSKEGA CESARSTVA

Kongres rimskih volilnih knezov, ki so imeli moč izvoliti novega rimskega kralja, se je zbral oktobra v Regensburgu. 27. oktobra 1575 je bil češki in ogrski kralj Rudolf izvoljen za rimskega kralja, ki bo kot cesar nasledil svojega očeta Maksimiljana. Izvolitev je bila hitra, saj je Maksimiljan že prej opravil diplomatske dogovore v zvezi z volitvami. Slavje ob izvolitvi ni bilo veliko, saj se Maksimiljan II. ni počutil dobro in je dokaj hitro krenil nazaj proti Dunaju. Prihodu cesarske družine je pričakala navdušena množica, ki je pozdravljala novega izvoljenega kralja.

Maksimiljan II. ni imel časa za počitek, saj so že v novembru potekale volitve za novega poljskega kralja, za ta naziv pa se je potegoval njegov drugorojeni sin Ernest. Izid volitev je bil dokaj nejasen, saj so poljski stanovi za kralja najprej izvolili Maksimiljana, ki je krono kljub pomislekom sprejel. Preden je novica o sprejetju krone dosegla poljske stanove, so ti že na novo izvolili drugega kandidata in sicer Štefana Bathoryja. Poljska je nenadoma imela dva kralja, ki se nista nameravala odreči kroni. Maksimiljan je poslal na Poljsko poslanika, ki naj bi prepričal poljske stanove v izvolitev njegovega sina Ernesta, ki bi se poročil s sestro prejšnjega kralja Zikmunda Augusta II. Ano Jagiellon. Diplomatska prizadevanja se niso obrestovala, saj jih je v dejanjih prehitel Štefan, ki se je poročil z Ano in bil okronan za poljskega kralja¹²².

Nerazumevanje dežel imperija in avstrijskih dednih dežel o razlogih, zakaj bi pomagale in financirale Maksimiljanov boj za poljsko krono, je onemogočilo njegovo zmago. Maksimiljan II. se je zavedal, da bi s pridobitvijo poljske kraljevine pridobil dostop do Baltiškega morja ter razširil vpliv cesarstva v političnih in gospodarskih vidikih¹²³.

Rudolf je januarja 1576 skupaj z bratom Ernestom odšel na ogrsko zborovanje v Prešporok, kjer je bila glavna tema obramba pred turškimi vpadi. Po povratku na Dunaj je kmalu nadaljeval pot v Prago, kjer je imel maja istega leta zborovanje s češkimi stanovi. Najpomembnejša točka je bila zvišanje davkov. Rudolf II. je dosegel soglasje stanov, kar se lahko šteje za prvi vidnejši samostojni uspeh kralja. Po končanem zborovanju se Rudolf II. ni vrnil nazaj na Dunaj, ampak je ostal v Pragi. Za to je pridobil tiho podporo očeta

---

¹²² Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 151-161.

¹²³ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 379.

Maksimiljana, ki je počasi začel zaupati v sinove odločitve. Rudolf II. je začel prenavljati praški grad.

Z Dunaja so prihajale slabe novice, da se zdravstveno stanje Maksimiljana slabša. Kljub slabemu stanju se je Maksimiljan odločil za pot v Regensburg, kjer bi se sestal z imperialnim zborom in se srečal s poslanci ruskega carja Ivana IV. Razpravljali bi glede volitev poljskega kralja, saj mu zaključek volitev ni bil pogodu. Pot je znatno poslabšalo zdravstveno stanje Maksimiljana, za katerega so v Regensburgu skrbeli zdravniki. Ob njegovi postelji so ves čas bedeli žena Marija, njegova sestra Ana, papežev poslanik Delphino in španski poslanec plemič Monteagudo. Pričakovali so, da se bo cesar na smrtni postelji pomiril s katoliško vero in sprejel zadnji zakrament. Maksimiljan je do zadnjega ostal zvest svojim prepričanjem in poslednji zakrament zavrnil.

Rudolf je pohitel za bolnim očetom s Prage v Regensburg, kjer je prisostvoval imperialnemu zborovanju in nato pohitel k bolnemu očetu ter mu podal poročilo z zborovanja. 12. oktobra 1576 je Maksimiljan umrl, Rudolf pa je postal cesar Svetega rimskega cesarstva in glavni akter ter vodja avstrijske veje Habsburžanov¹²⁴.

8 VLADANJE RUDOLFA II. NA DUNAJU

8.1 ZAČETKI VLADANJA

Po smrti očeta je Rudolf nasledil odgovornost, ni pa imel osebe, od katere bi lahko pričakoval bližjo podporo. Mati Marija je bila izredno katoliško usmerjena, imela je podobno melanholično počutje, leta 1581 se je vrnila v Španijo in s sinom vzdrževala le občasne stike. Prav tako ni imel večje simpatije do strica Ferdinanda II. Tirolskega, s katerim sta sicer delila zanimanje za umetnost, strast do zbirateljstva, naklonjenost do mehanike, kljub temu pa je med njima prevladovala tekmovalnost in ljubosumje. Še iz otroštva mu je bil najbližji brat Ernest, ki ga je spremljal v Španijo. Ernest je bil podobno kot Rudolf izrazito resen, poleg tega ga je zanimalo zbirateljstvo. Menda je bil goreč katoličan in favoriziran kandidat za naslednika do njegove prezgodnje smrti leta 1595. Z bratom Matijo je Rudolf imel dokaj hladen odnos, ki se je z Matijevo pustolovščino na Nizozemskem še poslabšal. Brat Maksimiljan mu je bil nekako dokaj podoben, bil je pokrovitelj starinarjev, zgodovinarjev, umetnikov in magikov. Prav podobnost in njegova samostojnost pri vladanju Tirolski, ki jo je

---

¹²⁴ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 151-161.

kot namestnik upravljal po stricu Ferdinandu, pa je verjetno pripeljala do trenja med njima, saj je Rudolf kmalu začel iskati možnosti, kako bi lahko nadzoroval dogajanje na Tirolskem.

Štiriindvajsetletni Rudolf je postal vladar mogočnega heterogenega cesarstva. Rudolfa so opisovali na dva različna načina. Po eni strani kot najbolj markantnega človeka svoje dobe, redkobesednega, dobrohotnega, pobožnega obenem pa tudi kot sprevrženega, čutnega, fanatičnega in razsvetljenega moškega. Kakorkoli že Rudolf je bil nenavaden. Opazovalci so ga označili za dostojanstvenega, inteligentnega, ponosnega, čeprav dostikrat skromnega s prijateljskim načinom komuniciranja. Občasno nenavadno obnašanje so opisali kot melanholijo. Prav tako so se ga bali, saj mu ni bilo dobro prekrižati načrtov. Tuji odposlanci so občudovali njegov širok spekter znanja, modrost in bistrost. Pripisovali so mu tudi prijaznost, neomahljivost v veri, moralno integriteto in priljubljenost. Bil je izobražen in obenem tudi izredno radoveden, znal je več jezikov: nemško, špansko, italijansko, latinsko, francosko in češko, katerega znanje je izpopolnjeval¹²⁵.

Prva obveznost novega cesarja Rudolfa II. je bila zagotovitev dostojnega pogreba očeta Maksimiljana. Sprva je želela družina pokopati umrlega cesarja na Dunaju, vendar jim je načrte prekrižala kuga, ki se je širila med prebivalstvom Dunaja. Preden se je družina dokončno odločila so prišli skupaj z umrlim v Linz, kjer se je cesar sestal z najpomembnejšimi uradniki čeških dežel. Določilo se je, da bo Maksimiljan pokopan v katedrali sv. Vida v Pragi poleg njegovih staršev Ane Jagellonske in Ferdinanda I. Srce umrlega cesarja pa se je cesarica Marija namenila odnesti v Španijo.

Rudolf II. je popolnoma prevzel državne naloge. Med drugim je reorganiziral dvorni red, ki je bil uveden že leta 1527 s cesarjem Ferdinandom I. in je eden temeljnih zakonov, ki urejajo vlado v monarhiji. Spremembe so se tikale predvsem oseb, ki so zasedala pomembna mesta uradov. Kar je povsem razumljivo, saj je cesar na pomembnih mestih želel imeti svoje zaupanja vredne ljudi. Na vrh dvorne hierarhije je sodil predsednik ministrskega sveta. Na ta položaj je Rudolf II. imenoval štajerskega plemiča Adama Dietrichsteina, ki je bil eden izmed njegovih vzgojiteljev v času bivanja v Španiji. Med novimi dvorjani, ki so zasedli vodilna mesta na dvoru, je spadalo še veliko plemičev, ki so spremljali cesarja že v Španiji. Wolfgang Rumpf Wullross je postal najvišji komornik, ostali avstrijski plemiči Pavel Sixt Trautson, Otto Jindřich Schwarzenberga, Hans Welsberga, Gabriel Stein Schwarzenaua in Siegfried Breuner pa so prejeli vidna mesta na dvoru. Nova imenovanja so bila pričakovana, vendar ne

---

¹²⁵ Evans, Rudolf II and His World, 41-51 in 59-61.

v tako širokem obsegu. Rudolf II. je nakazal, da bo uredil podobo dvora po svoji želji. Uspešno je vodil zborovanje s češkimi stanovni, dosegel sprejetje novih davkov in s svojim nastopom prepričal stanove, da se zanima za njihove deželne potrebe in težave.

Medtem so potekale intenzivne priprave na pogrebno slovesnost, ki so se je udeležili domači plemiči, uradni poslaniki tujih monarhij, predstavniki volilnih knezov in drugi poslaniki. 22. marca 1577 se je začel pogrebni sprevod od samostana sv. Jakoba v Starem mestu do katedrale sv. Vida¹²⁶. V samem sprevodu so nesli tudi dragulje čeških dežel in Ogrske ter cesarske simbole: krono, čelado, vladarsko jabolko, žezlo in meč¹²⁷. Med sprevodom je prišlo do dogodka, ki lepo prikaže, kakšne napetosti so se odvijale v cesarstvu med obema verama. V sprevodu so bili udeleženi protestanti in katoliki, ki so imeli po šentjernejski noči velik strah drug pred drugimi. Tu so tesno drug poleg drugega sodelovali v sprevodu, ki se je zaustavil zaradi panike, ki je zajela sodelujoče. Nikjer ni bilo izpričano kakršnokoli nasilje, panika pa je zajela celoten sprevod, saj se je razširila novica, da naj bi se pripravljaj pobjo pripadnikov druge vere. V trenutku panike naj bi cesar po pričevanju Marka Bydžovskega ostal miren in presodil, da je preplah neutemeljen ter dal navodila, da se sprevod nadaljuje. Naslednji dan so umrlega cesarja Maksimiljana pokopali v katedrali sv. Vida. Dogodek, ki se je pripetil med pogrebnim sprevodom, je jasno nakazal, da bo novi cesar potreboval veliko politične spretnosti in tolerance, da bo pomiril razburjene strasti in lahko gledal na razvoj monarhije bolj optimistično¹²⁸.

8.2 PRIHOD NA DUNAJ

Pred povratkom na Dunaj se je Rudolf II. sestal z desetimi najvišjimi uradniki češkega ozemlja, ki so urejali tekoče zadeve v deželi. Podal jim je natančna navodila v zvezi z njihovimi pristojnostmi, določil njihovo pravno moč pri verskih in političnih zadevah ter poudaril, da so dolžni služiti tako cesarju in hkrati biti pravični do vseh podložnikov. Namestnikom se je priznavala dokaj široka pristojnost in velika samostojnost pri odločanju, pri bistvenih zadevah pa so se morali obračati na cesarja kot na vrhovno institucijo. Poudarek je bil dan tudi na mesto Praga, v katerem je bilo potrebno urediti higienske razmere ter se ozreti na mestne reveže, da bi preprečili nemire.

---

¹²⁶ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 165-174.

¹²⁷ Evans, Rudolf II and His World, 61.

¹²⁸ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 175.

Rudolf II. je obiskal Lužice, kjer je potekalo zborovanje in mu je kot novi cesar moral prisostvovati. Nato je obiskal Šlezijo. V Vroclavu se je srečal s šlezijskimi plemiči, diplomati in predstavniki novega poljskega kralja Štefana Bathoryja. Cilj srečanja s poljskimi predstavniki je bil normaliziranje odnose med sosednjima državama. Sledil je še obisk Moravske, kjer je imel zborovanje s stanovi. Moravski stanovi so od novega cesarja pričakali potrditev vseh starih privilegijev in uveljavitev verske svobode. Na srečo cesarja moravski stanovi niso bili enotni v svojih zahtevah. Katoliška stran je v vsakodnevem življenju sicer tolerirala nekatolike, vendar pa niso želeli podpreti zakonske podlage za versko svobodo. Zborovanje se je zaključilo z odobritvijo vseh zahtev, razen verske svobode. Sledil je povratek na Dunaj.

11. septembra 1577 se je cesar Rudolf II. vrnil na Dunaj, kjer so ga slavnostno pričakali in sprejeli s slavoloki zmage. Tisoč štiristo jezdecev in pet tisoč pešakov je tvorilo spreved ob prihodu cesarja v mesto. Cesar in njegova družina so bili odeti v črno, v znak žalovanja za umrlim cesarjem. Spreved je spremljalo duhovništvo z dunajskim škofom na čelu in številni plemiči.

Na Dunaju je Rudolf II. sprejel beneška poslanca Michelija in Donata, ki sta cesarju prišla izreči sožalje in ob enem čestitati ob pričetku vladanja. Poslanec Micheli je cesarja opisal zelo pozitivno kot mladega, zaradi neizkušenosti nekoliko previdnega moža dobrega spomina in presoje. Senat je opozoril, naj ne podcenjujejo mladega cesarja.

V naslednjih mesecih je Rudolf II. bival na Dunaju in ga ni zapuščal, čeprav so imeli v Pragi ponovno zborovanje, kjer so razpravljali o odnosu do sosednje Poljske. Zborovanje ni prineslo nobenih pomembnejših zaključkov, je pa češke stanove presenetila novica ponovnega imenovanja desetih namestnikov. Njihove osebne dolžnosti se niso nič spremenile, prav tako je ostala enaka njihova zasedba, zato se je porajalo vprašanje, čemu je bila potrebna ponovna obnovitev zbora. Potrditev je realizirala cesarjevo vlado, hkrati pa potrdila avtoriteto urada namestnikov in podelila moč cesarjevim zastopnikom. To so bili Viljem Rožmberk, Ladislav starejši Lobkovic, Boguslav Felixe Hasisteinski, Adam Švamberk, Vratislav Pernstein, Jan Valdstein, Michal Španovski, Burian Trčki, Jan Vchynski in Albrecht Kapoun. Skupina, ki je vladala najvišjim deželnim uradom in tvorila zbor, je predstavljala tudi začetek Rudolfove stranke v češkem okolju. Na dunajskem dvoru pa so se uveljavljali plemiči, ki jih je cesar postavil na vodilna mesta¹²⁹. Njegova politika v imperiju se je malo razlikovala od politike

---

¹²⁹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 176-189.

njegovih predhodnikov. Rudolf II. je imel za razliko bolj pozitivno mnenje o španski liniji Habsburžanov in tudi o katolištvu, česar pa ne moremo označevati za zvestobo papeški kurji, ki je bila ta čas izredno nepriljubljena. Njegov odnos je bil odkrito usmerjen proti cerkveni hierarhiji¹³⁰.

8.3 DOGODKI NA NIZOZEMSKEM

Oktober leta 1577 je dvor pretresel škandal, ki je botroval bratskemu razkolu med Rudolfom II. in Matijo. Matija kot tretje rojeni sin ni imel velike možnosti za vladanje, saj je oče Maksimiljan II. vladanje v vseh deželah prenesel na prvorojenega sina. Ostali sinovi so dobivali od vladajočega brata apanažo. Matija si je želel večje vloge, kot mu je bila z rojstvom pripisana in je na lastno pest navezal stike z glavnimi nizozemskimi predstavniki, ki so se želeli osamosvojiti nadvlade španskih Habsburžanov. Nizozemska je po prehodu vladavine z avstrijske veje na špansko vejo Habsburžanov izgubljala podedovane svoboščine in se je bala močne španske inkvizicije, ki je bila navzoča v Španiji. Oblikovalo se je uporniško gibanje, ki so ga Španci krvavo zatrli. Krvavo preganjanje je odmevalo po Evropi, zato so morali Habsburžani popustiti in odpoklicati krutega namestnika Albo. V genski pacifikaciji so se združile južne in severne nizozemske province in želele znova pridobiti stare svoboščine pod avstrijsko vejo habsburške vladarske hiše. Po smrti Maksimiljana II. in strpnega avstrijskega namestnika na Nizozemskem Juana Avstrijskega, so se upi na poravnavo razblinili. V ta položaj se je vpletel Matija, ki je v noči s 3. na 4. oktober 1577 na povabilo nekaterih lokalnih plemičev skrivaj odšel na Nizozemsko in tako postal glavni namestnik Nizozemske. S svojim dejanjem je povzročil nemir v obeh vejah habsburške dinastije. Brez denarja, vojske in političnih vezi ni imel dosti moči, zato je ostajal odvisen od nizozemskih predstavnikov, ki so ga sicer postavili za svojega guvernerja in mu prisodili dokaj visoko apanažo. Matijeva osebna avtoriteta je z dnevi samo padala in tako je postal samo lutka v rokah nizozemskih politikov, ki so se odločili prekiniti vezi s Habsburžani¹³¹.

Matija je bil označen za problematičnega in je edini izmed bratov zavrnil podpisati pravico do dedovanja. Njegovo namestništvo na Nizozemskem, ki je trajalo od leta 1578 do leta 1581 se je sramotno zaključilo z dolgovi in izgubo zaupanja kralja Španije. Naslednje desetletje je bil prisiljen živeti v Linzu, kjer ni imel konkretne funkcije in nobenih ustreznih dohodkov.

---

¹³⁰ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 346-347.

¹³¹ Walter Pohl in Karl Vocelka, Habsburžani, zgodovina evropske rodbine, prev. Nada in Dušan Voglar, (Ljubljana, 1994), 178-179.

Pozneje je kazal ambicije za upravnika v Šleziji, vendar ga stanovi niso sprejeli. Leta 1593 je od brata Ernesta prevzel namestništvo v Avstriji, kjer je nemudoma vzpostavil kontrolo nad vojsko, ki je imela obrambno nalogo pred Turki. Po neizvedeni poroki Rudolfa II. in s tem ne zagotovljenim uradnim moškimi dedičem, se je Matija videl kot naslednik cesarja¹³².

Leta 1578 je Rudolf upoštevajoč družinski zgled razdelil ozemlja. Najprej je leta 1578 bratu Ernestu podelil v upravljanje avstrijske dedne dežele. Potem je preudarno počakal, da se je pokazalo, kakšno pot bodo ubrali ostali bratje. V visoke cerkvene kroge se je uvrstil brat Albert, ki je postal kardinal in nadškof ter je pozneje prejel papežev dovoljenje za poroko. Rudolf II. je lahko v upravljanje dal samo dedne dežele Avstrije, saj so morali na Češkem in Ogrskem upoštevati volilno pravico prestola. Nobena dolžnost guvernerja in pravna moč nadvojvod ni točno formulirala odnosa do cesarja, ki je smel posegati v vladanje nadvojvode. Domnevno naj bi se deloma tudi zaradi razdelitve ozemlja v njem naselil občutek, da imajo njegovi sorodniki slabe namene.

Med južnimi provincami Nizozemske in češkimi deželami so ostali tesni politični stiki, ki so bili tudi versko obarvani. Osebni stiki so bili pogosti in zelo intenzivni, še posebej na področju umetnosti in znanosti¹³³.

8.4 ZANIMANJE ZA PRAGO

Na začetku januarja 1576 so se na pobudo Rudolfa II. začela nujna vzdrževalna dela na praškem gradu, ki je v času njegovih starih staršev Ferdinanda I. in Ane Jagellonske služil za sedež monarhije. Zgrajen je bil v slogu zgodnje renesanse in je potreboval nujno obnovo, saj za časa Maksimilijana II. ni bilo vanj vložena dosti dela. Poleg stare stavbe so pod taktirko dvornega arhitekta Ulrica Aostalla zgradili nove prostore, ki so vključevali poletno sobo, cesarjeve prostore, sobe, sprejemnico, delovno sobo in spalnice. Češki plemiči so želeli, da bi se sedež Habsburžanov prenesel v Prago, saj bi imeli svojega kralja bližje in bi tako okoliščine dovoljevale nadziranje kraljevega dvora.

Gradnjo so podpirali na tihi način, saj niso nasprotovali novim davkom, četudi so ti šli v gradnjo. Prav tako niso nasprotovali obnovi cerkve Vseh svetih, ki jo je začela obnavljati ovdovela francoska kraljica Elizabeta. Čeprav je šlo za katoliško cerkev, protestanti niso nasprotovali, saj je ovdovela kraljica sama financirala gradnjo in z obnovo povečala izgled

---

¹³² Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 432.

¹³³ Evans, *Rudolf II and His World*, 58-59 in 97-98.

gradu. Namig, da bi se lahko cesar preselil v Prago, je bila obnova lovskega dvorca v Stari Obori, saj je bilo dobro znano dejstvo, da so Habsburžani dajali več pozornosti svojim lovskim dvorcem kot pa rezidenčnim sedežem. Češki stanovi so predvidevali, da Rudolf II. koleba med Dunajem in Prago, vendar niso želeli neposredno pritiskati nanj. Spretno so ob takih in drugačnih prilikah omenili prednosti bivanja v Pragi ter da bi v primeru namestitve dvora v Pragi znatno pomagali pri vseh stroških povezanih z dvorom. Rudolf II. je skrivnostno molčal, vendar so pozorni Čehi opazili, da so si ključne dvorne osebe, kot sta Adam Dietrichstein in Wolfgang Rumpf, prav tako urejali domovanja v Pragi. Prav tako sta se v Prago preselila cesarjev upravitelj z umetninami Jakob Strada in dvorni kipar Hans Monta. Počasi se je v Prago naselila celotna cesarska družina s cesarjevo vdovo in njenimi hčerkami.

Celo jesen leta 1577 in sledečo zimo je prebil Rudolf II. na Dunaju, na začetku marca 1578 pa je odšel na ogrsko zborovanje v Prešporok. Pomlad je preživel na Dunaju, poleti pa je odšel v Zgornjo Avstrijo, od koder je odpotoval v Prago, kjer je vodil češki deželni zbor. Ponovno je zaprosil za zvišanje davkov, čemur se ni mogel izogniti, saj ga je že od samega začetka vladanja spremljal ogromen državni dolg, ki je sčasoma narastel na deset milijonov zlatnikov. Rudolf II. se je znašel v začaranem finančnem krogu. Dvorska komora se je z vprašanjem kako dobiti nove davke, ukvarjala že v času Maksimiljana II., ampak so vse njene ideje naletele na neprekosljivi oviri. Prvo je predstavljal birokratski sistem državne administracije, ki je držal državne izdatke na visoki ravni s tendenco višanja, brez sposobnosti kompenziranja rasti tudi z višjimi državnimi prihodki. Drugo oviro pa so predstavljali člani avstrijske družine Habsburg, ki je bila zelo številčna rodbina in nevajena varčevanja. Avgusta 1578 je imel cesar zborovanje s češkimi stanovi, ki se je hitro in učinkovito končalo. Rudolf II. se je zadržal na češkem dlje kot bi bilo potrebno. Jesen je preživel na lovskem dvorcu, kamor se je rad umaknil. Istega leta je imel neprijetne želodčne težave, najverjetneje so bili to simptomi peptične razjede. Zdravil ga je zdravnik Johann Crato, ki je skrbel že za njegovega očeta Maksimiljana. Zdravstvene težave niso bile zelo resne, tako da se je Rudolf hitro pozdravil.

Vedno bolj se je izpostavljal problem Rudolfove poroke, ki bi zagotovila naslednika njegovim deželam. Zajemal je vprašanje izvolitev za rimskega kralja v času njegovega življenja, ki ni bila avtomatična, in češkega ter ogrskega kralja, pri čemer sta bila slednja dva naslova bolj nezanesljiva. Na Rudolfa II. se je vedno bolj pritiskalo, da se mora poročiti in dinastiji zagotoviti naslednika. Že v času Rudolfovega bivanja v Španiji so kralj Filip II. in avstrijska stran Habsburžanov sklenili, da se bo Rudolf poročil s hčerko Filipa II. Izabelo Klaro Evgenijo, saj bi bila ta poroka najbolj primerna za obe strani. Rudolf II. je štel sedemindvajset

let, medtem ko je Izabela štela trinajst let. Zakaj se je Rudolf II. tako močno upiral poroki, ki je bila z vidika nadaljevanje dinastije bistvenega pomena, težko sklepamo. Iz virov je razvidno, da je imel neuradne, skrivne ljubezenske zveze¹³⁴. Poznana je zveza z Ano Marijo Strado, hčero Ottavija Strada in vnukinjo Jakoba Strada, ki sta bila oba v cesarjevi službi. Z njo je imel Rudolf več otrok, koliko točno pa si viri niso enotni: pet, šest ali osem. Otroci niso bili legalno priznani in niso bili primerni za naslednike cesarske ali kraljeve krone, vendar je bilo zanje lepo poskrbljeno. Vsi so nosili naziv »Avstrijski« in so bili tako priznani za njegove neuradne otroke¹³⁵. Legenda pravi, da naj bi se z Ano Marijo na skrivaj poročil. Stalni pritisk na Rudolfa glede poroke s strani svetovalcev in sorodnikov se je stopnjeval. Nevarnost, da bo Rudolf ostal neporočen, je naraščala. Zaradi nezaupanja sorodnikom ni nobenega od njih imenoval za naslednika.

Izabela Klara Evgenija se je leta 1597 poročila z Rudolfovim bratom Albertom, kar je Rudolf interpretiral kot izdajo, kar je bila zanj največja frustracija in je poleg ostalih zadev povzročila preobrat v njegovem življenju. Podobno se je ponovilo z Marijo Medičejsko, ki bi bila primerna kandidatka za Rudolfovo ženo. Vezi med Prago in Firencami so bile čvrste, celo toskanski predstavnik je bil v stalnem imperialnem zboru, prav tako so se stkale tesne kulturne vezi. Kljub dobri povezavi s Prago, je Rudolfova nenaklonjenost poroki povzročila, da se je Marija poročila s francoskim kraljem Henrikom IV. Novica je povzročila napete odnose s francoskim poslanstvom, ki je prispelo na Rudolfov dvor z obvestilom dogodka. Pozneje so se pojavljale vztrajne govorice, po katerih naj bi se zanimal za Margareto hčerko Karla Emanuela Savojskega in za svojo sestrično Ano Tirolsko. Kakorkoli že obstajala je velika nevarnost, da bo Rudolf ostal neporočen, zato je bilo potrebno zagotoviti nasledstvo. V zadnjih mesecih njegove vladavine so potekala pogajanja med Rudolfom in zborom volilnih knezov, kjer je zavrnil kakršnokoli vprašanje v zvezi z naslednikom¹³⁶.

Obstaja več možnih razlag, zakaj se Rudolf II. ni želel poročiti. Deloma verjetno zaradi svoje bolezn, zaradi katere je lahko bil tudi po več mesecev v postelji. Mogoče je opazil, da njegov oče ni bil srečen v zakonu z njegovo materjo. Mogoče tudi zato, ker naj bi imel veliko potrebo

---

¹³⁴ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 204-214.

¹³⁵ Jan Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague; a man who changed history: the Prague castle as the center of Europe: thirty-seven magnificent years of Prague, (Prague, 2008), 163.

¹³⁶ Evans, Rudolf II and His World, 53-58.

po spolnosti, ki je njegova žena verjetno ne bi tolerirala. Današnja najverjetnejša razlaga pa je, da je preprosto užival kot samski moški v svoji vlogi, ki mu je bila dana z rojstvom¹³⁷.

8.5 NENADNA BOLEZEN

Pred božičem leta 1580 se je cesarjevo zdravstveno stanje nenadoma toliko poslabšalo, da se je že govorilo o njegovi bližnji smrti. Zdravniki so bili enotni pri postavitvi diagnoze in sicer Rudolfa II. je mučila melanholija. Že prej se je vedelo, da je imel cesar nagnjenje do te bolezni, ampak tako močnih simptomov niso pričakovali. V tistem času so melanholiji pripisovali različne simptome: nevrotično razdraženost, pogoste in globoke duševne depresije z evforičnimi prekinitvami, nagnjenje k pesimističnemu mnenju o življenju in smrti, poskuse umika pred družbo in družbenimi obveznostnimi, znake telesne slabosti, odsotnost apetita in nespečnost¹³⁸. Zdravnik Crato, ki je bil že v službi cesarja Maksimiljana II., je bil najbolj spoštovan zdravnik svojega časa. Skrbel je za zdravje cesarja Rudolfa II. in mu tudi svetoval ter s svojim zanimanjem pripomogel tudi k razvoju češkega humanizma¹³⁹.

Na začetku leta 1581 je bilo zdravstveno stanje Rudolfa II. zelo slabo, zato se ni udeležil februarskega češkega stanovskega zasedanja, niti ni mogel izpolnjevati ostalih vladarskih dolžnosti. V habsburški družini se je tako povečala skrb, kako postopati v politiki z bolnim cesarjem, in strah, kaj bi pomenila nenadna smrt cesarja. Habsburžani bi se znašli v nezavidljivi situaciji, saj bi se pod vprašaj postavilo nasledstvo v monarhijah in naziv rimskega cesarja. Temu se je želel izogniti nadvojvoda Ferdinand Tirolski, ki je na lastno pobudo branil habsburške pozicije brez ozira na bolnega Rudolfa. Na pobudo Friderika Tirolskega je marca v Prago pripotoval njegov brat nadvojvoda Karel II. Avstrijski, da bi se prepričal o zdravstvenem stanju nečaka in podal podrobno poročilo bratu¹⁴⁰. Karel je ostal v Pragi dva meseca, potem pa se je sestal z volilnim knezom Avgustom in pozval k volitvam za kralja Svetega rimskega cesarstva, saj je tako želel zavarovati interese Habsburžanov¹⁴¹. Ferdinand Tirolski se je vse čas držal v ozadju, čeprav je bilo samoumevno, da bo kot najstarejši član družine uveljavljal pravico do največjega deleža ozemlja v primeru Rudolfove smrti. Pregled nad dogajanjem so mu omogočali brat Karel in njegovi lastni agenti. Za razliko od stricev Rudolfovi bratje niso tako aktivno pristopili k nastali situaciji. Nadvojvoda Ernest,

---

¹³⁷ Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 77.

¹³⁸ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 190-204.

¹³⁹ Evans, Rudolf II and His World, 99-100.

¹⁴⁰ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 190-204.

¹⁴¹ Evans, Rudolf II and His World, 53-55.

ki je vodil avstrijske zemlje, se je v juniju prišel pozanimati o zdravju brata in ne o možnih scenarijih svojih stricev Ferdinanda in Karla, ki sta si na svojo stran že pridobila vodilne češke plemiče in plemiče v cesarstvu. Ernest ni imel političnih interesov, zato se ni ničesar dogovarjal s strici. Politično angažirani brat Matija, bi nesporno prihitel v Prago in uveljavljal svoje zahteve, če ne bi bil v tem času še vedno zadržan na Nizozemskem, kjer dejansko ni imel politične moči.

Julija 1581 se je zdravstveno stanje cesarja bistveno izboljšalo. V času boleznin in okrevanja je v državnih zadevah prepustil proste roke Wolfgangu Rumpfu in Pavlu Sixtu Traustonu, ki sta si ta čas pridobila velik vpliv. Rudolf je domnevno prav od njiju izvedel za politične poteze svojih stricev in ostalih družinskih članov, kar je vplivalo na odnose z družinskimi člani, ki so se po bolezni zelo poslabšali in bi lahko dolgoročno vplivali na obstoj celotne monarhije. Bolezen je dejansko vplivala na njegove nadaljnje odnose do ljudi, ki jih je bil pripravljen sprejeti. Postopoma se ni več udeleževal sprejemov, javnih nastopov, potovanj, plesov in turnirjev. Praški grad je zapustil le izjemoma in počasi se je začel izogibati tudi državnim dolžnostim. Svoj čas je namenjal eksperimentom in nadnaravnim pojavom. Spremembo, ki jo je povzročilo bolezensko stanje, so občutili vsi na dvoru. Družinski člani so se zavedali nenavadnega vedenja Rudolfa. Nadvojvoda Ferdinand in nadvojvoda Karel sta s političnim pritiskom izzvala najslabše v Rudolfu, ki se je distanciral od sorodnikov, najstarejših prijateljev ter zaupnikov¹⁴².

Zgodovinski viri se strinjajo, da je bil Rudolf tog in dostojanstven v smislu melanholiije, ki jo je imel v družinski dispoziciji. Nihanje razpoloženj pa ga je lahko privedlo do globokega stanja boleznin. Družinska zgodovina Habsburžanov ponuja številne primere obeh ekstremnih skrajnosti počutja in nestabilnosti temperamenta. Shizofrenija je bila dokazana v primerih Johannne Kastiljske, ki so ji ponekod dodali naziv nora, Dona Carlota, ki je bil najstarejši sin Filipa II. in vojvode Johanna Wilhelma iz Kleve, ki je imel mati iz habsburške dinastije. Predvideva se, da so jo imeli tudi Karel V., Filip II. in Filip III. Shizofrenična psihopata naj bi bila Marija, Rudolfova mati, in njegov brat Albret. Kot neposredni dokaz zgodovinarji štejejo Rudolfovega nezakonskega otroka Dona Julija, ki je imel dva grozna izpada, tako morilske in seksualne narave, kar kaže znake shizofrenične boleznin¹⁴³.

---

¹⁴²Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 190-204.

¹⁴³Evans, Rudolf II and His World, 48-55.

9 POPULARIZACIJA HUMANIZMA

V sedemdesetih letih 16. stoletja so se oblikovale nove smernice razvoja češkega humanizma. Leta 1576 je začel vladati Rudolf II. in v parih letih je prenesel sedež cesarstva v Prago, kjer se je pod okriljem vladarja oblikoval krog znanstvenikov in umetnikov. Protiutež kozmopolitanski usmerjenosti je predstavljal narodno usmerjeni Daniel Adam iz Veleslavína in njegova družba pisateljev, ki so si prizadevali za popularizacijo humanistične znanosti. Istočasno je z enakim pristopom v smeri verske reformacije delovala družba v Kralicah nad Oslavo. Obe družbi sta svoja dela namenjali predvsem preprostim mestnim in podeželskim ljudem, ki niso znali tujih jezikov, hkrati pa so njihovi izobraženci izdajali tudi latinsko literaturo. V večini primerov je bila njihova literatura družbeno kritična, nezadovoljna z gospodarskimi razmerami in vsiljevanjem protireformacije. Njihovo delovanje ni zmanjšala niti dogovor reformacijske cerkve v polovici sedemdesetih let t.i. češka konfesija, ki je Rudolf II. ni potrdil. S stopnjevanjem pritiska je fevdalno katoliško usmerjene manjšine, je v kulturnih dejanjih nastajalo vodilno nekatoliško meščanstvo. Njihova največja literarna osebnost v zadnji četrtini 16. stoletja je Daniel Adam iz Veleslavína.

Okrog Veleslavína so bili zbrani številni izobraženci, ki so sodelovali in izdajali dela z različnih področjih. Jan Kocín iz Kocinéta se je izobraževal doma in v tujini ter postal pisar in pomočnik Veleslavína¹⁴⁴. Kocín se je izobraževal v nemški protestantski šoli in pridobil širok pogled na svet. S prevodi, prenovljenimi teksti in kompilacijami se je razvil v prepoznavnega humanističnega pisca. Po poklicu je bil zgodovinar in je podajal kritike zgodovinskemu tolmačenju dogodkov. Filološki čut in ljubezen do materinščine je izražal v sodelovanju z Veleslavínom¹⁴⁵. Skupaj sta napisala nekaj del, kjer je imel več zaslug Jan Kocín. K njim sodijo *Politia historica* iz leta 1584, ki je bila administrativni priročnik nemškega pravnika, in obe *Historie církevní*, ki sta prevedeni od zgodnjih krščanskih zgodovinarjev Eusebia Pamphila in Flavia Magna Cassiodora. V delih lahko zasledimo Kocínove humanistične poglede. Priznaval je pomembnost cerkve v zgodovini in podpiral nujnost poznavanja njene zgodovine. Za prevajalsko delo je navajal obvezno delovanje z več viri. Njegova kritičnost se zasledi v prevodu dela Cassiodora. Kocín se je zanimal za znanost in umetnost. Napisal je dva dela, ki sta poznana kot kulturno zgodovinska vira za študij družbene vloge žensk v času Rudolfa II. Eno delo je bilo naslovljeno *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* in

---

¹⁴⁴ Kopecký, Český humanismus, 165-166.

¹⁴⁵ Novák, Dějiny českého písemnictví, 72-73.

drugo delo je bilo Čest a nevina pohlaví ženského, pri čemer sta oba izšla leta 1585¹⁴⁶. Znan je tudi njegov prevod Löwenklauvega dela Kroniki nové o národu tureckém, ki ga je izdal leta 1594¹⁴⁷.

Pavel Krystyán iz Koldína je naredil praktično uporabno delo Práva městská Království českého. Avtor je bil izobražen pravnik, ki je deloval kot profesor na praški univerzi in kot mestni pisar. Poznal je delo Knihy městských práv Brikcega iz Licka, ki pa ni ustrezalo mestni administraciji in zato ni obveljalo v praksi. Za razliko je Pavel Krystyán ustvaril pravno kodifikacijo, ki je bila splošno sprejeta. Njegovo delo je izšlo leta 1579 in sta ga izdala Melantrich in Veleslavín. Pozneje je delo izšlo leta 1618 s potrebnimi jezikovnimi popravki pod okriljem Samuela Adama iz Veleslavína, po bitki na Beli gori pa je delo izšlo še nekajkrat. Knjigo je posvetil kralju Rudolfu II., kjer hvali njegov širok pogled, ki je zajemal starejšo pravniško literaturo od osnovnih rimskih pravnih zapisov do domačega prava. Delo je napisno pregledno in jasno. V kontekstu popularizacije humanizma je bilo Koldínovo delo razumljeno kot nadvlada domačega nad tujim pravom. Slednje razumevanje je pripomoglo k večkratni izdaji novega Koldínovega dela Summa práv, ki je izšlo večkrat. Popularnost Koldínovega dela se vidi v odmiku od strokovne literature k umetniški, kar dokazuje poznejša verzna varianta Jakuba Optalia mlajšega iz Třebnic ter prevoda v nemščino in latinščino. Koldínova kodifikacija mestnega prava je veljala dolgo časa: v Bohemiji od leta 1610, na Moravskem od leta 1697 pa vse do nove vsesplošne administracije in mestne zakonodaje leta 1812. Koldínovo delo Práva městská Království českého sodi na sam vrh češke humanistične pravne literature.

Sočasno s centrom populariziranega humanizma v Pragi deluje na jugozahodnem delu Moravske še en center. Najprej so na Moravskem imeli v Ivančicah ilegalno tiskarno edinosti čeških bratov, postopoma so razvijali svojo dejavnost in na pobudo novega vodja Ondřeja Štefana prenesli center v Kralice nad Oslavo. Ondřej Štefan je nasledil bolnega Blahoslava in upošteval njegovo mnenje, da je potrebno člane edinosti čeških bratov bolj izobraževati. Z njegovim mandatom se je tudi spremenila orientacija družbe od luteranske smeri h kalvinistični. Člani edinosti čeških bratov so odhajali na izobraževanja na reformacijske akademije v Heidelberg, Zürich in Ženevo, kjer so pridobivali nove ideje. Ondřej Štefan je obdržal dobre stike z Wittembergom in si dopisoval s tamkajšnjimi profesorji. Sodeloval je z utrakvisti pri pripravi češke konfesije.

---

¹⁴⁶ Kopecký, Český humanismus, 165, 176 in 177.

¹⁴⁷ Novák, Stručné dějiny literatury české, 75.

Težnje popularizacije humanizma in reformacijskega znanja so se pojavile tudi v drugih protestantskih organizacijah. Med luterani je bil najbolj poznani Martin Filadelf Zámorský, ki je deloval kot duhovnik v Wittenbergu in drugih mestih. Napisal je *Postily evangelitské*, ki je bila tajno natisnjena leta 1592. Knjiga je bila na ukaz olomuškega škofa Stanislava Pavlovskega, ki je bil znan kot latinski humanisti, deloma zasežena. Nova izdaja je izšla leta 1602, zaradi česar so oba tiskarja Daniela Sedlčanskega in Jiříja Dačiskega zaprli v zapor. Zámorský je knjigo namenil meščanom in preprostim ljudem. Knjiga je osredotočena na poučevanje in pridiganje o veri in morali, vendar se skozi njo prepletajo smernice populariziranega humanizma. Avtor prikaže antično, predvsem rimsko literaturo, in se osredotoči na narodno zavedanje, saj zavrača kozmopolitansko tujo kulturo ter opozarja na podcenjevanje materinske kulture in preteklost svojega naroda. Zavrača takratno deljenje ljudi v razne skupine, ampak zagovarja združevanje vseh ljudi ne glede na prepričanja in meje, kar je definitivno humanistični pogled.

V dramatiki je bila najbolj znana igra *Hra žebračí*, ki se je obrnila k preprostemu ljudstvu. Nastala je leta 1573 po poljskem modelu iz leta 1552 in je bila ponovno natiskana leta 1608 in ponovno leta 1619. Delo se v določenih odsekih povezuje s poljsko verzijo in številnimi poljskimi besedami. Glavni pomen igre je v njeni ljudskosti in svetovljanstvu. Oblika dela je še srednjeveška, vendar njena vsebina presega srednjeveške teme. Spor med reveži in bogatašem poteka za pravico, ki jo običajna družba prvim odreka. Družbo predstavlja bogati kupec, ki pride v krčmo, kjer reveži proslavljajo poroko med sebi enakimi. Spor doseže vrh pred sodnikom, kateremu se pritoži bogati kupec, vendar zaman, saj so sodnika izvolili reveži in nima posluha za njegove pritožbe. V igri je predstavljena življenjska filozofija revežev, ki se zavedajo dejstva, da vladajoča družba izkorišča ljudstvo, zaradi česar oni vidijo svojo svobodo v tem, da to družbo okradejo. Tak način življenja razglašajo za svetega. Vodilna moralna misel se kaže skozi kritični humanizem, ki izpostavi potrebo po socialni skrbi tudi najrevnejših. Tri izdaje igre pričajo o njeni priljubljenosti in tudi o njenem preoblikovanju v sodobnejšo literarno verzijo.

Eden izmed temeljnih lastnosti populariziranega humanizma je narodni jezik, kljub temu se je poleg češke razvijala tudi latinska produkcija. V njej so nastajale razne humanistične poezije, ki so se nanašale na tradicionalno obliko antičnega izvora, in razvijala strokovna literatura. V strokah medicine, botanike, astronomije, matematike in drugih so pisali izobraženci in strokovnjaki, ki so se postavili proti zavajajočim nepoznavalcem. Sem se uvrščajo tudi številni tuji izobraženci, ki so svoja dela tiskali v čeških tiskarnah.

Tomáš Jordán iz Klauzenburka je bil prvi deželni zdravnik na Moravskem. Dobro je poznal reformacijo in humanizem s svojega študija v Nemčiji, Franciji, Švice in Italije. Na Dunaju je končal prakso in predaval na univerzi, od tam pa je odšel v Brno, kjer je deloval sedemnajst let. Spogledoval se je z miselnostjo edinosti čeških bratov ter bil zdravnik in prijatelj njihovim članom Janu Blahoslavu, Ondřejju Štefanu in Janu iz Žerotína. Brno in Moravska sta se mu izredno priljubila, kar opisuje tudi v svojih umetniških popisih. Jordánova delo sicer odgovarjajo aktualnim dogodkom ali trenutnim potrebam. Njegovo delo *Pestis phaenomena* iz leta 1576 je reagiralo na veliko epidemijo kuge v Brnu leta 1571, ki je zahtevala čez tri tisoč žrtev. Knjiga *Luis novae in Moravia exortae descriptio* iz leta 1578 je izpostavila širjenje epidemije iz brskih javnih kopeli. V obeh knjigah so podane analize epidemij in osnovna navodila zdravniških postopkov. Jordán se je s svojim strokovnim vedenjem postavil po robu številnim nezanesljivim postopkom raznih samooklicanih zdravilcev. Svoje navdušenje nad deželo, ki jo je imenoval za svojo domovino, je opisal v knjigi *Kníha o vodách hojitelných neb teplicech moravských*, ki je izšla leta 1580 v Olomucu. Delo je napisal v latinščini, vendar je izšla v češkem prevodu, ki ga je pripravil pisar Andres Zborský. Knjiga vsebuje natančne popise dvanajstih moravskih mineralnih in zdravilnih izvirov ter enega slovaškega. Dobo praksa je dopuščala, da je delo pisano v umetniškem stilu, z rimami, zabavnimi zgodbami iz preteklosti in sedanjosti. Sodeloval je tudi pri izdaji *Dubraviovi Historie regni Bohemiae*, ki je v dopolnjeni verziji izšla leta 1575 v Baslu. Andres Zborský se je potrudil poiskati primerno češko terminologijo za izraze v zdravniški stroki.

Češki jezik je imel šibko terminologijo tudi v drugih strokah. Šimon Gelenius je poskusil izpopolniti terminologijo v logiki. V srednjem veku je bila logika ena izmed sedmih svobodnih umetnosti, ki so predstavljale osnovne izobraževalne predmete na vseh šolah. Dolgo časa je bila logika orientirana v aristokratski in sholastični smeri in je služila formalni uporabi v argumentiranju verskih zadev. V času humanizma je na to disciplino močno vplival Filip Melanchthon z delom *Erotemata dialecties*, ki se je pojavilo tudi v učenju na praški univerzi. Sholastični koncept so še naprej vodili v jezuitski akademiji v Pragi. Aristokratski in melanchtonovski koncept je opisal v delu *Praecepta dialectices* humanistični profesor in rektor praške univerze Peter Sušický. Za razliko od slednjega je Šimon Gelenius poskusil narediti delo v češkem jeziku. Na njegov koncept je močno vplival francoski filozof Pierr de la Ramée, ki je v svojih delih vpeljeval racionalno logiko z lastno klasifikacijo in terminologijo. Gelenius je izhajal iz njegovega dela *Dialecticae libri duo* in poznal tudi delo *Institutionum dialecticarum libri tres*. V češčini je uspel podati osnovne terminološke izraze in

tudi osnovna načela discipline, ki je po njegovem mnenju dobro služila razumu. Kot rektor šole v Českem Brodu je imel občutek za potrebe šolske prakse. Šimon Gelenius je prevedel Raméejevo Retoriko in Ciceronov Paradox.

Rudolfovo obdobje je združevalo razvoj umetnosti in znanosti. Izredno popularna je v tem obdobju postala alkimija, ki je bila kot veda poznana od 15. stoletja, sicer pa njen izvor prihaja s Kitajske izpred našega štetja. V Evropo je prišla preko Egipta in se širila iz Bizanca v druge dežele. Z alkimijo so se ukvarjali tako resni naravoslovci kot tudi ljubiteljski. Nekateri vladarji, bogati plemiči in meščani so želeli pridobiti eliksir mladosti, zlato in srebro ali kamen modrosti. Evropski alkimisti in alkimisti na Rudolfovem dvoru so delovali po tezah Aristotela, ki so dajale vsem predmetom dva principa – materijo in formo. Bavor Rodovský iz Hustiřana se je ukvarjal z alkimijo, matematiko, astronomijo in filozofijo. Napisal je delo o evropski alkimiji v češčini *Knih a o dokonalém umění chymickém* leta 1585. V knjigi *Řeči filosofské* iz leta 1591 je pisal o kamnu modrosti in drugih alkimističnih prizadevanjih. Njegova dela ne dajo pravih hipotez, po katerih bi lahko delali poskuse, kljub temu pa so pomembna za češko strokovno terminologijo¹⁴⁸.

Pesniki, ki antične poezije niso samo posnemali, ampak se nanjo tudi ustvarjalno navezovali, so prihajali iz utrakvističnih šol na prehodu iz 16. v 17. stoletje. Njihov tipičen predstavnik je bil Jan Chorinnus, ki je bil profesor klasičnih jezikov in filozofije na praški univerzi. Napisal je delo o štirih letnih časih, ki so ga po njegovi smrti izdali pod naslovom *Idyllia quatuor anni partibus* ali *Čtyři idyly o čtyřech ročních obdobích* leta 1616. Filozofska osnova Chorrinusovih pesmi je epikurejsko učenje o plemenitem življenju. Njegov pesniška predhodnika sta predvsem Horatius in Lucretius, ki povezujeta klasično tradicijo z avtorsko ustvarjalnostjo.

Bartoloměj Paprocký iz Hlohol, ki je bil po rodu Poljak, je leta 1593 napisal obsežno zgodovinopisno delo *Zrcadlo slavného Margkrabství moravského* posvečeno moravskim mestom in moravskemu plemstvu. Delo *Diadochos* iz leta 1602 je posvetil Bohemiji, delo *Štambuch slezský* iz leta 1609 pa Šleziji¹⁴⁹.

V tem času je deloval tudi Václav Březan, ki je bil arhivar in knjižničar rožmberske rodbine. Urejal je družinski arhiv listin in napisal delo o zgodovini rožmberskega rodu *Monumena Rosenbergica*, ki ga je razdelil na tri dele in je bilo končano leta 1609. Na žalost se je ohranilo

---

¹⁴⁸ Kopecký, Český humanismus, 177-205.

¹⁴⁹ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 115.

samo kratek povzetek in nemška verzija dela. Napisal je še dva dela, ki obsegata življenjepis Viljema Rožmberka in Petra Voka, ki sta bila izdana leta 1847 in 1880.

Med zgodovinopisci edinosti čeških bratov je Jan Jaffet napisal polemično delo proti krščanskim napadom Historie o původu Jednoty in Meč Goliášově.

Burian Sobek iz Kornic je prevedel Karionovo Kronika světa, ki je podajala pregled svetovne zgodovine in so jo uporabljali v latinskih šolah.

Profesor astronomije Marek Bydžovský iz Florentina je napisal življenjepis cesarja Maksimiljana II. in zgodbe iz časa cesarja Rudolfa II.¹⁵⁰.

Matouš Hozia Vyskomýtský je ustregel zanimanju po vedenju o tujih deželah in je prevedel Guagninovo knjigo Vypsání krajin země ruské leta 1590.

Václav Plácel iz Elbinka je uredil češko kompilacijo Historie židovské leta 1592, ki je temeljilo na delu Jos. Flavia.

Adam Zalužanský iz Zalužan je bil zdravnik in profesor na Karlovi univerzi in je napisal sistematično knjigo o rastlinah Methodi herbariae libri tres leta 1592 in s češkimi imeni leta 1604.

Duhovnik Vavřinec Leander Rvačovský iz Rvačova je napisal alegorično satiro Masopust leta 1580, ki opisuje zadnjo sodbo med Masopustom in Postom. Na burleskni način je nazorno prikazal moralo in nemoralo v svojem okolju¹⁵¹.

9.1 DANIEL ADAM IZ VELESLAVÍNA

Daniel Adam iz Veleslavína (1546-1599) je obiskoval praško mestno šolo, šolanje pa je nadaljeval na univerzi¹⁵². Veljal je visoko izobraženega praškega meščana. Od leta 1569 je predaval zgodovino na praški univerzi. Mesto profesorja je nasledil za svojim učiteljem Prokopu Lupáčovi iz Hlaváčova, ki je bil avtor latinskega zgodovinskega koledarja in češkega dela o cesarju Karlu IV. Leta 1576 se je poročil z Anno iz Aventýna, ki je bila hčerka Jiříja Melantricha, in prenehal z delovanjem na univerzi. Začel je sodelovati s svojim tastom in od leta 1580 je bil lastnik največje tiskarne v Pragi, kateri je dal premišljeno orientacijo, ki se je

---

¹⁵⁰ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 64, 67 in 68.

¹⁵¹ Novák, Stručné dějiny literatury české, 75, 77 in 78.

¹⁵² Milan Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, Studie s ukázkami z díla Veleslavína, (Praha,1962), 16-18.

osredotočila predvsem k popularni znanstveni literaturi. Prevezel je vlogo humanističnega založnika, pisatelja in organizatorja.

Veleslavínova strokovna izobrazba je narekovala večinska zgodovinska dela, ki jih izdal. Žanr njegovih del z izjemo Kalendářa historického so bile kronike ali zgodovinske knjige. Sodobna in starejša literatura oba žanra razlikuje, vendar je sebe Veleslavín videl le kot kronika, kar je navajal tudi v svojih delih in ni delal razlike med žanroma. Uveljavil se je kot izobražen zgodovinar, ki je bil sposoben pisati za širše množice. Precizno je izbiral znana dela, ki so jih prevedli in jih priložnostno združili v eno knjigo. Prav tako je imel izredno dober stilistični občutek in smisel za lepoto jezika. Uredil je Sobkovo verzijo Carionove Kronike sveta, ki je bila pisana v arhaičnem jeziku, jo prevedel, potem je po zgledu Konáča prevedel novo Silviovu kroniko in jo združil s kroniko Kuthenova. Nastalo je delo Kroniky dvě o založení země české leta 1585. Z Janom Kocínom iz Kocinéta je delal na prevodu dveh del cerkvene zgodovine Eusebiana Pamphila in Flavia Magna Cassiodora. Sodeloval je pri številnih zgodovinskih delih, ki so jih prevedli njegovi sodelavci¹⁵³. Veleslavín večino zgodovinskih del ni napisal sam, ampak je že vzel izdelano delo, posodobil in nadgradil po jezikovni in vsebinski plati ter ga po potrebi prevedel v češki jezik. Imel je analitičen in kritičen pristop, kar se odraža v delih, pri katerih je sodeloval pri izdelavi¹⁵⁴.

Veleslavín se je zanimal tudi za zemljepis. Uredil je prevod dela *Itinerrium sacrae scripturae*, to jest *Putování svatých* nemškega luteranskega duhovnika M. Heinricha Büntinga, ki opisuje poti različnih bibličnih oseb po Palestini. Drugo zemljepisno delo je *Vypsání města Jeruzaléma i předměstí jeho*, ki se nanaša na latinsko delo nizozemskega pisatelja Christiana Adrichomia, kjer na kratko opisuje Jeruzalem. Oba dela sta v sebi združevala vedenje zemljepisa, zgodovinopisja, etnografije in verskega poznavanja. Oba potopisa veljata za tradicionalna dela, saj želita bralce seznaniti s sveto deželo. V predgovorih Veleslavín namenoma zmanjša versko funkcijo delom in poudari pomen potopisov, ki jih pišejo različni češki popotniki, ki s svojimi deli doprinesejo vedenje sebi in celotnemu narodu. K potopisom sodi tudi delo francoskega kalvinista Jeana de Léryja, ki sta ga prevedla Matěj Cyrus in Pavel Slovák in opisuje pot v Brazilijo.

Veleslavínovi predgovori dokazujejo močno nacionalno zavest, zavedanja slovanskih korenin, dobro poznavanje uporabljene literature in izpiljeni jezik, ki je po dveh stoletjih postal skupaj

---

¹⁵³ Kopecký, Český humanismus, 165-166.

¹⁵⁴ Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, 25-31

s krališko češčino osnova za novodobno češčino. Svoj filološki talent je izrazil v štirih slovarjih, dva sta stvarno urejena, dva pa po abecednem redu¹⁵⁵. V času Rudolfove Prage so izobraženci in literarni ustvarjalci čutili potrebo po obrambi materinskega jezika. Veleslavín je z izdelavo štirih slovarjev češki jezik še nadgradil. Prvi je bil leta 1579 *Dictionarium linguae latinae*, ki je vseboval prevode težjih latinskih fraz. Drugi trojezični slovar je bil leta 1586 *Nomenclator ...tribus linguis*, ki je vseboval latinske, češke in nemške prevode. Leta 1598 je izdal dva štirijezična slovarja *Silvu quadrilinguis* in *Nomenclator quadrilinguis*. Prvi slovar je poleg češčine, latinščine in nemščine vseboval še grščino in velja za izredno pomembno delo takratnega časa. Drugi slovar *Nomenclator quadrilinguis* vsebinsko dopolnjuje prvega in je povzet po prejšnji izdaji iz leta 1586¹⁵⁶.

Uredil je češke prevode knjig nemškega filologa in pesnika Jiříja Fabricija Kamenickega, ki so obsegale prevode del Cicerona, Plutarha in Terentina. Veleslavín je dvakrat izdal češko-nemški učbenik Ondřeja Klatovskega iz Dalmanhorsta, ki je bila že prej večkrat tiskana in izdana. Pisatelji, združeni v idejnem programu, ki so izdajali v veleslavinski tiskarni, so skupaj z lastnikom tiskarne in vodilno avtoriteto Veleslavínom ustvarili prvo češko literarno družbo. Želeli so v praksi ustreči družbenim potrebam, ki je zahtevala dela iz različnih strokovnih strok. Izhajala so predvsem dela z zgodovinsko vsebino. Poleg Veleslavínovega Kalendářa historickega in kronik, so izšla še dela *Kronika mozkevská* leta 1590 in 1602, *Historia židovská* leta 1592, *Kronika turecká* leta 1594 in *Cyropaedia* leta 1605. Pomembnost teh del se nahaja v njihovi aktualnosti. Izdajo *Kronike mozkevske* je narekovala simpatija do Rusije in zavedanja skupnih slovanskih korenin. *Historia židovská* je umirjala tradicionalno protižidovsko naostrenost. *Kronika turecká* je reagirala na novo začeto vojno med Habsburžani in Turškim cesarstvom. *Cyropaedia* je opisala temelje perzijske monarhije, despotskega osvajalca Kira Starejšega kot antični vzor ideala in je vsebovala zgodovinske moralistične zgodbe in humanistične prevode iz grščine.

Z zdravniške stroke so bile objavljene tri izdaje v času Veleslavína. *Regiment zdraví* je izšel leta 1587, *Apatéka domáci* leta 1595 in 1602 in *Herbář* leta 1596. Zanje je bil najbolj zaslužen Adam Huber iz Rysenpacha, ki je doktoriral iz medicine v Wittembergu in je deloval kot zdravnik in univerzitetni profesor. *Regiment zdraví* je bil Hubrov prevod latinskega dela danskega zdravnika Jindřicha iz Rantzova, ki mu je Veleslavín dodal del, ki vsebuje navodila za boljše počutje. *Apatéka domáci* je nastala s sodelovanjem Hubra in Veleslavína, ki sta

---

¹⁵⁵ Kopecký, Český humanismus, 166-173.

¹⁵⁶ Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, 33-39.

skupaj prevedla nemško verzijo dela Pierandrea Matthiolija. Herbář sta prevedla od Tadeáša Hájka, vendar sta se zgledovala po nemškem zdravniku Joachimu Camerariju. Vsa tri dela imajo lastnosti popularizacije. V vseh knjigah se upošteva humanistične principe, ki narekujejo dopolnjevanje dela. Veleslavínovo pripadnost slovanstvu dokazuje izdaja Herbářja, v kateri je dodal poleg latinskih in čeških terminov še poljske. S tem je približal knjigo Poljakom in potrdil tradicionalno kulturno povezovanje med Čehi in Poljaki¹⁵⁷.

9.1.1 Kalendař historický (1578)

Zgodovinski koledar je Veleslavín napisal in izdal v češkem jeziku z namenom, da bi bil dosegljiv tudi bralcem z nižjo izobrazbo. Podoben zgodovinski koledar je napisal njegov učitelj Prokop Lupáč iz Hlaváčova, vendar v latinščini. Veleslavín je v predgovoru zapisal, da bi rad delal za širše množice ljudi, ki nimajo znanja tujih jezikov, in jim približal zgodovino lastnega naroda. Celotno literarno humanistično gibanje je spodbujalo pisanje v materinskem jeziku, ki so si ga humanisti prizadevali postaviti ob bok izdelani in ućeni latinščini. Zgodovinski koledar ima v evropskem merilu drugaćno, novejšo obliko kronološke literature. V delu se je orientiral predvsem na glavne kronane glave, ki so predstavljale glavne tvorce zgodovine. Vendar Veleslavín ni pozabil na ljudi, ki so po njegovem mnenju tudi pomembni dejavniki v zgodovini, kar je v svojih delih tudi izpostavil. Zgodovinski koledar je postal zelo popularen in z vsako novo izdajo ga je Veleslavín dopolnil z opisi kraljev, mest in dogodkov, ki jih je črpal iz različnih zgodovinskih zapisov in del, med njimi je uporabljal tudi Hájka in Kosmosa¹⁵⁸.

Veleslavín je Zgodovinski koledar izdal dve leti po zaćetku vladanja cesarja Rudolfa II. Čas pred kronanjem Rudolfa II. za češkega kralja je bil za predstavnike čeških stanov in posledićno tudi za češke dežele dokaj negotov. Maksimiljan II. je bil sicer trden in hkrati tolerantni vladar, ki je dajal prednost izobražencem neglede na njihovo versko pripadnost. S postopnim uveljavljanjem Rudolfa II., ki je bil Maksimiljanov najstarejši sin in uradni naslednik, pa češki stanovi niso vedeli, kaj lahko pričakujejo od novega vladarja. Rudolf II. je bil v otroštvu za osem let poslan na povsem katoliško orientiran španski dvor in se je komaj dobro vrnil nazaj v Sveto rimsko cesarstvo. Velika večina dvorjanov in raznih funkcionarjev bodoćega vladarja ni dobro poznala in prav tako niso uspeli presoditi, kakšen odnos ima novi bodoći vladar do verske in deželne raznolikosti, ki je bila prisotna v heterogenem Svetem

---

¹⁵⁷ Kopecký, Český humanismus, 173-176.

¹⁵⁸ Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, 20-33.

rimském cesarstvu. Češki deželni stanoví so si uspeli pri Maksimijanu II. izboriti ustno potrdilo češke konfesije, ki jo je potrdil tudi Rudolf II. Negotovost v cesarstvu in hkrati pokončno predstavljena in nepretrgana zgodovina čeških dežel, ki so jo opisovali predhodniki, je dala vzpodbudo za ustvarjanje v češkem jeziku, ki ga je Veleslavín v svojih delih še nadgrajeval. Z maternim jezikom, ki je blizu vsem slojem prebivalstva, so humanisti utrjevali deželno celovitost, poudarjali pomen domačnosti pred tujim ter krepili zavedanje že pridobljenih pravic in svoboščin. Z zgodovinskim koledarjem je Veleslavín zajel zgodovino čeških dežel, celotnega Svetega rimskega cesarstva in sveta ter s tem dal lep zorni kot, s katerega so lahko Čehi videli vlogo čeških dežel v širšem zgodovinskem kontekstu.

Primer odlomka je iz Zgodovinskega koledarja, ki mu sledi slovenski prevod.

Leden III.–VII. z Kalendáře historického z r.1590

Leden III. /.../

Zemětřesení

Léta 1117 okolo nešporů veliké a hrozné zemětřesení zbourilo se v Čechách, v Lombardii a v Říši, jemuž podobného nikdá slýcháno nebylo; mnohá stavení zbořilo, kláštery a někde i města zpodvracelo, množství lidí zarítilo a místy do 40. dne trvalo. Někde vody v řekách se ztratily a vysakly.

Viz doleji 30. Dne ledna. Cosm. Hájek.

M. Jan Hus vězeň

Léta 1415 Mister Jan Hus vězeň z domu kantora konstantského převeden do kláštera mnichův predikátorův blíž jezera a tam do tmavého žaláře nedaleko prevétu uvržen, v němž až do Květné neděle ne bez nebezpečství života držán. Potom pak, když z smradu toho v nemoc upadl, do volnějšího vězení dán. Lupac. /.../

Leden IV.

Příkrá zima

Léta Páně 1068 toho a jiných dnův potom v Čechách velmi veliká příkrost zimy byla, tak že mnoho dobytků zimou pomřelo. Lidé přes svět pracující mnozi na cestách mrtví nalezeni bývali. Trvala ta zima až do 20. dne března. Hájek. Lupac.

Jan, biskup pražský, umřel

Léta 1343 umřel Jan IV., biskup pražský v počtu 27., a v kostele sv. Víta na hradě Pražském předn oltářem sv. Silvestra pochován. Seděl let 42. Tento biskup založil a stavěl na svůj náklad kostel kanovnícký sv. Juljí v Starém Městě pražském léta 1339, kteréhož potom po letech 32 Jan arcibiskup pověřil. Po něm biskupství spravoval Arnošt z Pardubic, kterýž potom i arcibiskupem pražským prvním učiněn. Hájek.

Císař Karel v Paříži

Léta 1378 císař Karel IV. s synem svým Václavem, voleným králem římským, přijel toho dne do Paříže, aby nevole a různice, kteréž z dávna mezi Karlem V., králem franským, ujcem jeho (nebo matka toho Karla byla Judith aneb Jitka, dcera krále Jana českého a sestra císaře Karla vlastní), a králem englickým trvaly, spokojil. Ale toho jednání pro smrt královny franské, též i dcery královské, do jiného času odloženo. Lupac. ex Beuthero¹⁵⁹. /.../

Januar III.–VII. Zgodovinski koledar iz leta 1590

Januar III. /.../

Potres

Leta 1117 okoli večera se je zgodil velik in grozen potres na Češkem, v Lombardiji in v Cesarstvu, o kakršnem nič podobnega nikoli ni bilo slišati; mnogo zgradb se je porušilo, samostane in nekatera mesta je podrlo, številni ljudje in mesta so bila zasuta, do štirideset dni je trajalo. Ponekod so vode v rekah izginile in presahle.

Glej spodaj 30. dne januarja. Cosm. Hájek.

Mojster Jan Hus zaprt

Leta 1415 je bil Mojster Jan Hus zaprt, iz hiše konstantinopelskega učitelja priveden v samostan menihov dominikancev v bližino jezera in tam v temno ječo nedaleč od stranišča vržen, v njej je bil vse do cvetne nedelje ne brez nevarnosti za življenje zadržan. Potem pa, ko je zaradi smradu v bolezensko stanje zapadel, je bil v prijetnejšo celico dan. Lupac. /.../

Januar IV.

Ostra zima

---

¹⁵⁹ Kopecký, Daniel Adam z Veleslavína, 148-150.

Leta gospodovega 1068 te in druge dni potem v čeških deželah bila zelo dolga in ostra zima, tako da je pozimi mnogo živine poginilo. Ljudje, ki so delali šele po mraku, so bili na poteh najdeni mrtvi. Ta zima je trajala vse do 20. dne marca. Hájek. Lupac.

Janez, praški škof, umrl

Leta 1343 je umrl Janez IV., praški škof v starosti 27¹⁶⁰ in bil v cerkvi sv. Vita na praškem gradu pred oltarjem sv. Silvestra pokopan. Škof je bil 42 let. Ta škof je ustanovil in na svoje stroške zgradil kanonično cerkev sv. Egidija v praškem Starem Mestu leta 1339, katerega je potem po 32 letih nadškof Janez posvetil. Po njem je škofijo nasledil Ernest iz Pardubic, ki je bil potem tudi prvi pravi praški nadškof.

Cesar Karel v Parizu

Leta 1378 je cesar Karel IV. s svojim sinom Venčeslavom, voljenim rimskim kraljem, prišel tega dne v Pariz, da bi nezadovoljstvo in razlike, ki so že dalj časa med Karlom V., francoskim kraljem, njegovim nečakom (ali mati tega Karla je bila Judita ali Jitka, hči češkega kralja Janeza in lastna sestra cesarja Karla), in angleškim kraljem trajale, uredili. Ampak ta pogajanja so zaradi smrti francoske kraljice, in tudi kraljeve hči, do drugega časa odložili. Lupac. Ex Beuthera. /.../

9.2 BIBLE KRALICKÁ (1579-1594)

Že v času pred husiti se je porajala ideja narodnem prevodu biblije. V tem času so ljudje želeli razumeti sveto pismo in tako so nastale prve recenzije biblije. S tem je bila dana osnova za začetek prevajalskega in pojasnjevalnega dela biblije. Tudi Jan Hus je recenziral biblijo. Nasledniki njegove miselnosti so se pozneje organizirali v edinost čeških bratov in postopoma prišli na idejo, da bi za popolno razumevanje Kristusovega nauka potrebovali prevod biblije v maternem jeziku, ki ga posameznik najbolj razume. Škof edinosti čeških bratov Jan Blahoslav je pričel s prevodom biblije po originalnih besedilih. Prevedel in uredil je Novo zavezo, ki je dala motivacijo za nadaljnjo delo, želeli so še prevod in ureditev Stare zaveze. Njegova predčasna smrt je preprečila dokončanje začetega dela. Na škofovski funkciji ga je nasledil Ondřej Štefan, ki je nadaljeval tudi z začetim prevajalskim delom, ki se je izkazalo za izredno zahtevno¹⁶¹. Tako je Ondřej Štefan organiziral skupino izobražencev, ki so delali na prevodu

---

¹⁶⁰ Star je bil 72 let op. prevajalca.

¹⁶¹ Bible kralická, po izvorni krališki izdaji iz let 1579 – 1593, ured. J. Chráska et al., (Praha, 1954), VI-VII.

in razlagi biblije. Člani skupine so bili Jan Eneáš, krališki upravnik Izaiáš Cibulka, sedem duhovniških upravnikov z drugih mest in dva znana poznavalca hebrejskega jezika Mikuláš Albrecht iz Kaménka in Lukáš Helic. Njihovo veliko skupno delo Bible kralická je vsebovalo besedilo in interpretacijo. Priprave so potekale že v Ivančicah, z delom so nadaljevali po prenosu tiskarne v Kralice, katere delovanje je organiziral in usmeril Ondřej Štefan. V krališki tiskarni je bilo v letih od 1578 do 1620 natisnjenih okrog sedemdeset knjig, najpomembnejše od njih so bile tri izdaje biblije. Prva izdaja, ki je vsebovala šest zvezkov, je začela izhajati leta 1579, leta 1594 pa je izšel zadnji šesti zvezek. Leta 1596 in leta 1613 so izdali verzijo, ki je vsebovala samo besedilo biblije, brez dodatkov. Krališke izdaje so veljale za vrhunska dela takratnih bibličnih izdaj. Izdali so še t.i. Antorfské polygotty in verzijo Stare zaveze in se tako približali domači tradiciji.

Bible kralická je pomembna zaradi več vidikov. Najpomembnejša je njena jezikovna stran, saj dosega vrh humanistične češčine in je veljala za normo jezika v obdobju po bitki na Beli gori v domačem okolju in tujini ter je skupaj z veleslavínovim jezikom postala osnova narodne češčine. Jezik Bible kralické so do sredine 19. stoletja uporabljali tudi na Slovaškem, ki je združil češki in slovaški narod v najtežjem obdobju narodnega in socialnega zatiranja. Poleg jezikovnega, literarnega in političnega pomena ima Bible kralická tudi filozofski pomen, ki se kaže v natančnosti besedila in zajema bogato paleto razlag. Tipografija je domišljeno realizirana, saj uravnoteži besedilo in opombe, ki so jih dodali. Za kakovost tipografije je zaslužen Zachariáš Solín Slavkovský¹⁶². Bible kralická je močno vplivala tudi na vse nadaljne češke prevode in izdaje biblije¹⁶³.

Krališka biblija je nastala v času zlate dobe Rudolfa II. in velja za najbolj prepoznavno delo tega obdobja. Rudolf II. je na začetku vladanja prinesel sedež cesarstva v Prago, kar je spodbudilo množično priseljevanje v mesto in s tem povezano vedno večjo prisotnost nedomačega govora, pisanja in tudi tuje navade. Grenak spomin na verske nemire in stalna negotovost v zvezi z versko toleranco ter želja po dostopnosti biblije širšim množicam ljudi, ki bi si tako lahko same prebirale in tudi razlagale besedila, so botrovale potrebi po prevodu biblije v materinski jezik. Z dovršenim prevodom biblije se je postavil uzus češkega jezika in omogočilo širjenje biblije med vse sloje prebivalstva.

Primer odlomka je iz Krališke biblije, ki mu sledi slovenski prevod.

---

¹⁶² Kopecký, Český humanismus, 184-185.

¹⁶³ Bible kralická, VIII-X.

První epištola obecná (svateho) Jana apoštola.

Kapitola 1.

Předrahe spojení věrných skrze Krista Pána s Bohem radostně osvědčuje, 4. Za důvod toho při věrných v světle Páně chození, 8. Avšak k hříchům se priznávání, jich i vyznávání, a v Kristu se očišťování býti pokládaje.

1. Což bylo od počátku, což jsme slýchali, co jsme očima svýma viděli, a co jsme pilně spatřili, a čeho se ruce naše dotýkaly, o slovu života,
2. (Nebo ten život zjeven jest, a my jsme viděli jej, a svědčíme, i zvěstujeme vám ten život věčný, kterýž byl u Otce, a zjeven jest nám,)
3. Což jsme viděli a slyšeli, to vám zvěstujeme, abyste i vy s námi obecenství měli, a obecenství naše aby bylo s Otcem i s Synem jeho Jezukristem.
4. A totoť píšeme vám, aby radost vaše byla plná.
5. Toť jest tedy zvěstování to, kteréž jsme slýchali od něho, a zvěstujeme vám: Že Bůh jest světlo, a tmy v něm nižádné není.
6. Díme-li, že s ním obecenství máme, a ve tmě chodíme, lžeme a nečiníme pravdy.
7. Pakliť chodíme v světle, jako on jest v světle, obecenství máme vespolek, a krev Ježíše Krista Syna jeho očišťuje nás od všelikého hřichu.
8. Pakliť díme, že hřichu nemáme, sami se svodíme, a pravdy v nás není.
9. Jestliže pak budeme vyznávati hřichy své, věrnýť jest Bůh a spravedlivý, aby nám odpustil hřichy, a očistil nás od všeliké nepravosti.
10. Díme-li, že jsme nehřešili, činíme jej lhářem, a neníť v nás slova jeho¹⁶⁴.

Prvo Janezovo pismo

Beseda življenja

1Kar je bilo od začetka, kar smo slišali, kar smo na svoje oči videli, kar smo opazovali in so otipale naše roke, to vam oznanjamo: Besedo življenja. ²In življenje se je razodelo in videli

---

¹⁶⁴ Bible kralická, Nový zákon, 246.

smo ga. Pričujemo in oznanjamo vam večno življenje, tisto, ki je bilo pri Očetu in se nam je razodelo. ³Kar smo torej videli in slišali, oznanjamo tudi vam, da bi bili tudi vi v občestvu z nami – in mi smo v občestvu z Očetom in njegovim Sinom Jezusom Kristusom. ⁴To vam pišemo zato, da bi bilo naše veselje dopolnjeno.

Bog je luč

⁵To pa je oznanilo, ki smo ga slišali od njega in vam ga oznanjamo: Bog je luč in v njem ni nobene teme. ⁶Če rečemo, da smo v občestvu z njim, pa kljub temu hodimo v temi, lažemo in ne ravnamo v skladu z resnico. ⁷Če pa hodimo v luči, kakor je v luči on sam, smo med seboj v občestvu in kri njegovega Sina Jezusa nas očiščuje vsakega greha. ⁸Če rečemo, da smo brez greha, sami sebe varamo in resnice ni v nas. ⁹Če pa svoje grehe priznavamo, nam jih bo odpustil in nas očistil vse krivičnosti, saj je zvest in pravičen. ¹⁰Če rečemo, da nismo grešili, ga delamo za lažnivca in njegove besede ni v nas¹⁶⁵.

10 VLADANJE RUDOLFA II. V PRAGI

10.1 SELITEV V PRAGO

Rudolf II. ni vodil rednih zborovanj z državnim svetom, na katerih so obravnavali aktualna dogajanja v politiki. Prvega je sklical leta 1582 iz dveh razlogov: doseči nabor vojske za boj proti Turkom in zagotoviti si podporo za dosego sporazuma, ki bi branil interese imperija na Nizozemskem. Na srečanjih je običajno vedno prišlo v ospredje versko vprašanje. Interesi povezani z Nizozemsko so ostali nerazrešeni¹⁶⁶. Istega leta so imeli družinsko srečanje na Dunaju, kjer so dorekli uradne pozicije, ki so jih dobili Rudolfovi bratje, in načeli vprašanje dediščine po Rudolfu. Pogovor je tekkel tudi o morebitni Rudolfovi poroki in o lokaciji sedeža cesarstva. Možno je, da so pritiski svojcev pripomogli k odločitvi za selitev v Prago, saj bi bil tako bolj oddaljen od njih. Ni možno točno določiti, ali so se sorodniki zavedali krhkosti Rudolfovega stanja, psihične labilnosti, ki je botrovala marsikateri njegovi odločitvi¹⁶⁷. Ernest je postal namestnik v Avstriji do leta 1593, potem je imel podobno funkcijo na Nizozemskem do svoje smrti leta 1595. Maksimiljan III. je postal visoki mojster Nemškega viteškega reda

---

¹⁶⁵ Sveto pismo Stare in Nove zaveze, Slovenski standardni prevod, (Ljubljana, 1996) 1829.

¹⁶⁶ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 409-410.

¹⁶⁷ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 204-214.

leta 1590 in regent na Tirolskem po letu 1602. Najmlajši izmed bratov Albreht VII. je postal podkralj Portugalske leta 1593 in nasledil Ernesta na Nizozemskem leta 1596¹⁶⁸.

Rudolf II. je leta 1583 prenesel sedež svojega vladanja in dvor z Dunaja v Prago. Zamisel o preselitvi prestolnice se je pilila od smrti očeta Maksimiljana in je za uresničitev potrebovala kompleksno proceduro. Razloge za takšno odločitev lahko ocenimo na praktične in strateške, še posebej ob prodoru turške vojske do ogrskega Kisalfölda, ki je oddaljen od dunajskih vrat 100 milj oziroma cca. 160 kilometrov, ter vztrajanju čeških stanov, da naj njihov vladar živi med njimi. Odločitev definitivno priča o pomembnosti čeških dežel med habsburškimi ozemlji. Praga je postala glavno mesto najmočnejše dinastije v centralni Evropi¹⁶⁹. Preselitvi je najverjetneje botroval tudi spor z brati novembra 1582. Celoten dvor je obdržal heterogeno versko zasedbo, ki je bila postavljena na Dunaju¹⁷⁰.

Administracija cesarstva v čeških deželah v poznem 16. stoletju je postala dokaj zapletena, saj sta se združila dva ločena razvoja. Eden je pripadal cesarju in je bil odvisen od cesarja osebno ter deloma, prenesen z Dunaja v Prago. Drugi je pripadal češkim deželam in njihovi konstituciji. Kje se je nahajala realna moč imperija je težko določiti. Prav tako je težko določiti glavni sedež čeških dežel oziroma, kje je potekala izvršilna komunikacija med vladarjem in deželami. Skoraj gotovo je sestavo deželne strukture ekskluzivno nadzorovalo samo višje plemstvo.

Rudolf II. se je obdal z ministri, od katerih je pričakoval uslužnost in jim je lahko zaupal. Na dvoru sta imela vidno vlogo Rumpf in Barvitijs, med češkimi plemiči, ki so sedaj bolj aktivno sodelovali v krojenju državne politike, se je uveljavil Viljem Rožmberk, katerega družina je uživala zaupanje dinastije Habsburg. Že v času Maksimiljana II. je imel naziv najvišjega kanclerja čeških dežel. Tradicionalno je bila družina Rožmberk katoliške vere in so podpirali jezuitski red, vendar niso bili goreče bojevit. O Rožmberkovi toleranci pričajo zapisi, ki omenjajo, da ni sodil človeka po veroizpovedi ter si je prizadeval za mir in svobodo. Z Rudolfom ju je družilo zanimanje za alkimijo. Predvideva se, da je Viljem Rožmberk s svojim zgledom imel določen vpliv na Rudolfa. Vidne vloge na dvoru so imeli sledeči češki plemiči: Vratislav Pernstein, ki je bil najvišji kancler, gospodje iz Hradca, južne Moravske Dietrichsteini, družina Harrach in člani družine Lobkovic. Na te može se je Rudolf obrnil po

---

¹⁶⁸ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 431-432.

¹⁶⁹ Evans, *Rudolf II and His World*, 22.

¹⁷⁰ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 432.

nasvete leta 1576 in naslednjih dvajset let Rudolfovega kraljevanja so ti možje dominirali s svojim političnim vplivom¹⁷¹.

Pot na Rudolfov dvor si je utrnil predstavnik papeške kurije Filippo Spinelli, ki je bil izredno sposoben papežev poslanik. Spretno je sodeloval s cesarjem, tako da je lahko prinesel potrebno spremembo v osnovi katoliške organizacije. Ob koncu stoletja naj bi bil prav on zaslužen za preobrat cesarjeve naklonjenosti katoliški veri in strani¹⁷².

Težko je oceniti povezavo in soodvisnost smernic Rudolfovega vladanja v osemdesetih in devetdesetih letih 16. stoletja. V deželah, ki jim je vladal, je dopuščal vpliv in mnenja svetovalcem, prav tako je v Zgornji in Spodnji Avstriji dopuščal vodenje svojim bratom. V cesarstvu je poskušal loviti krhko ravnovesje, vendar je državnim svetom deloval preveč katoliško usmerjeno, iz tega pa so izhajala marsikatera nasprotovanja. V devetdesetih letih 16. stoletja je izgledalo, kot da je Rudolf II. izgubil interes za vladne zadeve¹⁷³.

10.2 RAZVOJ PRAGE

Pogled na Prago v 16. stoletju je zaznamoval široki tok Vltave, ki jo je prečkal samo en most ter grad, ki se je dvigal nad mestom in je bila rezidenca vladajoče dinastije. Pred dvesto leti, v času vladanja Karla IV., je Praga sodila med velika mesta Evrope. Potem je imela vlogo političnega centra čeških dežel, tu so bili glavni uradni dežele in kraljestva, center plemiški rezidenc ter posledično stanovskega in družbenega dogajanja¹⁷⁴.

Ferdinand I. je v času svojega vladanja za upravnika v Pragi postavil svojega sina Ferdinanda II. Tirolskega, ki je začel s prenovo praškega gradu in transformacijo Prage v moderno evropsko metropolo. Obnova je zajela okolico gradu deloma katedralo sv. Vida in umetniška dela na gradu¹⁷⁵.

V času Rudolfa II. Praga po številu prebivalcev, gospodarskem potencialu in ravni družabnega življenja ni dosegala drugih evropskih mest. Že na začetku 16. stoletja se je v Pragi veliko obnavljalo in gradilo, premik cesarske prestolnice in dvora pa je slednje le še pospešil. V renesančnem slogu so gradili vsi pomembnejši plemiči, ki so bili tudi del dvora, ter postavljali velike in razkošne dvorce. Prav tako so obnavljali katoliške cerkve in gradili

---

¹⁷¹ Evans, Rudolf II and His World, 38 in 63-67.

¹⁷² Evans, Rudolf II and His World, 68-69.

¹⁷³ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 433.

¹⁷⁴ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 215.

¹⁷⁵ Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 16-19.

novе. Graditeljska mrzlica, ki je dosegla svoj vrh na začetku 17. stoletja, je z gospodarskega vidika zahtevala vedno več delovne sile in tako privabila v mesto vedno več ljudi, ki so tu iskali priložnost. Število prebivalstva je vztrajno raslo in doseglo šest tisoč v času Rudolfove Prage. Širjenje mesta in večanje števila prebivalstva je zahtevalo tudi bolj urejeno infrastrukturo in predvsem najnujnejšo higieno, da se prepreči izbruhe bolezni. Cesarska rezidenca in dvor sta prinesla tudi mnogo več potreb po blagu in storitvah, kar je povečalo gospodarsko rast Prage. Hkrati pa je prineslo konkurenco na praški trg, zato je bilo potrebno ustrezno usklajevanje med cehi in obrtniki ter trgovci. Vedno več je bilo tudi predstavnikov drugih dežel in jezikov, največ jih je bilo iz območja Italije in različnih delov ozemlja Nemčije. Italijansko govoreča manjšina je bila sredi 16. stoletja že tako številčna, da so jezuiti obhajali maše v cerkvi sv. Klimenta v italijanskem jeziku. Italijanska manjšina je bila pomembna z vidika kulture in gospodarstva. Ustanovili so katoliško vodene bolnišnice in gradili verske zgradbe in tako pripomogli k izgledu mesta. Mirna asimilacija je prinesla znanja s področja arhitekture, umetnosti, zidarstva, trgovine in financ. Prepletanje kultur je vplivalo na razvoj renesanse in humanizma¹⁷⁶. Jezuiti so računali na njihovo podporo katoliški veri in pri izvedbi protireformacije. Priseljevanje nemško govorečih prebivalcev so podpirali številni pripadniki dvora in so prinesli druge verske in politične vidike. Nemški jezik se je uveljavil kot mednarodni sporazumevalni jezik tudi za predstavnike drugih jezikovnih skupin ter je prinesel številne strokovne, gospodarske in vojaške izraze v češki jezik. Stari zakon iz husitske dobe, ki je veleval, da naj bi se vsak novi meščan Prage naučil češki jezik, je tonil v pozabo. V Pragi je bil sedež utrakvistične organizacije, ki so jo podpirali katoliki. Nasproti utrakvistom in katolikom je stala večina mestne populacije, ki je pripadala protestantom in edinosti čeških bratov. Vladni organi so poskušali kontrolirati prebivalce in dogajanje v mestu z vidika katoliške vere, kar je bilo dokaj težko. V mesto so prihajale protikatoliško usmerjene knjige in letaki, srečanja različnih verskih skupnosti pa so se odvijala v varnem zavetju domov. Celotno dogajanje je zaviralo proces protireformacije, ki ga je podpirala tudi vladajoča družina¹⁷⁷.

Raznolikost ver in političnih usmerjenosti je povzročila, da je imela Praga dve instituciji visokega izobraževanja. Starejša univerza, ki jo je ustanovil Karl IV., je sledila predvsem filozofskim in umetniškim smernicam. Novo institucijo Klementinum je ustanovil jezuitski red v želji, da bi izobraževali mlade intelektualce v duhu tridentskega koncila. Več

---

¹⁷⁶ Pánek, A History of the Czech Lands, 211.

¹⁷⁷ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 215-230.

izobraževalnih ustanov so vodili luterani in edinstvo čeških bratov. Raznolika izbira izobraževanih ustanov je potrjevala toleranco med verami in multikulturnost Prage¹⁷⁸.

Praga je bila v času Rudolfovega vladanja v mnogih pogledih najbolj kozmopolitsko mesto v Evropi. Politično je privlačila veliko pozornosti, še posebej, ker je cesar Rudolf II. zavračal potovanja po ozemlju in so tako vse delegacije prihajale v Prago. Habsburžani so imeli svojo delegacijo samo v Madridu, Rimu, Konstantinoplu, Benetkah in občasno v Parizu. Praga se je uvrstila na evropskem zemljevidu med devet najpomembnejših metropol starega sveta tistega časa poleg Rima, Konstantinopla, Benetk, Pariza, Londona, Amsterdama, Toleda in Lizbone. Prebivalci čeških dežel so sodili med deset glavnih narodov Evrope poleg Angležev, Francozov, Nizozemcev, Špancev, Italijanov (Benečani), Nemcev, Poljakov, Madžarov in Grkov¹⁷⁹.

Cesarjevo zanimanje za znanost in umetnost ter aktivno podpiranje obeh panog je pripeljala v mesto številne znanstvenike in umetnike, ki so tu ustvarjali in prispevali k prepoznavnosti in razvoju Prage. Cesarjeva rezidenca je gostila številne diplomate, znanstvenike, umetnike in avanturiste. Rudolf II. si je prizadeval ustvariti velik laboratorij in veliko zbirko umetnin. V mestu so v tistem času prebivali: znana astronoma Tycho Brahe in Johannes Kepler, matematik John Dee, umetniki in slikarji kot so Bartolomaeus Spranger, Hans von Aachen in Josef Heinz, ki so ustvarjali unikaten preplet vplivov z italijanskih in nemških dežel¹⁸⁰.

10.3 CESARSKI DVOR

CesarSKI dvor je zajemal vso administracijo, uradne osebe, uslužbence, plemiče v službi cesarja in ostale služabnike. V sklop dvora, ki je zajemal vso organizacijo in administracijo cesarstva, so sodili plemiči in tudi izobraženi meščani. Lahko so bili nosilci uradnih nazivov, zastopali različne dežele v cesarstvu ali pa so delali v birokratski mreži. Sledi aristokratsko osebje, ki je bilo v službi cesarja, je imelo svoj namen bolj v prestižu kot v sami funkciji. Naslednjo skupino je tvorila cesarska osebna straža, ki je zajemala sto dva jezdeca in sto tri pešake ter je bila zadolžena za varnost cesarja. Najbolj pisana skupina je zajemala služabnike, ki so skrbeli za osnovne potrebe cesarja, zdravnike, tolmače, duhovnike, obrtnike, glasbenike, umetnike in osebe z raznimi poklici, ki so služili vladarju. Posebno skupino so predstavljali dvorni umetniki in znanstveniki, ki so delovali pod cesarjevim okriljem in so bili za svoje

---

¹⁷⁸ Pánek, A History of the Czech Lands, 213.

¹⁷⁹ Evans, Rudolf II and His World, 74-75.

¹⁸⁰ Pánek, A History of the Czech Lands, 209-210.

delo plačani. Rudolf II. je bil znan kot mecen in je na svoj dvor privabil številne nadarjene moške svoje dobe¹⁸¹.

Pokroviteljstvo umetnikov in znanstvenikov je bilo vedno del habsburškega dvora in je zajemalo najbolj poznane intelektualce svojega časa. Habsburžani so imeli širok spekter interesov, ki je zajemal zbirateljstvo, zgodovinopisje, starine, filozofijo ter študije mineralov, rastlin, kamnov in ostalih zadev. Delni razvoj zanimanja se je začel v času cesarja Maksimilijana I. in nadaljeval z njegovo vnukinjo Marijo, ki je bila poročena z Ludvikom II., in je na ogrskem dvoru imela svoj krog intelektualcev. Po smrti Ludvika II. se je umaknila v Bruselj in vzpostavila neposredno povezavo med južno Nizozemsko in avstrijskimi deželami. Njen brat Ferdinand I. ni imel tako velikega interesa za umetnost, vendar je podpiral številne znanstvenike in omogočal izide knjig tudi v češkem jeziku. Ferdinandov sin Maksimiljan II. je zbral okrog sebe širok krog intelektualcev, nekateri so sodelovali tudi pri političnih odločitvah, drugi pa so bili cenjeni zaradi svojega znanja in talenta¹⁸².

Krog intelektualcev z Rudolfom II. se je zgledoval po antični miselnosti, ki je sledila humanističnim smernicam v Evropi. Vsi umetniki in izobraženci so imeli na dvoru privilegiran status. Skupaj s cesarjem so poskušali razumeti svet z različnih vidikov, brez ozira na vero, poskušali so najti ravnotežje v vseh odnosih med stvarmi in odkriti univerzalno harmonijo. Izhajali so iz filozofije neoplatonizma, hermetizma in študija kabale. Svoje ideje so preverjali v naravoslovnih znanostih, ki so jih na ta način razvijali in ob enem poskušali najti odgovore za okultna in ezoterična vprašanja. Verjeli so, da je svet organiziran hierarhično, da je vsak skupek mikrokozmosa podoben univerzalnemu ustroju makrokozmosa, zaradi česar se ju lahko vzajemno interpretira in sklepa z odkritji osnovnih principov delovanja, ki so izraženi v jeziku simbolov. Prisegali so na idejo podobnosti vseh stvari. Njihove zamisli so temeljile na magiji. Upali so, da bodo našli ključ do razumevanja celotnega sistema vesolja in bodo lahko tako kasneje upravljali s harmonijo življenja v njem. S tem osvojenim znanjem bi lahko spremenili navadne kovine v zlato, odkrili napoj mladosti, oživelili stvari, doumeli celotno magičnost vesolja in izrazili misli na znanstven ali umetniški način. Glavni namen Rudolfovega dvora je bil osvoboditi intelektualce in ustvarjalce iz nepriviligiranih socialnih okolij, verskih spon in političnih tendenc, da bi skupaj poiskali red in mirno pot do medsebojnega razumevanja vseh ljudi¹⁸³. Generalno gledano si je Rudolf zadal univerzalno

---

¹⁸¹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 231-243.

¹⁸² Evans, Rudolf II and His World, 116-119.

¹⁸³ Pánek, A History of the Czech Lands, 210.

nalogo, v kateri bi združil dogmatična prepričanja protestantizma in katolištva, ki bi se preoblikovala v nekakšno »tretjo pot«, ki bi premostila trenutne konflikte in ponovno združila krščanski svet¹⁸⁴.

10.3.1 Izobraženci na dvoru

Rudolfov krog intelektualcev in umetnikov predstavlja čudovito obdobje v evropski kulturni zgodovini. Cesarski dvor je prav tako predstavljal center družabnega dogajanja v Pragi, ki so se ga udeleževali najvplivnejši plemiči v čeških deželah in tudi manj poznani aristokrati. Bogatejši pripadniki višjega sloja so prav tako organizirali družabne dogodke na svoji posestvih in dvorih, kjer so po zgledu cesarskega dvora imeli svoje glasbenike, umetnike in razne strokovnjake. Ob posebnih priložnostih so razkazovali svoje umetniške, zgodovinske ali knjižne zbirke¹⁸⁵.

Nekateri intelektualci so delovali na dvoru za časa Maksimiljana II. in potem nadaljevali še pod okriljem njegovega sina Rudolfa II. Oba cesarja sta se zanimala za naravo in pod njunim okriljem je deloval Pietro Andrea Mattioli, ki se je ukvarjal z botaniko. Napisal je knjigo *Herbarium*, ki so jo prevedli v nemški, francoski in češki jezik ter predstavlja prvo strokovno češko knjigo. Pogled in odnos do naravnega sveta se je spremenil, saj je človek del njega in se konstantno spreminja. Predstavnik novega humanističnega pogleda na naravo je bil Carolus Clusius, mož široke izobrazbe, ki je pridobival izkušnje na potovanjih po Franciji, Nizozemski in je prišel na dvor cesarja Maksimiljana II. kot botanik in zbiratelj rastlin. V sodelovanju z Mattiolijem je razvil in oblikoval modo urejenih vrtov, med drugim znani Rajski vrt na praškem gradu. Ogier Ghiselin de Busbecq je bil najprej Ferdinandov odposlanec v Konstantinoplu in je napisal *Turška pisma*, kjer je opisoval rastline, običaje, vero in jezik. Pozneje je zastopal Maksimiljana in Rudolfa v Parizu, kadar je bilo to potrebno. Svetovljanski diplomat je bil Anglež Philip Sidney, ki je prepotoval Poljsko, Moravsko in avstrijske dežele, kjer je prisostvoval na dvoru, obiskal je Prago in imel tudi uradna poslaništva. Johannes Sambucus je bil znameniti ogrski izobraženec, ki je na dvoru opravljal službo zgodovinopisca in je bil zvest pripadnik habsburške družine. Deloval je na področju ogrskega humanizma, medicine in botanike. Napisal je takrat najbolj priljubljene in razširjene alegorije *Emblemata*, s katerimi je vplival na takratno literaturo. Imel je zavidljivo zbirko

---

¹⁸⁴ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 347.

¹⁸⁵ Pánek, *A History of the Czech Lands*, 210-212.

znanstvenih, okultnih in astroloških knjig. Po njegovi smrti je večina ostala na Dunaju pod skrbništvom cesarja, ki se je zanimal za zgodovino pisje in ohranjanje starin.

V 16. stoletju je naraščalo zanimanje za zgodovino, kar se je odražalo tudi v številnih izdajah del na to temo. Habsburžani so podpirali številne zgodovinarje, ki so pisali o njihovi družinski zgodovini in zgodovino njihovih dednih dežel. Rudolf je imel zaposlene številne zgodovino pisce, katerih namen je bil potrditi vlogo dinastije. Znan je bil izobraženec in poet Jakob Typotius, ki je sodeloval pri izdelavi praške knjige z grbi imenovane *Symbola Divina et Humana*, kjer so razloženi papeški, cesarski in kraljevi simboli. Najbolj pomembna družina na dvoru Maksimilijana in Rudolfa je bila družina Strada. Oče Jakob je bil glavni svetovalec v vseh umetniških zadevah. Njegovo delo je nadaljeval sin Ottavian, ki je sodeloval pri delu *Symbola*. Na podlagi njegovih rokopisov so nadaljevali s projektom o grbih in rodoslovju Habsburžanov. Izobraženci so sodelovali tudi na praški univerzi in aktivnosti povezovali z deli, ki so nastajala na dvoru. Eden izmed njih je bil znani nemški astronom, matematik in astrolog Johannes Kepler, ki je prišel v Prago na povabilo Rudolfa II. Tu mu je bilo omogočeno nemoteno znanstveno delovanje¹⁸⁶. Svojemu pokrovitelju je posvetil Rudolfove tabele, kjer je izračunal pot takrat znanih zvezd in pripomogel k nadaljnjim raziskavam¹⁸⁷. Sodeloval je tudi z astronomom, astrologom in alkimistom Tycho Brahem, ki je prav tako deloval na dvoru kot uradni cesarski astronom¹⁸⁸. Rudolf naj bi preživel ure v observatoriju v Belvederu, kjer so opazovali zvezde in je sledil raziskavam Braha, ki je vodil skupino učenjakov¹⁸⁹. Viden član dvora je bil Slovak Jan Jesenius, ki je leta 1593 izdal filozofsko delo *Zoroaster*, ki temelji na neoplatonični filozofiji. Ukvarjal se je tudi z astrologijo in bil v kontaktu s takratnimi uveljavljenimi astrologi. Sam je astrologijo prepletal s teologijo ter je bil vodilni strokovnjak na področju anatomije. Izredno zanimava osebnost je bil mlajši brat Viljema Rožmberka Peter Vok, ki je bil politično dejaven, imel je protestantske ideje in je bil član edinosti čeških bratov. Zanimal se je za umetnost in ukvarjal se je z alkimijo. V dobrih odnosih je bil s Karlom Žerotinom iz Moravske, ki je bil eden izmed bolj izobraženih in svetovljanskih oseb tistega časa in je aktivno sodeloval v politiki. Karel je iskal harmonijo v svetu in varnost, ki je ni bilo več možno doseči. Sicer je bil član edinosti čeških bratov, vendar se ni povsem strinjal z njihovimi načeli in je pozneje postal predstavnik moravskih

---

¹⁸⁶ Evans, Rudolf II and His World, 118-145.

¹⁸⁷ Jean Bérenger, A History of the Habsburg Empire 1273 – 1700, 258.

¹⁸⁸ Evans, Rudolf II and His World, 118-145.

¹⁸⁹ Jean Bérenger, A History of the Habsburg Empire 1273 – 1700, 258.

protestantov¹⁹⁰. Johannes Crato je bil osebni zdravnik že Ferdinanda I. in Maksimilijana II. ter je skrbel tudi za zdravje Rudolfa II., na katerega naj bi imel velik vpliv. V letu 1580 je on predpisal zdravljenje Rudolfove prve psihološke krize. Prav on naj bi cesarju predstavil mistiko alkimije in okultnih znanosti ter pripomogel k verski toleranci cesarja. Tadeáš Hájek je prav tako deloval že na dvoru cesarja Maksimilijana II. kot osebni zdravnik in je ostal tudi pod Rudolfovim vladanjem. Zanimal se je za astronomijo, astrologijo, matematiko, botaniko, geografijo, geometrijo in alkimijo. Prevedel je delo botanika Pietra Andrea Mattiolija *Herbarium* iz latinščine v češčino. Pisal je o kometih, ki so se pojavili na nebu marca in aprila 1556, o supernovi leta 1572 in kometu leta 1577. Verjel je v povezavo med nebesnimi pojavi in dogajanjem na svetu ter tudi vpliv položaja planetov na posameznikovo osebnost in posledično tudi vpliv na zdravljenje. Veljal je za najbolj izobraženega zdravnika v Evropi. Michael Maier je postal cesarjev osebni zdravnik in tajnik leta 1609. Bil je izobražen v hermetični filozofiji in alkimiji, o kateri je napisal knjigo *Atalanta Fugiens*, ki je bila zaradi obilice simbolov razumljiva le ozkemu krogu bralcev. Na praškem dvoru sta bila prisotna tudi angleška alkimista John Dee in Edward Kelley. John Dee je bil profesor matematike in geometrije, ukvarjal se je tudi z astronomijo in okultnimi znanostmi. V okviru slednje je deloval na dvoru skupaj z Edwardom Kelleyem. Pozneje sta bila primorana zapustiti dvor in nadaljevati z delom na jugu čeških dežel. V Prago se je na pobudo cesarja vrnil sam Edward Kelley, kjer je nadaljeval s svojim delom v alkimiji pod pokroviteljstvom cesarja¹⁹¹.

10.3.2 Umetniki na dvoru in njihova dela

Umetniki z različnih področij so bili nepogrešljivi na vsakem dvoru, saj so dajali svoj pečat vladajoči dinastiji, ker so sodelovali pri gradnji njihovih rezidenc ali ustvarjali umetniška dela, ki so se zapisala v zgodovino. Nekateri umetniki so bivali s cesarjem na gradu, ostali so živeli v mestu pod gradom. Slikar Hans von Aachen je bil eden izmed Rudolfovih ljubših umetnikov, ki ga je cesar avtoriziral za nakupe umetniških del po celi Evropi, sicer pa je bil priljubljen portretist. Veliko njegovih slik je bilo uvrščenih v cesarjevo zbirko umetnin, veljal je za cesarjevega zaupnika, saj je imel prost dostop do cesarjeve edinstvene zbirke. Njegova dela so vsebovala motive in simbole, ki jih je vključil v svoja dela na zahtevo cesarja. Njegova zbirka zajema upodobitve slavljenja miru, cesarjeve modrosti in tudi zmago slavja nad Turki. Velik umetnik in graver tega časa je bil Aegidius Sadeler, ki je izdeloval tudi portrete. Z izredno natančnostjo je graviral in na ta način upodobil Rudolfa II., izdelal

¹⁹⁰ Evans, Rudolf II and His World, 118-145.

¹⁹¹ Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 133-148.

zemljevid Bohemije in vgraviral v tri metre dolgo bakreno ploščo podobo Prage. Na povabilo cesarja je prišel v Prago tudi slikar Bartholomeus Spranger, ki je bil že uveljavljen slikar. Na pobudo cesarja je v svoje slike, ki so vsebovale za njega tipične zapletene kompozicije gibanja in inovativno uporabljeno svetljenje, vključil skrite tajne simbole, ki so jih lahko razumela le majhna skupina ezoterikov. Še en markanten umetnik je bil Adrian de Vries, ki je izdeloval bronaste kipe in fontane, v katerih je upodabljal razne antične motive in junake kot na primer Herkulov boj z zmajem ali Merkurja in Psiho. Najbolj nenavaden in nedvomno genialen je bil umetnik Giuseppe Arcimboldo, ki je prišel na dvor na povabilo Ferdinanda I., nadaljeval z delom na dvoru Maksimiljana II. in je smel k cesarju kadarkoli brez naznanitve. Veljal je za slikarja redkega talenta, ki je bil izobražen tudi na številnih drugih področjih, bil je dvorni arhitekt, oblikovalec oblačil, organizator pomembnih dogodkov, kot so bile poroke in kronanja, opravljal nakupe za cesarjevo umetniško zbirko in še številne druge dolžnosti. Rudolf II. je težko sprejel njegovo odpoved, vendar mu je moral Giuseppe obljubiti, da bo vsako novo sliko najprej ponudil njemu. Giuseppe se je vrnil v domači Milano, kjer je delal nekaj let in ustvaril njegovo najbolj znano sliko in sicer podobo portreta Rudolfa II. kot Vertumnusa, antičnega boga rastlin in spremembe. V njegovih slikah se zasledil Platonov osnovni koncept, ki se nanaša na stvarjenje vesolja, zvezd, Zemlje, planetov in bogov, ki pridejo iz kaosa in so prisotni v vselej navzočih štirih osnovnih elementih ognju, vodi, zraku in zemlji. Med umetnike lahko uvrstimo tudi cesarskega zlatarja in draguljarja Jana Vermeyena, ki je leta 1602 končal krono, ki jo je oblikoval po navodilih Rudolfa II. in naj bi simbolično združevala tri dele: lilije krone sv. Václava, mitro, ki simbolizira cesarjevo duhovno vlogo, in visoki lok kot simbol stare cesarske krone Karla Velikega. V krono so vdělali osem velikih in sto šestinosemdeset malih diamantov, številne bisere in rubine. Mnogi so mnenja, da je krona najlepša na svetu.

Rudolf II. je bil strasten zbiratelj umetnin, ki jih je hranil v ta namen urejeni sobi imenovani umetniška soba ali kunstkomora. V njej so bili zbrani tako znanstveni inštrumenti, razne mehanske naprave, dragulji, živalski skeleti, umetnine iz antičnega Egipta, Grčije in Rima ter slike in skulpture umetnikov. Zraven so sodile vse eksotične rastline, ki so rastle v grajskih vrtovih, živali v kletkah in tudi konji v hlevih. Dostop do omenjene zbirke je bil omejen le na redke izbrance, ki so razumeli, da njen namen ni bil v kopičenju umetnin, ampak dobro

premišljena strategija in izbor del, ki so se med seboj dopolnjevala. Zbirka naj bi delovala kot cesarjeva osebna enciklopedija sveta v vsej raznolikosti in mistiki¹⁹².

10.3.3 Red zlatega runa

Začetek reda zlatega runa je umeščen v prvo polovico 15. stoletja. Red je združeval viteško držo, časti in katoliško vero. Leta 1430 je red zlatega runa ustanovil Filip Dobri in hkrati proslavi poroko s portugalsko princeso Izabelo. Število članov je bilo na začetku omejeno na trideset, postopoma pa je preraslo na univerzalno priznanje zaslug v Evropi, ki so ga pridobili redki izbranci¹⁹³. Simbol reda je sestavljen iz velikega ornamenta tik nad nosilcem traku, ki se povezuje z malo školjko, ornamentom v obliki stiliziranih ovnovih rogov, v katerem je napis PRETIUM LABORUM NON VILE, kar v prevodu pomeni »plačilo za delo ni majhno«. Pod tem ornamentom je stilizirana ploščica, na kateri je upodobljen Jazonov boj z zmajem. Sledi rdeče emajliran stiliziran plamen, ki ima na sredi rozeto z devetimi kresilnimi kamenčki. Povsem spodaj visi zlato runo. Celoten red je narejen iz zlata in odvisno od dobe okrašen z dragimi kamni. Nosili so ga na rdečem traku ali na zlati masivni verižici¹⁹⁴. S poroko Marije Burgundske in Maksimilijana Habsburškega so Habsburžani prevzeli tudi red, ki ga je Karel V. razširil še v Španijo¹⁹⁵.

Leta 1585 je Filip II. podeli red Rudolfu II., njegovemu bratu Ernestu, nadvojvodi Karlu II., Viljemu Rožmberku in Linhartu von Harrach. Podelitev je vodil od kralja Filipa II. pooblaščen Ferdinand II., ki je že bil član reda¹⁹⁶. Podelitev redu zlatega runa članom habsburške dinastije je potekala v katedrali sv. Vida in je bila ob enem tudi izpostavitve katoliške vere in vrednot v cesarstvu¹⁹⁷.

10.4 PONOVEN BOJ ZA POLJSKO KRONO

Leta 1586 je umrl poljski kralj Štefan Bathory, kar je povzročilo ponovne politične in diplomatske špekulacije v cesarstvu, saj bi lahko Habsburžani ponovno pokušali pridobiti poljsko krono. Za slednjo se je najbolj zanimal najmlajši izmed bratov Maksimiljan III., ki je pridobil Rudolfovo privoljenje in se podal na Poljsko v spremstvu diplomatov, ki jih je vodil

---

¹⁹² Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 100-123 in 149-158.

¹⁹³ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 267-268.

¹⁹⁴ Rudi Likar, »Red zlatega runa«, Lucas revija za poznavalce in ljubitelje umetnin in starin 5 (Vrhnika, 1995), 13.

¹⁹⁵ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 267-268.

¹⁹⁶ Evans, Rudolf II and His World, 66.

¹⁹⁷ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 273-279.

Viljem Rožmberk. Na Poljskem so Habsburžani imeli podporo manjšine, saj večina pripadnikov stanov ni podpirala habsburške širitve, germanizacije in centralizacije. Leta 1587 so poljski stanovi za poljskega kralja izvolili švedskega princa Zikmunda Vasa, hkrati pa je habsburško orientirana manjšina za poljskega kralja razglasila Maksimiljana. Poljska je ponovno imela dva kralja, vendar tokrat se Maksimiljan ni želel vdati zlahka. Z zbrano vojsko se je namenil zasesti Krakov, vendar je bil neuspešen. Končni poraz je doživel v Pitschnu, kjer so ga zajeli in odvedli, da bi cesar Rudolf II. priznal večinsko izvoljenega Zikmunda Vasa za kralja, kar bi pomenilo konec habsburškega upanja za poljsko krono. Pogajanja za izpustitev Maksimiljana so se začela poleti 1588, delegacijo je vodil Viljem Rožmberk. Poljsko delegacijo je vodil Jan Zamojsky. Oba izkušena diplomata sta se zavedala, da je najboljša razrešitev dane situacije v mirnih pogajalskih vodah, ki bi omogočala nadaljnje dobre odnose med monarhijama. Doseženi sporazum so potrdili na deželnem zboru v Pragi, čemu je sledila vrnitev Maksimiljana¹⁹⁸.

10.5 TURŠKA VOJNA

Ravnotežje moči med evropskimi državami ni bilo utrjeno. Na odnose med Habsburžani in Turškim cesarstvom so vplivale tudi bolj oddaljene sile kot so Španija, Benetke, Poljska, Rusija in Francija. Glavno stičišče odnosov med obema velesilama je bila Ogrska, saj so bili vzpostavljeni vsakodnevni stiki med cesarstvoma. Vzdrževanje obmejne varnosti je na obeh straneh zahteval visoke dohodke. Stroški in tveganje, da bi med cesarstvoma izbruhnila prava vojna, so prispevali k omejevanju sporov, medtem ko so izdatki za vsakodnevno obrambo netili žejo po ekspanziji in plenjenju¹⁹⁹.

Med Turškim cesarstvom in Maksimiljanom II. je bil leta 1568 sklenjen mir in je veljal petindvajset let. Habsburžani so sultanu plačevali visok tribut, ki je zagotovil stanje miru, razen manjših vojaških vpadov na ozemlja, ki so jim vladali Habsburžani. K tributu so prispevale tudi ostale evropske dežele, saj so se zavedale, da habsburške dežele držijo obrambo pred vpadi Turkov v Evropo. Meja med cesarstvoma se je raztezala od Dalmacije do Transilvanije. Na turški strani meje je bilo razporejenih približno petinštirideset tisoč vojakov, na habsburški strani jih je bilo bistveno manj. Vzdrževanje obrambne meje je cesarstvo drago stalo, zato so cenili vrednost mira, ki so ga dosegli. Največjo vlogo pri obrambi cesarstva so imele Notranje avstrijske dežele: Štajerska, Kranjska, Koroška, Zgornja in Dolnja Avstrija ter

---

¹⁹⁸ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 280-293.

¹⁹⁹ Neumann et al., »Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju«, 18-26.

češke dežele. Rudolf II. se je zavedal, da je v interesu cesarstva obdržati sklenjeni mir in je zato leta 1591 poslal novo delegacijo diplomatov, ki jih je vodili Friderich Kreckwitze, da bi dosegli podaljšanje mirovnega dogovora. Konec leta 1592 je morala habsburška delegacija z oken gledati zmagoslaven pohod vojske Hasana paše, ki je po ulicah Konstantinopla razkazovala zajete kristjane iz Bihača. Dejanje je več kot zgovorno povedalo, da Turško cesarstvo ne zanima podaljšanje mirovne pogodbe.

Napetost med cesarstvoma se je stopnjevala v letu 1593 s turškim napadom na Sisak, ki ga je vodil Hasan paša in je v bitki padel, celotna turška vojska je bila poražena²⁰⁰. Zmaga nad Turki je bila izrednega pomena za celotno Evropo, prav tako pa naj bi bil njen izid usoden za Turško cesarstvo, saj so jo označili za »leto propada«. Težišče prihajajoče vojne se je preneslo na ozemlje Ogrske. Z zmago v bitki pri Sisku je prenehala neposredna turška nevarnost za dežele Štajersko, Koroško in Kranjsko. Hrvaško ozemlje je prešlo pod upravo avstrijske vojaške oblasti v Gradcu in pozneje na Dunaju²⁰¹. Po katastrofalnem porazu je bila razglasitev vojne neizbežna in celotna habsburška delegacija je bila zaprta v zapor. Poraz turške vojske je začel vojno, ki je trajala do leta 1606²⁰². Leta 1593 je Rudolf II. razglasil vojno proti Turkom in vrhovno poveljstvo zaupal bratu Matiji²⁰³.

Habsburške-turške vojne so politiki spretno izkoristili v prid propagande habsburške vladajoče dinastije. Po celi deželi so zvonovi oznanjali čas za molitve v namen odrešitve pred Turki²⁰⁴. Poveljstva nad habsburškimi deželami so si razdelili: Matija je poveljeval severni fronti na Ogrskem, nadvojvoda Maksimiljan je poveljeval na južnem delu v deželi Krajnski in Hrvaški. Leta 1594 so se boji nadaljevali, najprej je zmagovala habsburška vojska, kasneje se je vojaška sreča obrnila. Krščanska stran je doživela poraz v Gjuru, kjer je bila Matijeva vojska poražena. Mnogi so izgubo vojakov pripisali nesposobnosti nadvojvode Matije. Novica o porazu je hitro zaokrožila po evropskih dvorih. Na zborovanju Svetega rimskega cesarstva je Rudolf II. izpostavil problem obrambe Evrope pred Turki in dosegel, da je zbor izglasoval izdatno denarno pomoč za vojsko. Nadvojvoda Maksimiljan je na južnem delu meje nihal uspehe. V letu 1595 sta spremembe prinesli smrti nadvojvode Ferdinanda Tirolskega in nadvojvode Ernesta, ki je bil glavni namestnik na Nizozemskem. Rudolf II. je moral ponovno porazdeliti ozemlja, Matija je prevzel Tirolsko po stricu Ferdinandu,

---

²⁰⁰ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 321-338.

²⁰¹ Vasko Simonitti, O pomenu Sisaka in bitke pri njem pred 400 leti, v Mohorjev koledar (Celje, 1993), 58-60.

²⁰² Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 321-338.

²⁰³ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 433.

²⁰⁴ Evans, Rudolf II and His World, 75-76.

Maksimiljan pa je dobil Avstrijo in postal vrhovni poveljnik cesarske vojske na Ogrskem²⁰⁵. V Avstriji je bil leta 1595 kmečki upor proti izvajanju protireformacije, ki so jo izvajali novi vladarji, in novim davkom za vojno s Turki. Upor je Matija uspešno zatrl in še bolj spodbudil delovanje protireformacije ter tako odigral ključno vlogo pri vzpostavljanju redu²⁰⁶.

Vojna se je nadaljevala, Turki so slavili zmago v bitki pri Egru, kjer je nadvojvoda Maksimiljan izgubil večje število vojakov. Po zimskem premoru in cesarjevi vojaški podpori je krščanska stran leta 1598 ponovno osvojila Gjur. Zmago se je izdatno slavilo. Izdelali so spominske medalje z zapisom v latinščini, nemščini in češčini, ki so opisovali zmago v Gjuru. Vojna se je nadaljevala brez večjih uspehov na eni ali drugi strani, število mrtvih vojakov se je večalo na obeh straneh, prebivalstvo je trpelo zaradi posledic vojne. Zmaga bo pripadla strani, ki bo na daljši roku močnejša²⁰⁷.

Boji s Turki so povzročili, da so postali predstavniki dežel bolj aktivni in so se pogosteje kot v preteklosti zbirali na zborovanjih, kjer so odločali o povišanju davkov zaradi vojne ter tudi kako se bodo zbrane finance porabile. Slednje je prispevalo k razvoju delovanja imperija. Obvezna mobilizacija nižjega plemstva, ki je sodelovalo v vojni, je prinesla vračanje k starim idejam viteštva in patriotskega kraljevega služenja, kar je povečevalo simbol cesarstva²⁰⁸.

10.6 OSEBNA KRIZA RUDOLFA II.

Sklop dogodkov je porušil osebno ravnotežje Rudolfa II. Leta 1597 je izvedel, da se bo sicer sprva njemu namenjena Izabela Klara Evgenija, hči španskega kralja Filipa II., poročila z njegovim bratom nadvojvodo Albertom, ki je bil takrat še kardinal. Albert je izstopil iz duhovniškega stanu in prevzel funkcijo namestnika na Nizozemskem. Rudolf II. je bil brez zakonitega naslednika, po lastni volji neporočen, vedno glasnejša so bila namigovanja, da ga bo nasledil brat Albert. Istega leta so v Pragi podelili priznanje reda zlatega runa njegovemu bratu Matiji in bratrancu Ferdinandu Štajerskemu. S papeževim privoljenjem je bila poroka med Albertom in Izabelo izvedena leta 1599, ko sta se v Valenci zgodili dve poroki. Druga je bila med španskim kraljem Filipom III. in Margareto, hčerko nadvojvode Karla Štajerskega. Kralj Filip II. je umrl leta 1598. Jeseni leta 1598 se je zdravstveno stanje Rudolfa II. poslabšalo. Simptomi duševne stiske so bili tokrat zelo očitni. Zavračal je opravljanje svojih

---

²⁰⁵ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 321-338.

²⁰⁶ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 433.

²⁰⁷ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 321-338.

²⁰⁸ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 382.

vladarskih dolžnosti, svojim zaupnikom je puščal proste roke, odklanjal je srečanja s tujimi ljudmi in ni želel prisostvovati na avdiencah ter imel povsem labilno razpoloženje. V njem se je naselilo sumničenje in nezaupanje v svoje uradnike. O vsem se je posvetoval s svojima zaupnikoma Rumpfom in Trautsonom. Poleg fobije se je v njemu prebudil strah pred atentatom. Temu se je pridružil še realen strah pred kugo, ki se je širila po deželi in dosegla tudi Prago. Pred kugo se je umaknil najprej na dvorec Poděbrad, od tam se je preselil v Brandýso nad Labo, kjer mu naj bi mirno okolje pomagalo okrevati. V februarja 1599 se je vrnil v Prago, ampak ni bil ozdravljen. Zanimarjal je svoje vladarske obveznosti, njegovo obnašanje je bilo označeno za čudaško in očitna je bila duševna labilnost, pri kateri so bil zdravniki nemočni²⁰⁹.

Bolezensko stanje cesarja je ponovno postavilo v ospredje vprašanje nasledstva. Njegov ambiciozni brat Matija je videl v sosledju dogodkov in nevarnosti, ki je pretila rodbini Habsburg, ponovno priložnost za svoj preboj. Podporo je imel v dunajskem škofu Melchioru Kleslu, ki je bil goreč pripadnik protireformacije. Matija je dosegel svoje ponovno imenovanje za namestnika v avstrijskih deželah in poveljnika vojske v Ogrski. Nadvojvoda Maksimiljan je dobil nadzor na Tirolsko. Francoska delegacija je naznanila poroko med njihovim kraljem Henrikom IV. in Marijo Medičejsko, za katero so se pred časom zanimali Habsburžani. Po odhodu delegacije se je Rudolfovo zdravstveno stanje še poslabšalo. Sklepal je, da se želi francoski kralj Henrik IV. polastiti cesarske krone in se je še bolj bal za svoje življenje. Kmalu ponoči ni več spal, govoril je nepovezano in poskušal storiti samomor. Na njegov ukaz je v Prago prispel Matija, ki pa na obisku bolnega brata ni nič uredil. Zaskrbljujoče cesarjevo stanje je botrovalo k habsburškemu družinskemu sestanku v mestu Schottwien. Sestali so se Matija, Maksimiljan in njun bratranec Ferdinand Štajerski. Pogovarjali so se o okoliščinah, v katerih se je znašla njihova dinastija. Bolni Rudolf ni bil sposoben voditi cesarstva, težko situacijo je zaostrovalo dejstvo, da Rudolf ni želel nikogar postaviti za svojega naslednika. Na sestanku so se odločili, da ga bo nasledil eden izmed njih, s tem je soglašal tudi nadvojvoda Albert, ki je bil v Bruslju. Razmišljali so, kdo bi jim lahko pomagal pri vplivanju na Rudolfovo odločitev o nasledniku, ki jo je zavračal že toliko časa. Glas o zdravstvenem stanju je segel prav do Rima, od koder so poslali v Prago zdravnika, diplomata in spovednika Johanna Pistoriusa, da bi zdravil cesarja. Pistoriusa velja na kratko predstaviti, saj je bil spreobrnjenec iz luteranske vere v kalvinizem in potem v katolika in je bil udeležen v verskih polemikah, ki so se dogajale v centralni Evropi. Bil je izobražen, izdal

---

²⁰⁹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 339-355.

je več zgodovinskih tekstov in kabalistično zbirko pisanja. Najpomembnejše je bilo, da si je pridobil zaupanje cesarja²¹⁰. V Prago je prispel novembra leta 1600 in ocenil, da je bolezen, ki muči cesarja, melanholija. Rudolfovo pozornost je preusmeril na njemu ljube stvari, to je na njegovo umetniško zbirko in ga tako počasi vrnil v normalno življenje. Rudolfovo zdravstveno stanje se je izboljšalo le za kratek čas, kmalu je ponovno podlegel svoji bolezni. Zatekel se je v svojo umetniško zbirko, se ukvarjal z okultnimi znanostmi, alkimijo in astronomijo, z realnostjo se ni soočal²¹¹.

Domnevanje o Rudolfovem slabem psihološkem bolezenskem stanju izvira iz njegovih zanimanj za umetnost in okultne znanosti. Skoraj gotovo je, da njegovo mentalno stanje ni bilo tako slabo kot je večinoma prikazano. Tudi njegovi kritiki priznavajo, da je bil izredno inteligenten mož, ki se je spoznal na številna področja. Obdan je bil z umetniki, alkimisti, astrologi, astronomi, zdravniki, naturalisti in različnimi raziskovalci, ki so z lahkoto prišli v stik z njim, medtem ko so razne delegacije čakale po mesece. Predvidoma zaradi tega nerazumevanja in mnenja njegovih bližnjih sorodnikov, da omenjeni umetniki samo praznijo državno zakladnico, se je razvilo splošno mnenje o njegovi bolezni. Zanimanje za znanosti astrologije, astronomije in alkimije je bilo razširjeno po vsej Evropi in prisotno tudi v papeški palači, kjer so tako kot drugje poskušali ustvariti zlato²¹².

10.7 DOGODKI V TRANSILVANIJI IN OGRSKI

Na prehodu iz 16. v 17. stoletje je politično in vojaško nestabilna Transilvanija doživela številne spremembe. Mejila je na Turško cesarstvo, kraljevino Poljsko, Moldavijo, Vlaško in Ogrsko. Sosednje dežele so vplivale na njeno politiko. V času po bitki pri Mohaču je imela Transilvanija svojega kralja in je vodila svojo politiko, Turkom so plačevali letni tribut in tako priznavali svojo podrejenost. Mir, ki ga je sklenil Maksimiljan II. s Turškim cesarstvom leta 1568, je veljal tudi za tako imenovano »drugo Ogrsko«, s čimer je bila mišljena Transilvanija z ogrskimi deli ozemlja. Kralj Ivan II. Sigismund Zapolja je vladal Transilvaniji ter delom ogrske kraljevine. Z Maksimiljanom II. se je dogovarjal, da bi se Kraljevina Ogrska ponovno združila v ozemeljsko celoto, česar pa nista uradno potrdila. Zaradi omenjenih interesov je

---

²¹⁰ Evans, Rudolf II and His World, 89-91.

²¹¹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 339-355.

²¹² Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 125-132.

skozi celotno nadaljnjo politično dogajanje možno zaznati težnje po združitvi in želji vladanja nad Transilvanijo s strani habsburške dinastije²¹³.

Po zmagi cesarske vojske nad Turki v Gjuru leta 1598 je Zikmund Bathory ponudil cesarju Rudolfu II. dogovor, po katerem bi vojvodinja Transilvanija prešla pod njegovo avtoriteto. Rudolf II. je pooblastil brata Maksimiljana, ki je bil v tem času vrhovni poveljnik vojske na Ogrskem, da prevzame upravljanje vojvodine. Medtem je Zikmund Brathory spremenil politiko in v Transilvaniji ponovno zavladal. Politični spor ob teh dogodkih je trajal pet let in je vključeval transilvanske vplivneže in stanove, brathoryskega bratranca kardinala Andreja Bathoryja, poljskega kanclerja Jana Zamojskega in kneza Mihala II. Hrabrega zaveznika Habsburžanov, ki je leta 1599 združil Transilvanijo, Vlaško in Moldavsko. Turško cesarstvo je imelo transilvansko kneževino za svoje fevdalno ozemlje in se je prav tako vmešalo v spor. Leta 1602 je bil Brathory poražen in prisiljen h kapitulaciji. Po cesarjevi milosti je prišel v češke dežele, kjer je prebival v eksilu. Nadzor nad ozemljem je prevzel cesarjev maršal Jure Basta, ki se je izkazal z vojaško spretnostjo, katoliško vero in odločnostjo, zato je bil najprimernejši za pomiritev razmer v Transilvaniji. Med najbolj nenavadne in ob enem najbolj preračunljive ideje spada naveza s perzijskim šahom Abasom I. Velikim, s katerim je praški dvor vzpostavil redne stike. Načrt je bil napasti Turke z dveh front, za kar bi potrebovali sodelovanje perzijske vojske²¹⁴.

Turško cesarstvo je bilo sicer v vojni s Perzijo, vendar so se kljub temu odločili posredovati na ozemlju Transilvanije, Vlaške in Moldavije, da bi ohranili svojo premoč v jugovzhodni Evropi. Leta 1600 je veliki vezir Ibrahim paša zavzel Veliko Kanižo, ki je imela bolj simboličen kot vojaški pomen. Kljub turški zmagi je cesarska vojska pod poveljstvom Basta žela uspehe. Rudolf II. je za vidne vojaške dosežke Basti v upravo podelil Transilvanijo, vendar se ta ni izkazal za spretnega diplomanta. Zaradi njegovih močnih teženj po protireformaciji, ki jo je izvajal s pomočjo vojske, so se številni plemiči uprli, kar je pomenilo tudi odklon habsburške avtoritete. Po njegovem zgledu je deloval tudi plemič Jan Jakob Belgioiosa, ki je dobil mesto generala v armadi na Ogrskem in je bil napoten v Košice. Tam je začel izvajati močno protireformacijo, ki je odmevala po celi Ogrski. V tem obdobju je protireformacija dobila zagon tudi v Zgornji in Spodnji Avstriji, na Štajerskem, Kranjskem in Moravskem. Kriza na Ogrskem je vodila v konflikt med habsburško politiko in uradnikom transilvanskim plemičem Štefan Bocskayjem, ki je združil protestantske plemiče in njihovo

---

²¹³ Gábor Barta et al., *History of Transylvania*, (Budapest, 1994), 247-260.

²¹⁴ Evans, *Rudolf II and His World*, 77-78.

vojsko, da so se spopadli z Belgioioso. V bojih je slavil Štefan Bocskay, poraženi Belgioiosa se je pridružil Bastu. Štefan Bocskay se je na koncu podredil turški oblasti. Nepregledna vojaška situacija na Ogrskem je ogrozila celotno monarhijo, ki je že bila v vojni s Turki²¹⁵.

Serijski zmag nad Turki je dala Rudolfu II. zagon za uspešno izvedeno protireformacijo v kraljevskih mestih Šlezije in zgornje Ogrske. Ob Rudolfovem enostransko razglašenem dekretu leta 1604 so ogrski stanovi glasno protestirali, da pritožbe v zvezi z vero ne bodo več obravnavane na zborovanju stanov. V zvezi z veroizpovedjo se je podobno godilo Transilvaniji, ki se je združila z ostalimi ogrskimi uporniki proti habsburškemu vladanju²¹⁶. Leta 1605 je situacija bojujočih strani že postala kritična, zato je cesar Rudolf II. v Prago poklical brata Matijo in Maksimiljana. Matijo je pooblastil za mirovna pogajanja z Bocskayem in Turki. Matija je ponujeno priložnost sprejel in se zavedal, da se mora izkazati za primerne naslednika cesarja. Habsburžani so leta 1606 najprej sklenili mir s Bocskayem, ki je dosegel versko svobodo za Ogrsko in Transilvanijo. Istega leta so sklenili mirovni dogovor s Turki, ki bo trajal dvajset let. Letni prispevek je bil odpravljen z enkratnim denarnim zneskom, ki je veljal kot darilo, v vrednosti dvesto tisoč ducatov. Obe strani sta ohranili svoja ozemlja in vzpostavljeni so bili diplomatski odnosi²¹⁷. Sklenitev sporazuma ni bila lahka naloga, saj sta si obe strani oporekale vojaške uspehe, še bolj pomembna pa so bila vprašanja pomembnosti in nadvlade med obema vladarjema ter organizacija mejnega upravljanja in z njim povezana pravica do obdavčitve ozemlja in prebivalcev. Ker sta obe strani nujno potrebovali mir, so pogajalci dosegli sporazum oziroma dva, s katerima so zagotovili konec vojne. Vsaka stran je napisala le zanjo sprejemljiv sporazum, kar je pomenilo, da so se o ostalih vprašanih pogajali kasneje po običajnih diplomatskih poteh. Pomembno je bilo tudi novo gledanje na svetega rimskega cesarja, ki ga Turki niso več naslavljali z »dunajskim kraljem«, ampak so ga smatrali za enakovrednega vladarja²¹⁸.

10.8 BRATSKI SPOR

Leta 1606 se je Rudolfovo zdravstveno stanje ponovno poslabšalo. Na Dunaju je Matija sklical družinski sestanek, ki so se ga udeležili še nadvojvoda Maksimiljan, njuna bratranca s Štajerske Ferdinand ter Maksimiljan Ernest. Na sestanku so razrešili vprašanje nasledstva. Nadvojvode so priznale Matijo kot najstarejšega moškega člana avstrijske veje Habsburžanov

---

²¹⁵ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 376-397.

²¹⁶ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 434.

²¹⁷ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 376-397.

²¹⁸ Neumann et al., »Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju«, 22-24.

za glavo družine in priznali njegovo pravico do nasledstva po Rudolfu. Zagotovili so mu polno podporo pri volitvah za rimskega kralja in se obvezali, da se bodo za podporo potegovali pri papežu, španskemu kralju in volilnih knezih. Sestanek ni ostal prekrit Rudolfu in tako so se dolgoletna nestrinjanja med bratoma še poglobila. Hkrati je nadvojvoda Matija na Dunaju krepil svojo avtoriteto in politično moč. Pri temu mu je pomagal dunajski škof Klesl, ki je uspešno izvajal protireformacijo.

Na cesarskem dvoru v Pragi je prihajalo do nenadnih zamenjav vidnih cesarskih uradnikov. Tako sta bila z dvora za vedno odslovljena Pavel Sixt Trautson in Wolfgang Rumpf, ki naj bi dolga leta delal za cesarjevim hrbtom in imel zveze s Španijo. Rudolf, ki ni imel rad stikov z delegati, je deloval s posredništvom ministrov, ki jim je zaupal, ob enem pa so lahko ti ministri zlahka manipulirali s cesarjem. Sledeče razočaranje cesarja naj bi vplivalo na globoko melanholijo²¹⁹. V nastali situaciji so se lahko dvignili in utrdili katoliški predstavniki²²⁰.

Zamenjali so se tudi številni drugi uradniki in na dvor so prihajali vedno novi in novi ljudje, ki so poskušali zgraditi politično kariero, število uradnikov je konstantno naraščalo. Rudolfovo bolezensko stanje se je slabšalo, zaradi česar je predvidoma vedno pogosteje zapiral svoje uradnike, čeprav niso bili konkretno obtoženi. V takih okoliščinah je nadvojvoda Matija pridobival vedno več podpornikov, ki so gledali nanj kot na nekoga, ki je primeren naslednik cesarja, katoliško usmerjen in zmožen skleniti mir z nasprotniki. Avtoriteta Matijeve politične skupine je vztrajno rasla, pridružili so se jim nekateri vidnejši pripadniki protestantske vere in tudi najvplivnejši predstavniki katoliške vere. Matijevo dobro podobo sta še utrdili pridobljeni mirovni pogodbi s Turki in Bocskayem v letu 1606. Tega se je zavedal tudi Rudolf II., kar je še povečalo bratski razkol. Najbolj izrazit je bil pri političnem sporu glede mirovne pogodbe, ki jo je Matija dosegel s Turki, in jo je Rudolf ni hotel ratificirati. Pogodba je bila bistvenega pomena za monarhijo. Odnosi so se izboljšali na koncu leta 1607, ko je bil Matija poslan na zbor Zgornjih in Spodnjih avstrijskih stanov ter na ogrsko zborovanje stanov v Prešporoku²²¹. Državni svet, ki je deloval v skladu s svojimi pravicami, je sprejel pogodbo, ki jo je nadvojvoda Matija sklenil s Turki, čeprav jo cesar še ni potrdil. Zavedali so se dejstva, da prihaja večja grožnja in problemi s strani verskega vprašanja. V cesarstvu se je stopnjevala protireformacija, ki je že dosegla, katoliško večino v državnem svetu. Nadvojvoda Ferdinand II. je dosledno sledil rekatolizaciji svojih dežel, prav tako

---

²¹⁹ Evans, Rudolf II and His World, 71-72.

²²⁰ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 433.

²²¹ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 398-416.

nadvojvoda Matija, nadvojvoda Maksimiljan III. pa je tesno sodeloval s škofom Klesla, ki je bil eden izmed vodilnih mož v protireformaciji. Zmožnosti delovanja Rudolfa II. se bile omejene zaradi njegove običajne nejasnosti in naraščajoče krize v avstrijskih dednih deželah, kjer so se povečale razlike med političnima skupinama protestantov in katolikov. V cesarstvu se je nestrinjanje in neravnovesje v politiki izrazilo z oblikovanjem protestantske zveze z vojsko leta 1608. Oblikovala se je izključno v obrambne namene, pri čemer so se želeli povezati tudi z ostalimi protestanti izven cesarstva in z vodji Nizozemske in Danske. Formalno je bila liga ustanovljena v regionalne obrambne namene in kot zaščitnica miru. Leta 1609 je bila na pobudo nadvojvode Maksimiljana in nadvojvode Ferdinanda s strani cesarja ustanovljena obrambna ali zaščitna zveza oziroma bolj znana katoliška obrambna liga z namenom zaščite Bavarske in katoliških ozemelj v cesarstvu. Čeprav je Rudolf II. deloval, kot da se izogiba svojim vladarskim obveznostim, je bil ljubosumen in zaščitniški do svojega statusa in kraljevskih privilegijev ter pravic. Dogajanje na dvoru je zaskrbljeno opazoval ambasador španske veje Habsburžanov, ki je celo pisal kralju Filipu III., da bi bilo potrebno Rudolfa II. odstaviti s položaja²²².

10.9 POČASEN PADEC RUDOLFA II.

S podporo nadvojvod ter izrecno podporo Filipa III. in papeža je imel Matija močnejšo pozicijo kot kadarkoli prej²²³. Nadvojvoda Matija je novačil vojsko v Avstriji in na Ogrskem. Podprli so ga številni plemiči, ki so prestopili na njegovo stran. Rudolf II. še vedno ni ratificiral mirovne pogodbe s Turki, zaradi česar so se napetosti stopnjevale, saj je bilo v interesu vseh dežel, da se sporazum podpiše in zagotovi mir. Matija je moral dati Turkom dvesto tisoč ducatov, ki jih je obljubil ob sklepanju mirovne pogodbe. Nadvojvoda Matija je imel na meji Avstrije in Moravske čez dvajset tisoč vojakov pod vrhovnim poveljstvom Zikmunda Herbersteina, na Ogrski meji je bilo še osemnajst tisoč vojakov pod poveljstvom Valentina Homonaya, ki so bili pripravljene vskočiti na pomoč. Matijo so podpirali moravski, ogrski in avstrijski deželi zbori, ki so predstavljali opozicijo. Bohemski deželi zbor se ni opredelil. Matija je zato izdal manifest po vseh čeških deželah in v njem utemeljil svojo odločitev in dejanja ter zagotovil, da želi samo ubraniti pravice, privilegije in svobodo vseh habsburških dežel pred komerkoli. Bohemske stanove je pozval, naj se udeležijo skupnega sestanka z avstrijskimi, ogrskimi in moravskimi stanovi. Bohemski stanovi so odklonili

---

²²² Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 420-423 in 433-434.

²²³ Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire*, 435.

sodelovanje z ostalimi stanovi, kar je bilo glede na njihovo večinsko protestantsko opredelitev presenetljivo. Nadvojvode Matije ta manjši neuspeh ni odvrnil od načrtanih ciljev, saj je menil, da bodo bohemski stanovi svoje mnenje še spremenil. Rudolf II. je sedaj ponudil Matiji spravo med Ogrsko in Avstrijo ter mu zagotovil uspeh v Bohemiji. Matija se na ponudbo ni oziral, saj se je zavedal, da poti nazaj ni in da mora stvari izpeljati do konca. Tako je začel s svojim pohodom na Prago, kjer se je nameraval srečati s svojim bratom, cesarjem. Vojska se je utrdila pod Vyšehradem. Rudolfa II. je najprej zajela panika in je želel zapustiti Prago, vendar so ga njegovi zvesti uradniki pregovorili. V tem času se je njegovo zdravstveno stanje izrazito poslabšalo. Maja leta 1608 so bili sklicani češki stanovi, kjer se je za kratek čas udeležil tudi Rudolf II. Na cesarjev predlog so sprejeli Matijo za naslednika češke krone. Rudolfu II. so podali predloge, med katerimi je bila najpomembnejša verska svoboda, za katero sta se potegovali protestantska večina in katoliška manjšina. Češki stanovi so se morali odločiti, kateremu od bratov bodo dali podporo. Matija njihove neodločnosti ni razumel. Češki plemiči pa so se zavedali, da bodo od njihove odločitve odvisne pravice in privilegiji. Najpomembnejša jim je bila verska svoboda, pri čemer so se zavedeli, da je Matija odločno podpira protireformacijo. Češki stanovi so še zadnjič poskušali pregovoriti Rudolfa II., da bi priznal versko svobodo za nekatolike, vendar so bili neuspešni. Brata sta se dogovorila, da bo Matija vladal na Ogrskem, Zgornji in Spodnji Avstriji ter Moravski, Rudolf pa bo obdržal vladarske nazive in vladal češkim deželam, Šleziji ter Zgornji in Spodnji Lužici. Od 23. do 25. junija 1608 se je s podpisom Liebenske pogodbe zaključil spor med bratoma. Mirovna pogodba je pomenila Matijevo zmago²²⁴.

10.10 ČEŠKI VERSKI MIR

Po bratskem miru se je Matija vrnil na Dunaj, kjer so ga slavnostno pričakali, saj je mestu povrnil rezidenčni lesk. Medtem se je Rudolf II. ponovno začel zanimati za aktualne politične zadeve, s čimer je presenetil vse svoje uradnike. Cesar naj bi upal, da bo v kratkem ponovno pridobil ozemlja, ki so bila zaupana njegovemu bratu. Na praškem gradu so bili prisotni razni čarodeji, ki naj bi s svojimi uroki uničili Matija. Liebenski mir med bratoma še zdaleč ni bila zadovoljiva rešitev rodbinske krize Habsburžanov. V tem obdobju je bilo politično ozračje v Evropi nemirno, med seboj so se spopadle pomorske kolonijske velesile Anglija, Nizozemska in Španija. Premirje med Španijo in Nizozemsko, ki je leta 1609 stopilo v veljavo za dvajset let, je bilo pravzaprav priznanje španskega poraza. Francija je medtem gradila

---

²²⁴ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 419-437.

protihabsburško koalicijo. V nemških deželah so spori v habsburški dinastiji glede nasledstva omogočili, da je bilo knezu Maksimilijanu Bavarskemu dovoljeno prevzeti vodenje katoliške lige, s čimer je dobil tudi vodilno vlogo v gibanju protireformacije. Kriza monarhije je prerasla v krizo celotnega tabora protireformacije, katere položaj sta sprta brata le še slabšala. Liebenski mir je sicer obe strani zavezoval k upoštevanju pravic nekatolikov, ki pa so bili do obeh bratov nezaupljivi. Moravski, avstrijski in ogrski stanovi so tajno sklenili dogovor o medsebojni pomoči, v kolikor se njihovo versko svobodo ne bi upoštevalo. Če bi Matija želel slediti habsburški katoliški politiki, bi moral zavreči dogovor o svobodi veroizpovedi, ki ga je dal stanovom. S tem bi stopil na spolzka tla, saj ni vedel, ali ga bodo stanovi še naprej podpirali ali se bodo obrnili k cesarju. Kljub pomislekom je kmalu podlegel pritiskom Klesla in radikalnih katolikov ter se usmeril v radikalni katolicizem. Odnosi med Matijo in avstrijskimi, moravskimi ter ogrskim stanovom so se začeli zaostrovati, ker Matija ni želel potrditi verskih svoboščin nekatolikom.

Bohemskim stanovom je versko svobodo obljubil tudi Rudolf II., ko je Matija prišel pred Prago z vojsko, pozneje pa je ni želel potrditi. Januarja 1609 je bilo sklicano zasedanje bohemskih stanov in cesarja, na katerem so stanovi podali svoje zahteve: da se umakne mandat o preganjanju edinosti čeških bratov iz leta 1508, uzakoni uporabo češke konfesije za vse nekatoliške skupine, dvigne češko konfesijo na raven državnega kodeksa, prehod praške univerze pod vodenje nekatolikov in ostale. Rudolf II. je na problematiko verske izpovedi gledal povsem s političnega vidika. Cesar je odklonil široko toleranco do nekatolikov, saj je kot cesar imel vlogo zaščitnika Rimoskokatoliške cerkve. Zasedanje je bilo razpuščeno brez končnega sklepa. Nemir se je prenesel na praške ulice, kjer se je večinska nekatoliška populacija obrnila proti jezuitom in njihovim samostanom. Vprašanje verske svobode je prestopilo meje vpletenih dežel in je odmevalo v celotni monarhiji in Evropi. Spor med bratoma je prerastel okvire rodbine Habsburg, češko vprašanje urejanja razmerij med katoliki in nekatoliki pa je postalo evropski problem²²⁵.

Politična negotovost, stopnjevanje napetosti in nagibanje čeških stanov, da bi prestopili na stran Matije, je pripomoglo, da je Rudolf II. popustil in v juliju leta 1609 podpisal dokument, ki je danes znan kot Češki verski mir. V njem je priznal versko svobodo za vse nekatolike v čeških deželah. Cesarjeva končna odločitev je pomenila zmago slavje čeških protestantov, nezadovoljen je bil katoliški tabor, hkrati pa si je Rudolf II. zagotovil podporo bohemskih

---

²²⁵ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 439-458.

stanov. Dokument je prinesel v družbo mir in toleranco, kar je prineslo cesarju in mestu ugled²²⁶. Podobna zagotovila sta prejeli še Šlezija in obe Lužici. V tem času se je Rudolf II. poigral z idejo, da bi zapustil ekstremno katoliško politiko, ki je povzročila krizo. Vendar pa ni imel dovolj verodostojnosti, da bi to dejansko izvedel²²⁷.

10.11 KONČNA ODLOČITEV

Leta 1610 je Rudolf II. v Pragi sklical zborovanje rimskih volilnih knezov. Razrešili naj bi vprašanja o nasledstvu v vojvodini Jülich-Kleve-Berga na meji z Nizozemsko in nadvojvode Leopolda V. v cesarstvu ter končno uredili spora med bratoma. Leopold V. je bil sin Karla II. Avstrijskega, ki je na praškem dvoru zvesto podpiral cesarja in je bil začasni cesarski uradni namestnik v vojvodini Jülich-Kleve-Berg²²⁸. Odločitev cesarja je sprožila nemirne v protestantskih vrstah in v Franciji. Protestantska zveza je v sodelovanju s Francijo dosegla, da je Leopold z vojsko zapustil ozemlje Jülich-Kleve-Berga²²⁹. Iz družine Habsburg sta prišla na zborovanje še nadvojvodi Maksimiljan in Ferdinand Avstrijski. Celotno zbrano plemstvo je maja istega leta pred zborovanjem presenetila novica o umoru francoskega kralja Henrika IV. Rudolf II. je zbranim volilnim knezom za svojega naslednika rimske krone predlagal Leopolda V., vendar so njegov predlog zavrnil. Leopold V. je bil v evropski politiki neizkušen plemič, z njegovim sprejetjem bi knezi zmanjšali pomen volitev rimskega kralja in dali večjo veljavo volji habsburške dinastije. Filip III. in papeški poslanec prav tako nista podprla kandidature Leopolda V. Neuspešno zaključeno zborovanje in vedno večji pritisk čeških stanov, ki so iskali podporo nadvojvode Matije, je povzročilo, da je Rudolf II. začel ustrahovati češke stanovne. Predvidoma je pretveza, da bodo vojaki, ki so služili Leopoldu V. v Jülich-Kleve-Bergu in še niso dobili plačila, dobili plačilo v Pragi, povzročila premik te vojske iz Pasova. Kdo je dejansko odgovoren za premik vojske ni dorečeno, saj ni dovolj zgovornih virov. Januarja 1611 je vojska prestopila meje češkega kraljestva in zasedla Češke Budejovice, Češki Krumlov, Tabor in Beroun. Sredi februarja so vkorakali na Malo Strano, kjer so potekali boji in ropi. Njihov prodor je manjše število branilcev zaustavilo na mostu. Boji so se ustavili, vendar je v mestu vladala zmeda. Rudolf II. ni bil sposoben vzpostaviti redu in Leopold V. ni dal plačila vojski. Bohemski stanovi so se organizirali in dali pobudo, da bi sami mobilizirali deželno vojsko in si zagotovili konkretno pomoč nadvojvode Matije in

---

²²⁶ Evans, Rudolf II and His World, 70 in 81-82.

²²⁷ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 436.

²²⁸ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 459-461.

²²⁹ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 423-426.

njegovih ozemelj. Rudolf II. je zagotovil del poplačila pasovski vojski, ko se bo umaknila iz mesta, preostali del naj bi prejeli v Čeških Budejovicah. Niti cesar niti Leopold V. nista imela dovolj denarja za poplačilo vojske, ki se je utaborila v Čeških Budejovicah in kateri je plačilo zagotovil nadvojvoda Matija, ki se je zadolžil pri ogrskih stanovih. Nadvojvoda je prispel v Prago 24. marca 1611, kjer so ga sprejeli stanovi in pozdravili Pražani, da bi mesto osvobodil še preostale pasovske vojske. Očitno je bilo pričakovanje, da bo Rudolf II. odstopil češko krono v prid svojemu mlajšemu bratu nadvojvodi Matiji.

Uradno odločitev o svojem odstopu je Rudolf II. podal na generalnem zboru dežel češke krone, ki ga je na pobudo stanov sklical 11. aprila. Kljub odhodu vojske je med stanovi vladalo napeto ozračje. Na zborovanju so sprejeli sklep, da je nadvojvoda Matija uradni naslednik češke krone. Nadvojvoda Matija in Rudolf II. sta se dogovorila, da bo cesar predlagal Matijo za naslednika rimske krone, Matija bo Rudolfu prepustil rezidenco na praškem gradu, štiri profitna posestva, letni prihodek in plačal vse Rudolfove dolgove²³⁰.

10.12 POSLEDNJE DEJANJE

V prvem desetletju 17. stoletja je bila avstrijska veja Habsburžanov v globoki krizi, kar se je poznalo v politiki cesarstva, ki je zaradi oklevanja cesarja in notranjih nasprotji zamudilo ključne priložnosti. Postopoma je družina zahtevala, da jim Rudolf II. preda svojo moč nad ozemlji²³¹. Poslednje dejanje vladanja Rudolfa II. je bil odstop z vladarske pozicije v prid svojemu bratu nadvojvodi Matiji. Kronanje je bilo 23. maja 1611, ko so češki stanovi soglasno sprejeli Matijo za češkega kralja. Samo kronanje ni bilo tako slavnostno kot bi se pri takemu dogodku pričakovalo, saj so v ozadju še vedno odmevali nedavni dogodki v Pragi. Kronanje je potekalo v katedrali sv. Vida, obred je vodil kardinal Franc Dietrichstein. Obreda se ni udeležil Rudolf in niti številčni dostojanstveniki iz dežel in cesarstva. Praznovanja po ulicah ni bilo, saj so bila zaradi nedavnih dogodkov uvedena posebna varnostna pravila. Celotno kronanje je tako imelo grenak priokus²³².

Leta 1611 se je zdravstveno stanje Rudolfa II. slabšalo, zdravniki so opisovali slabše delovanje pljuč, jeter in tajno bolezen, za katero sodobniki po opisih sklepajo, da je bila sifilis. Novejše raziskave ne potrjujejo slednje bolezni, saj bi lahko bil sam zunanji videz posledica

---

²³⁰ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 459-514.

²³¹ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 428.

²³² Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 502-514.

kakšne druge bolezni²³³. Na začetku leta 1612 je bilo stanje Rudolfa II. zelo slabo, izboljšanja se ni več pričakovalo. Po pričanjih je Rudolf zavrnil poslednji zakrament, ki je v skladu s tradicijo katoliške vere²³⁴. 20. januarja med šesto in sedmo uro zjutraj je cesar umrl. Naslednji dan so vsi praški zvonovi zvonili in naznanili smrt cesarja Rudolfa II. Njegovo telo so v skladu s tradicijo balzamirali. Konec januarja se je umrlemu bratu prišel pokloniti kralj Matija. Umrlega cesarja so pokopali v katedrali sv. Vida brez velike ceremonije²³⁵.

Maja leta 1612 so se volilni knezi strinjali, da je Matija Habsburški edini ustrezen naslednik Rudolfa II., čeprav mu niso povsem zaupali glede njegovih obljub protestantom. Vplivni član sveta s Saške škof Caspar von Schönberg je zapisal, da Matija žali cesarja, ne kaže spoštovanja do cesarstva in bo vladal slabše kot Rudolf II. Kljub temu pa imperij potrebuje cesarja s svojimi ozemlji in prebivalstvom, saj se potrebuje zaščito pred Turki. Ostale nadvojvode so imele malo ozemlja. Maksimiljan, ki bi mu bili še najbolj naklonjeni, pa je bil brez ozemlja in tako preprosto ni mogel nositi cesarske krone. 13. julija 1612 je bil Matija enotno izvoljen za kralja Svetega rimskega cesarstva²³⁶.

11 KRIZA HUMANIZMA

Leta 1599 je umrl največji češki humanist Daniel Adam Veleslavín. Elegije o njegovi smrti so pisali številni češki pisatelji. V naslednjih dveh desetletjih se humanistične ideje in umetniški principi počasi razhajajo, na prehodu v barok se pojavljajo postopki in elementi manirizma.

Znano ustvarjalno maniristično središče umetnosti je bilo v Pragi, ki sicer nima posebnih literarnih vzporednic, vendar se kljub temu v literaturi uveljavijo nekateri maniristični stilski principi. Med njih spadajo različne oblike, bogati slog, priljubljene tendence k retoriki in nagnjenje k disharmoniji in asimetriji. Te smernice so prevladovali v orientaciji univerzalizma in počasi prodirale v literaturo potopisov, dramatiko in začetna dela Komenskega.

Tiskarno Veleslavína sta naprej vodila njegova žena in sin Samuel. Izdajala sta nove izdaje del, ki so nastala pred letom 1599, in tudi nove knjige. Izšel je čudovit potopis Kryštofa Haranta iz Polžic in Bezdržic z naslovom Putování ali Cestu z království Českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Júdské a dále do Egypta..., ki ga je izdal

---

²³³ Boněk, Rudolf II and His Imperial Prague, 162-163.

²³⁴ Evans, Rudolf II and His World, 84.

²³⁵ Janáček, Rudolf II. a jeho doba, 514.

²³⁶ Whaley, Germany and the Holy Roman Empire, 437.

Samuel Adam iz Veleslavína leta 1608 v knjigi, v katero je Harant sam narisal slike²³⁷. Njegovo potovanje se je začelo v Benetkah, potem je obiskal Kreto in Ciper, priplul v Jaffo in nadaljeval do Jeruzalema, od tam pa v Egipt, kjer je šel tudi na goro Sinaj²³⁸. Bil je vsestranski umetnik, poleg literature se je ukvarjal še z glasbo. Po vzhodnih deželah je potoval skupaj s Heřmanom Černínom iz Chudenic v letu 1598. Harant se je pridružil številnim znanim pisateljem, ki so potovali in opisovali Palestino. Prav s Harantovim potopisom je očitna razlika med humanističnem in manirističnem doživljanjem, med učenostjo in zmožnostjo podajanja znanja ter orientacijo v svetu. Namen potopisa je viden že iz Harantovega predgovora. Starejšo potopisno literaturo je videl kot zastarelo in arhaično. Poudarjal je pomen pisanja literature v materinskem jeziku, saj se jo na ta način približa narodu. Harant je nadgradil pisanje potopisov, saj je vključil nova znanja o potopisnih pokrajinah in različne spremembe, do katerih je prišlo. Potopis je sodobnejši, saj vsebuje najnovejša humanistična znanja geografije, zgodovine in etnografije.

Strokovnost Harantovega potopisa se je izrazila v primerjavi z lepopisnim delom Příhody Václava Vratislava iz Mitrovic, ki je opisal pustolovsko pot v Turško cesarstvo s pozornim očesom. Kot paž je bil član delegacije Rudolfa II., ki so bili poslani v Turško cesarstvo, kjer so bili zadržani in celo vrženi v ječo za dve leti. Za razliko od Harantovega dela, ki je bilo napisano in izdano z izobraževalnim namenom, je delo Vratislava ostalo v obliki rokopisa dve stoletji. Oba potopisa imata skupni imenovalc v namenu približanja tuje kulture, vere in pokrajine češkim ljudem. Slednje je postalo ponovno priljubljeno v času narodnega preporoda v 18. stoletju in takrat sta bila izdana oba potopisa, še posebej priljubljen je bil Vratislavov, ki je leta 1777 izšel v tiskani obliki. Raznovrstni umetniški postopki in elementi v potopisu mu dajo maniristični pečat. Prepletajo se elementi zemljepisa z zgodovino in aktualnimi političnim dogajanjem, z etnografijo, sociologijo in tudi psihološkimi dejavniki. Avtor pozorno in lično opisuje vse, kar je videl in doživel na poti z Dunaja, preko Budima, Beograda in Sofije v Konstantinopol. Potopis zajema opise vojske, cerkva, mošej, zdravilišč, bolnišnic in pokrajin. Na prehodu s slovanskim ozemljem se posveti jezikovnemu in kulturnemu sobivanju. Turško okolje primerja s krščanskim in vleče vzporednice v mišljenju in čutenju obeh ver. Življenjsko zgodbo sultanova komisarja in njegove družine pripoveduje na žalosten in tragičen način. Delo je psihološko obarvano, saj opisuje kruto mučenje, odnose med ujetniki in ječarji v zaporu in na galejah, izdajanje informacij,

---

²³⁷ Kopecký, Český humanismus, 206-208.

²³⁸ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 70.

razočaranje nad brezobzirnostjo tistih, ki bi jih lahko odkupili in rešili ječe. Po povratku je Turček ali Tureček, kot so ga imenovali, pisal Příhody in ustvaril najbolj brano delo celotnega češkega humanizma. Příhody je bil izdan več kot desetkrat in preveden v nemščino, angleščino, ruščino, poljščino in madžarščino.

Humanistična zvedavost se je zrcalila v karakterističnih lastnostih Fausta, ki je želel spoznati vse, tako da je prodal najdragocenejše na svetu – svojo dušo. Primer Fausta je leta 1611 v češčino uvedel Martin Karchesi ali Kraus iz Krausenthala, ki je v češčino predelal nemško knjigo o Faustu, ki je izšla leta 1587 in po zaslugi Goetha postala svetovno znana. Kraus iz Krausenthala je prevajal in pisal po nemškem delu, ki ga je najverjetneje napisal luteranski teolog Georgius Nigrinus. Krausova verzija dela poskuša združiti humanistično učenost in željo po novem znanju z manirističnimi predstavami o mitskem astrologu, ki se razlikuje od zgodovinskega Fausta. Avtor je nemško delo dokaj svojevoljno predelal in temo prilagodil češkemu okolju. Priljubljena tema se je dobro usedla v češko obdobje renesanse in se je pravzaprav ne prepozna kot uvoženo. Z razvojem lahko vidimo, da je Faust povsem ljudsko sprejeta oseba, saj jo zasledimo v knjigah ljudskega branja. Faust prikazuje novo sliko človeka, ki želi rešiti vse skrivnosti človeškega življenja in sveta ter stoji nasproti tradicionalni podobi vernega in konformnega človeka.

Na prehodu od populariziranega humanizma k manirizmu in baroku je deloval Šimon Lomnický iz Budče. Bil je zelo ploden pisatelj, pisal je posvetne in verske pesmi, prozna dela in verzne drame, s katerimi je reagiral predvsem na kulturne potrebe meščanstva in si na svoj način pridobil njihovo podporo. Za razliko od ostalih humanistov je bil v času okrog Bele gore aktiven v različnih političnih taborih, zaradi česar so ga tudi kritizirali. Šimon Lomnický in ostali pisci svojega časa so na začetku 17. stoletja veliko ustvarjali na podlagi spajanja različnih idej. Lomnický je v več delih poskušal obuditi srednjeveško tematiko, v drugih pa propagira antiko. Poskus prenosa stare teme na višjo raven mu je uspel v treh prilagojenih velikonočnih igrah. Nastale so na koncu 16. stoletja, uprizorjene pa so bile po letu 1600. Igra Komedia ali Hra kratičká je bila izdana leta 1595, njena osnovna tema je povsem češka, ljudska in verska. V igri se Lomnický poigra z imeni stražarjev Kristusovega groba, ki jih poveže s Hájkovo kroniko, Peter zaradi zatajitve Kristusa zapije slabo vest, ta obišče Marijo Magdaleno v podobi vrtnarja. Tradicionalna velikonočna tema je dobila povsem češko preobleko, z ljudsko osnovo in estetsko je že na pragu baroka.

Tuje izobraževalne prakse so vplivale na razvoj češkega humanizma, saj se je velik delež pisateljev poleg osnovnega izobraževanja v domačem okolju odločil za študij na tujih institucijah. Ravan nižjega šolstva je bil podrejen praški univerzi, ki pa je bila odvisna od osebnih lastnosti, sposobnosti rektorjev ter interesov in podpore mestnih veljakov. Na praški univerzi so tako nastale zbirke slavnostnih pesmi, življenjepisov in strokovnih del. Z vidika literarnega razvoja se je v tej smeri literatura osredotočila na večjo subjektivno plat in individualnost. V humanistični priložnostni in slavnostnih pesmih se pojavlja vrednotenje človeka glede na njegovo delo in lastnosti, kar se opiše na alegoričen način²³⁹. Šimon Lomnický je pisal duhovne pesmi, verzne igre, ki so spominjale na srednjeveške velikonočne drame, češke in latinske pesmi ter predvsem moralno vzgojna dela, v katerih je povzel srednjeveške pridigarske priročnike in primere zbirk. Sem sodijo *Kupidova strela* iz leta 1590, *Pejcha života* iz leta 1615 in *Tobolka zlatá* iz leta 1615²⁴⁰.

Na praški univerzi sta nastali še dve latinski igri. Leta 1569 je Jan Aquily iz Plavče napisal biblično igro *Tobaeus*. Jan Campan Vodňanský je leta 1572 pripravil zgodovinsko dramo *Bretislaus*. Deloval je kot profesor in rektor na praški univerzi ter je veljal za glavnega humanističnega pesnika svojega časa. Na univerzi je poučeval grški jezik, latinsko poezijo in občasno češko zgodovino²⁴¹.

Vavřinec Benedikti iz Nedožier je zaradi njegove vsestranskosti in njegovih reformacijskih idej zaznamoval praško visokošolsko izobraževanje. Na praški univerzi je deloval kot profesor matematike in klasične filologije. Veleoslavín ga je nagovoril k sestavi prve sistematično urejene češke slovnice *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae libri duo*. V knjigi je izpostavljen izgovor, pravopis, morfologija in sintaksa češčine brez tradicionalnega zgleda latinskih slovnice. Benedikti je izhajal iz takratne jezikovne prakse in imel čut za govorni jezik, ki je vplival na njegovo gramatiko in na nadaljnje slovnične dejavnosti vse do nastanka slovnice Josefa Dobrovskega. Z razvojnega vidika je pomembna tudi njegovo prevajanje nekaterih psalmov v češčino, ki jih je prevajal ritmično-metrično, po čemer se razlikujejo od poznejših prevedenih psalmov.

Pisatelj Pavel Stránský iz Zap je napisal zgodovinsko delo *Respublica Bohemiae*, ki lepo oriše sliko obdobja v čeških deželah pred bitko na Beli gori. Izšlo je leta 1634 in potem še leta 1643. Opisal je tudi druge evropske dežele in sicer v delih *Respublica Germanica* in

---

²³⁹ Kopecký, *Český humanismus*, 207-218.

²⁴⁰ Lehár et al., *Česká literatura od počátku k dnešku*, 121.

²⁴¹ Novák in Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, 79.

Respublica Hungarica. Njegova dela se odmaknejo od tradicionalnih kronik, saj niso odsevali avtorjeve verske pripadnosti. Po eni strani so vsebovali elemente mednarodnega humanističnega zgodovinopisja, po drugi strani pa so obsegali vzporednice v kulturi. Respublica Bohemiae ima nekoliko vzporednic s starejšimi izdajami o čeških deželah, vendar je Stánský uporabil enciklopedično metodo, zaradi česar je bila knjiga izredno aktualna. Za razumevanje narodnostnih, socialnih in verskih razmerah, ki so zahtevale konkretnije rešitve, je pomembno delo iz leta 1618 z naslovom Proti hostinským, v Čechách se do kostelův tlačícím jazykům na nedbalého Čecha učiněný Okřik. V njem se odslkava realna situacija, v kateri so Čehi podlegali vedno bolj nemškemu vplivu in navadam. Delo brani češki jezik in narod ter navaja vrsto obrambnih del češke kulture, ki segajo od staroslovanskih korenin pa do sodobnosti.

Podobni občutki tujega pritiska se odražajo v delih Mikuláša Dačického iz Heslova. V rokopisni zbirki pesmih Prostopravda je opisal razočaranje nad upadom čuta za narodnostno pripadnost v času pred Belo goro. Njegova kritika je namenjena brezbržnim in oportunističnim krajanom ter pohlepni tujcem, nemoralni duhovščini, odvetnikom in zdravnikom, o čemer piše iz lastnih bogatih življenjskih izkušenj²⁴². Izhajal je iz svojih zapiskov in zapiskov njegovih predhodnikov, ki so delali na sodnih sporih, na katerih je začel delati leta 1610²⁴³. Dačický je obogatil humanistično memoaristiko z obsežnim rokopisnim delom Paměti, v katerem je k starejšim zapisom dodal svoje izkušnje in poznavanja. Ustvaril je zanimivo kulturno zgodovinsko sliko Kutne Gore, ki je cenjeno predvsem zaradi opisovanja nesrečnih šestih letih po bitki na Beli gori²⁴⁴.

Zgodovinsko delo je napisal tudi Šimon Plachý iz Třebnic Paměti plzeňské iz 16. stoletja²⁴⁵.

11.1 KAREL STARŠÍ IZ ŽEROTÍNA

Karel starší iz Žerotína (1564 – 1636) je bil sin znanega člana edinosti čeških bratov. Izobraževal se je na domačih tleh v Brnu in Ivančicah, potem pa je odšel na večletni študij na zahodnoevropske univerze. Študiral je v Strasburgu in Baslu, pozneje je odšel v Italijo, kjer je študiral na univerzi v Padovi in Sieni ter nazadnje v Franciji na univerzi Orleans. V študijskem času je pridobil znanja z več različnih področjih, naučil se je več jezikov

---

²⁴² Kopecký, Český humanismus, 218-237.

²⁴³ Lehár et al., Česká literatura od počátku k dnešku, 121.

²⁴⁴ Kopecký, Český humanismus, 206-237.

²⁴⁵ Novák in Novák: Přehledné dějiny literatury české, 68-69.

latinščine, grščine, francoščine, italijanščine in nemščine ter navezal stike z drugimi plemiči širom po Evropi. Leta 1583 se je vrnil in bil predstavljen cesarju Rudolfu II. na praškem gradu. Po smrti očeta se je ustalil na Moravskem. Kmalu se je odločil oditi v Normandijo na pomoč francoskemu kralju Henriku IV.²⁴⁶, kjer se je naučil umetnosti vojskovanja, ki jo je uporabil tudi v vojni proti Turkom²⁴⁷.

Žerotín je bil poznan po svojem političnem udejstvovanju. Na Moravskem je bil od leta 1608 do leta 1615 deželni namestnik ter je narekoval gospodarski in kulturni razvoj dežele. V letih od 1618 do 1620 je sodeloval v razrešitvi razdora v deželi, ki se zaradi njegove spodbude ni pridružila protihabsburškemu gibanju, kar so mu pozneje v zgodovinopisju pogosto očitali²⁴⁸. V obdobju bratskega razdora med Rudolfom II. in Matijo je Žerotín vodil skladno politiko Moravske z avstrijskimi deželami in Ogrsko, ki so stale na strani Matije²⁴⁹. Iz njegovega obdobja uradovanja je ohranjeno veliko zapisov s sodišč in deželnih zborov na Moravskem v 16. in 17. stoletju. Žerotín je v njih predstavljen kot strog pravičen intelektualec, ki se zaveda okoliščin in uporablja deželno pravo in tradicionalne fevdalne institucije stanovskega političnega sistema, ki je imel v tekmi z birokratskim absolutizmom mnogo pomanjkljivosti. Visoko izobražen plemiški član edinosti čeških bratov se je zapisal tudi v češko umetniško literaturo. S humanizmom in reformacijo se je seznanil v času študija v Strasbourgu, Baslu in Ženovi, področje kulture je spoznaval na poteh po Franciji, Angliji, Nizozemskem, Nemčiji in Italiji. Največji vpliv nanj sta imela reformacijska avtorja Johann Jakob Grynaeus iz Basla in Theodore de Beze iz Ženeve, s katerima si je redno dopisoval²⁵⁰. Njegovo najbolj poznano delo je Apologie. Zapustil je še številna pisma, ki so napisana v različnih jezikih in so za poznavanje avtorja in zgodovine tega obdobja zelo pomembna²⁵¹. Uredili in izdali so jih v 19. stoletju²⁵².

11.1.1 Apologie (1606)

V Apologie iz leta 1606 je Žerotín združil humanistični vidik z zornim kotom člana edinosti čeških bratov. V obliki pisem je pisal v stilu klasičnih grških esejev, ki postopoma prehaja iz obrambe proti očitkom trdovratne politike v kritiko družbenega reda²⁵³. Knjiga je čudovito

---

²⁴⁶ Karel starši ze Žerotína, Z korespondence, ur. Miroslav Žilina, (Praha, 1982), 7-12.

²⁴⁷ Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 71.

²⁴⁸ Kopecký, Český humanismus, 220-221.

²⁴⁹ Žerotína, Z korespondence, 16.

²⁵⁰ Kopecký, Český humanismus, 220-221.

²⁵¹ Žerotína, Z korespondence, 28.

²⁵² Novák in Novák, Přehledné dějiny literatury české, 72.

²⁵³ Žerotína, Z korespondence, 30.

retorično delo, ki daje pozornost poznavanju rimskih klasikov kot sta Ciceron in Tacit²⁵⁴. Pisma so naslovljena Jiříju iz Hodic. Po Blahoslavovi Filipiki je to naslednje odlično delo češke govorniške proze v obliki pisma. Zapisano je v premišljeni kompoziciji sedmih delov z retoričnimi in drugimi umetniškimi elementi, kot so vprašanja, pozivi, primeri metafor in sveži kontrasti. Delo prikazuje trenutno politično stanje in končuje linijo pisanja pisem v humanizmu, ki se je začelo z Rabštejnovim Dialogem. Skozi pisma so podana najlepše misli in oblike pogumnega domoljubja in socialnega okolja v oblikovani češčini s precizno humanistično obliko²⁵⁵.

Žerotínov slog je označen za izredno elegantno humanistično pisanje. Oblika in vsebina sta pri njemu vedno v ravnovesju. S klasičnimi primeri Žerotín izraža svoje osebno mnenje. Prav tako lahko razberemo vrednote, ki jih je avtor zagovarjal. Njegovi etiki je bila osnova metafizika. Živel in odločal se je z odgovornostjo pred bogom in ljudmi, kar ga je vodilo, da je vedno deloval v splošno dobro. V pismih priznava, da je vedno delal v skladu s svojo vero, zaradi česar je imel vedno mirno vest²⁵⁶.

Karel starši iz Žerotína je tesno povezan z zgodovinskimi dogodki v svojem času. S široko razgledanostjo in izobrazbo je poskušal delovati v prid svojim ljudem na deželi. Imel je pomembno politično funkcijo na Moravskem v času, ko je Sveto rimsko cesarstvo razdvajal bratski spor med cesarjem Rudolfom II. in njegovim bratom Matijem. Politično izredno občutljivo in hkrati tudi prehodno obdobje je razdvojilo politiko čeških dežel. Osrednje vprašanje verske tolerance je vedno bolj pritiskalo na oba habsburška brata, ki sta s svojo politiko krojila usodo številnih evropskih dežel. Bohemski del s Prago je stopil na stran cesarja Rudolfa II. in si s tem izborilo podpis češkega verskega mira. Moravska z avstrijskimi deželami in Ogrsko se je opredelila na stran Matije, ki je počasi pridobival vedno večjo podporo stanov in se postopoma uveljavljal kot cesarjev naslednik. V delu Apologie lahko sledimo razmišljanju in okoliščinam, ki so narekovala Žerotínova dejanja in odločitve.

Izbran odlomek je iz pisma naslovljeno Jiříju iz Hodic, ki je bilo napisno med 22. majem in 23. junijem 1606, v katerem Žerotín opisuje pasivnost v času pred njegovim vstopu v politično dejavnost in neugodne politične razmere na Moravskem²⁵⁷.

---

²⁵⁴ Lehár et al., Česká literatura od počátků k dnešku, 121.

²⁵⁵ Kopecký, Český humanismus, 220-221.

²⁵⁶ Žerotína, Z korespondence, 29-38.

²⁵⁷ Kopecký, Český humanismus, 220-221.

/.../ Ale což víc? Není ještě na tom dosti! Račte věděti, že se hrubě zašlo: z jedné strany práva potrena, svobody v nic, obyčejové zhynuli, pořádkové z paměti vyšli, zřízení za koutem leží; knížka pana Tovačovského zpuchla, conclusiones baronum umřely; z druhé muži platnější vyhynuli, cizozemci do země se vloudili, nové mustry, praktiky, directie, resolutie, tractatie, regalie, visi, avisi a jiné těm podobné potvory s sebou na nás přinesli. Obyvatelé zchudli, dluhové obecní náramně vzrostli, počty se nepřijímají, darové se bezpotřebně dávají, outraty se množí, hotovosti žádné v zemi není, a co' mám šířiti, od spodku nohy až do vrchu hlavy, ať slovy proroka Izaiáše náš nynější způsob vyznamenám, není místa celého, ale rána a zsinalost' a zbití zahnojené, čehož se ani nevytlačuje, ani uvazuje, ani olejem změkčuje; země zpustla, města vypálena ohněm, sami před očima našima cizozemci. Velkyť jsou toto věci, velkých pomoci tuto potřebí; kdo se o ně má a může ujíti? A byť pak o to byl pokoj, jakž jsem již to Vaší Milosti pustil, ještě však jedno pozůstává, aneb raději dvoje: kde a jak? Tu věci uzal, ten rozviňme, aneb radeji rozetněme jako nodum gordium Alexander²⁵⁸. /.../

/.../ Hočeš še več? Še ni bilo dosti! Dovolite si vedeti, da je surovo zašlo v skrajnost: po eni strani so zakoni poteptani, nič svobode, običaji so izumrli, red je preprosto izginili iz spomina; ureditev je bila zavržena v kot; knjiga gospoda Tovačovskega se je odebelila, načelnost baronov je izpuhtela; po drugi strani pokončni možje so se porazgubili, tujci so se v deželo vrinili, nove oblike, običaje, direktive, resolucije, vedenja, regalije, položaje in s tem povezane druge podobne pošasti so s seboj k nam prinesli. Prebivalci so postali revni, splošni dolgovi so nenormalno narasli, številke so nesprejemljive, darove se brez potrebe podarja, izdatki se množijo, nobene gotovosti ni v deželi, in kako se širi, od pete noge vse do vrha glave, naj z besedami preroka Izaija naše trenutno stanje opišem, ni mesta celega, same rane in podplutbe in gnojno vnetje, katere se niti ne očisti, niti ne obveže, niti ne z oljem namaže; dežela je opustošena, mesta so požgana z ognjem, sama pred očmi naših tujcev. Veliki so ti problemi, veliko pomoči je tu potrebne; kdor jo ima in se lahko z njimi spoprijeme? Kakorkoli samo da bo mir, kakor sem lahko to Vaší Milosti predstavil, še vedno eno ostaja, ali raje dvoje: kje in kako? Ta vozal problemov, to razpletemo, ali raje presekamo, kot je gordijski vozal Aleksander. /.../

---

²⁵⁸ Kopecký, Český humanismus, 223-224.

11.2 VÁCLAV BUDOVEC IZ BUDOVA

Václav Budovec (1551- 1571) se je izobraževal najprej v Pragi, potem pa je odšel v tujino, kjer je preživel dvanajst let. Prepotoval je skoraj celo zahodno Evropo in se seznanil z njenimi univerzami in slavnimi evropskimi dvori. Po vrnitvi se je pridružil cesarski delegaciji, ki je bila napotena v Konstantinopel in tako preživel nekaj let v glavnem turškem mestu od 1577 do 1581. Tam se je naučil arabski in turški jezik in se spoznal z njihovo kulturo in običaji²⁵⁹. V času Žerotínovega vpliva na Moravskem se je politično udejstvoval v Bohemiji njegov prijatelj Václav Budovec iz Budova. Bil je visoko izobražen in imel je osebne in pismene stike s številnimi evropskimi izobraženci. Václav Budovec je deloval v skladu z reformacijskim humanizmom za češke stanovce in si prizadeval za svobodo nekatoliških veroizpovedi. Rudolfov Majestat leta 1609 je bil izdan ravno po njegovi zaslugi. Zapustil je Akty sněmu 1609–1610, v katerih je zapisoval svojo politično dejavnost. Za razliko od Žerotína je pripadal protihabsburškemu stanovskemu odporu, zaradi česar je umrl kot sedemdesetletni starec na Starem mestnem trgu leta 1621. V češko humanistično maniristično kulturo spada Budovec z literarnimi češkimi in latinskimi deli, med njimi je najbolj poznan Antialkoran²⁶⁰.

11.2.1 Antialkoran (1593)

Antialkoran je nastalo v času njegovega bivanja v Turčiji, kjer je študiral koran in literaturo o koranu. Nastali sta dve verziji. Prva verzija je iz leta 1593, ki je vzbudila nezaupanje cenzure zaradi dejstva, da laik oziroma pripadnik edinosti čeških bratov piše o problematiki, ki sodi pod okrilje teologije. Poleg navedenega ima v delu pomembno vlogo biblični prevod ter podaja kritiko turškega absolutizma, ki je bralce lahko spominjala na podobno domačo situacijo. Budovec je leta 1614 izdal novo verzijo, ki jo je dopolnil z nekaterimi verskimi in zgodovinskimi znanimi deli. Njegovo delo je polemično, osnovano na kritičnem ocenjevanju razlike med krščanstvom in islamom, kar dopolni z aktualno turško nevarnostjo evropskim deželam. Delo predstavlja vrh obsežne protiturške češke literature²⁶¹. Antialkoran je bilo polemično zasnovano delo proti Mohamedovemu učenju in je sestavljeno iz treh delov. Prvi del obsega kratko in jedrnato vsebino Alkorana. Drugi del razlaga glavne Mohamedove nauke. Tretji del je pa Budovcova razprava o nastanku Kristusove vere in pomenu Stare

---

²⁵⁹ Novák in Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, 63.

²⁶⁰ Kopecký, *Český humanismus*, 226.

²⁶¹ Kopecký, *Český humanismus*, 226.

zaveze in zmagoslavju krščanstva²⁶². Budovcova polemika o islamu spominja na trud sv. Augustina, ki je na začetku 5. stoletja pod vtisi zavzetja Rima s strani Vizigotov napisal delo *De civitate Dei* ali *O obci Boží*. Predstavlja poskus ureditve vrednot evropske civilizacije. Budovec je misli v delu pisal z močnim prepričanjem²⁶³.

Václav Budovec je bil kot mladenič pridružen delegaciji Svetega rimskega cesarstva, ki je bila napotena v Turško cesarstvo, in je zastopala politiko Rudolfa II. Sveto rimsko cesarstvo je stalo nasproti Turškemu cesarstvu, ki se je vztrajno širilo v Evropo. Še iz časa cesarja Maksimilijana II. je bil leta 1568 sklenjen mir, ki je veljal petindvajset let. Ta krhki mir so si delegati Rudolfa II. prizadevali obdržati, saj njihovo cesarstvo ni bilo pripravljeno na vojno z vojaško močnim Turškim imperijem. Življenje delegata v glavnem mestu Konstantinopel in bližina turškega dvora je omogočila Budovcu dober vpogled v njihove običaje, tradicije, zakone in tudi dostop do knjig, ki so mu razkrivale njihovo kulturo in razmišljanje. Svoje izkušnje in doživetja je združil v knjigo po svojem prihodu nazaj v domovino, ki jih je deloma tudi aktualiziral in primerjal z domačim stanjem politike, ki se mogoče le ni toliko razlikovala od tako označene krute politike Turkov.

Primer odlomka je iz *Antialkorana*, ki mu sledi slovenski prevod.

/.../ Odkudž pochází, že časté mezi Turky proměny mezi velkými pány jsou, žádných mezi nimi rodů není, žádný svých statků dědičných nemá, žádný rozdíl v osobách není. Kdo dnes pánem, zejtra muž býti chlapem, a kdo dnes chlapem, zejtra mům býti zase velikým pánem. A to proměna obecnému lidi se líbí, nic sobě toho nezošklivujíc, že čeho prve neměl, toho že zase může opykati, byť třebas v týmdni po takové slávě zaškrcen býti měl.

A protož mezi nimi žádné lásky není, než kdo koho z lopaty shoditi může, ten to činí, a kdo jakou neposlušnost dosti malou a špatnou proti císaři některého velkého pána najevo vynese, ten nebo na jeho místo, hodí-li se k tomu, bývá povolán a nebolížto jiným poctivým ouřadem darován. A ten, který se tý neposlušnosti dopustil, bývá z ouřadu svržen, a takovým Turci masul říkají, což jsem sám často velmi vídával. A tak Turci, by nechtěli, museji v poslušnosti císařské státi, a nesmějí jedni s druhými proti nemu, by pak nejvíceji tak ukrutného tyrana (jenž beze všeho vyslyšení vše činí) nenáviděli, jakž pak nenávidí, však nereptali proto, že

---

²⁶² Novák in Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, 63.

²⁶³ Lehár et al., *Česká literatura od počátků k dnešku*, 121.

jeden druhemu nevěří, by jej o ouřad jiný a neboližto o hrdlo nepřipravil. A toť jsou ti svazkove jejich regimentu²⁶⁴. /.../

/.../ Od koder prihaja, da so pri turških velikaših tako pogoste spremembe, nobeden izmed njih nima slavnega rodu, nobeden nima svojih dednih posestev, nobene razlike med posamezniki ni. Kdor je danes gospod, jutri je lahko hlapec, in kdor je danes služabnik, je lahko potem jutri velikaš. In to spreminjanje se navadnim ljudem dopade, nič si ne zavidajo, česar prvi ni imel, to lahko sedaj dobi, zato je lahko v teh dneh kaznovan, ali celo usmrčen.

In zato med njimi nobene ljubezni ni, saj kdor koga lahko z lopato potolče, ta to naredi, in kdor kako dokaj malo in slabo neposlušnost proti cesarju nekega velikega gospoda javno pokaže, ta ali bo na njegovo mesto poklican, če mu ne ustreza, bo zato z drugim častnim položajem nagrajen. In ta, ki si je to nepokornost dovolil, je bil z urada vržen, in takim Turki rečejo masul, kot sem sam zelo pogosto videval. In tako Turki, ne da bi hoteli, morajo v cesarski poslušnosti ostajati, in ne smejo drugi z drugimi proti njemu, saj bi potem največjega takega okrutnega tirana (kateri je brez vsake odgovornosti za vsa dejanja) sovražili, ko sovraži, vsak ne godrnja zato, da drug drugemu ne verjamejo, ne bi na uradu drug za drugega dali roke v ogenj. In to so ta njihova pravila. /.../

11.3 JAN AMOS KOMENSKÝ

Jan Amos Komenský (1592 – 1670) je pisal o krizi češkega humanizma in podajal kritike dogodkov. Izobraževal se je v Herbornu in Heidelbergu, kot duhovnik edinosti čeških bratov je deloval v Fulneku. Po izdanem odloku o duhovnikih edinosti čeških bratov leta 1621 je bil primoran opustiti delo in emigrirati. Skrival se je na več mestih, najbolj brezskrbno je ustvarjal pod zaščito Karla starejšega iz Žerotína v Brandýsi nad Orlicí.

V domovino se ni nikoli več vrnil, v izgnanstvu, največ časa je bil na Poljskem in Nemčiji, je postal škof edinosti čeških bratov. Poleg dolžnosti in potrebe po organiziranju skupnosti edinosti čeških bratov, je vodil protihabsburško politiko. Za pedagoško iznajdljivost, glavne reforme smernice pri poučevanju jezika in za njegove velike panzofične načrte, v katerih se vidi zametke francoskega enciklopedizma, je dosegel svetovno slavo. Na Švedskem, Holandiji in protestantski Ogrski so reformirali šolstvo po njegovih idejah, prejel je povabilo angleškega parlamenta in Harvardske univerze v Ameriki. V vojnem požaru je izgubil svojo

---

²⁶⁴ Kopecký, Český humanismus, 227-228.

knjižnico in dragocene rokopise. Zadnje zavetje je našel v Amsterdamu, kjer ga je naslikal Rembrandt.

Poleg materinskega jezika je uporabljal svetovno poznano latinščino, v katero je sam prevajal svoja najbolj znana dela. Usmerjen je bil v združenje evangeličanskih cerkev, narodov, pri čemer bi bila umetnost univerzalni jezik. Njegova panzofistična ideja, ki jo je dopolnjeval celo življenje, je temeljila na induktivni metodi in bi v sistemu postopoma obsegala vse znanosti dobe. V njej bog predstavljala najvišjo in absolutno resnico na svetu, vendar razsvetljen z znanjem in moralo. Njegova ideja je ostala večinoma samo v orisih. Komenský je s svojim načinom razmišljanja kot pedagog presejal nemške protestantske mislece in jezuite. Tri glavna dela so ponesla njegovo ime v svet: *Janua linguarum reserata* leta 1631 s slavnim teoretičnim dodatkom *Linguarum methodus novissima* leta 1649, *Orbis pictus* leta 1657 in *Didactica magna* leta 1657. V prvih dveh delih nadgradi poučevanje jezika, izhaja iz materinščine in poveže večino dejstev nazorno z jezikovnim spominom. V zadnjem delu s češkim naslovom *Didaktika*, to jest *Umění umělého vyučování* iz leta 1657 je dal osnovo za celotno šolsko izobraževanje, ki ga je želel zagotoviti vsem otrokom brez razlike v stanu in porekla. Zagotovil bi uravnotežen razvoj duha in telesa ter ravnovesje med humanističnimi in naravoslovnimi vedami.

Komenský je bil zadnji škof edinosti čeških bratov, ki je delal na sintezi reformacije in humanizma. Dvigne se nad ustaljeno literaturo, stilističnimi podobami in razkošno humanistično prakso. Ni se oziral na ustaljeno antično estetiko in življenjske ideale, ampak je dajal poudarek na vsebino in ne obliko, težil k univerzalizmu, ki bi združeval vsa znanja in obvladal svet. Striktne krščanske življenjske koncepte, praktično biblično kulturo, pedagoške smernice je vzel iz domače tradicije edinosti čeških bratov in jo združil s svojim čutom in skrbnostjo. Leta 1668 je bila izdana zanosna latinska želja misleca in reformatorja *Unum necessarium*, priročnik krščanskih modrosti. V njem je pisal o trudu za notranjo popolno mirnost pred bližajočo smrt in biblijski starec daje lep primer, kako se lahko po vseh preizkušnjah in trpljenju posloviš veselo in pomirjen z božjo voljo.

Jan Amos Komenský ni poznan le po latinskih delih, ampak tudi po čeških delih. Imajo širok razpon od pedagoškega dela, pri katerih prevlada jezikovna in filološka veda, do verskega prizadevanja v dobrobit edinosti čeških bratov. Pisal je tudi himnične pesmi, politično vizijo pa je videl skozi panzofistično filozofijo. V nekaterih delih je izrazil tragično usodo svoje cerkve in poraženega naroda. Po porazu na Beli gori je napisal *Truchlivý*. V delu *Kšaft*

umírající matky Jednoty bratrské se odseva obup po sprejemu Vestfalskega miru. Delo Smutný hlas hněvem božím zaplašeného pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu je zapuščina ostarelega izgnanca, ki se zaveda, da se nikoli več ne bo vrnil nazaj v svojo domovino²⁶⁵.

Komenskega se zaradi humanističnih potez v njegovih delih uvršča v manirizem, ki počasi prehaja v barok. Nekaj njegovih del pred pregonom so pisana kot reakcija na napete socialne razmere in neugodne narodne, verske in osebne dogodke. Humanistično epistolarno obliko imajo Listové do nebe izdani leta 1619, ki vsebujejo pisma med revnimi, bogatimi in Kristusom. V delu Komenský izrazi ostro kritiko družbenemu razdoru ter razumevanje do revnih in prezrtih. Leta 1620 v delu O poezi české s humanističnimi argumenti in zapuščino antične literature označi časovna pravila za češčino ter prikaže preobrazbo češke poezije. Oblika humanističnega filozofskega dialoga in alegoričnega spora o resničnih vrednotah v negotovem obdobju se pojavi tudi v delu Truchlivý. V delu Labyrint světa a ráj srdce je opisal dogodivščine popotnika, ki ga vodita Všežvěd (Vsevedež) in Mámení (Iluzija) po mestu (svet), ki mu predstavlja nepregledni maniristični labirint. Delo je bilo napisano v rokopisni obliki leta 1623, v tiskani obliki pa leta 1631. Humanistično urejeno obliko je Komenský uporabil v delu O sirobě, ki temelji na njegovih najbolj osebnih izkušnjah ob izgubi žene in dveh otrok v času epidemije kuge. Leta 1625 je napisal filozofsko teološki esej Centrum securitatis.

Po odhodu iz domovine imajo njegova dela drugačne lastnosti. Tuje okolje je narekovalo preusmeritev v žanru, tematikah in jeziku. Sem sodi tudi svetovljanski pogled, ki strmi k literarnemu doprinosu ne samo svojemu narodu, ampak tudi celotnemu svetu. Ustvaril je latinski mogočni pedagoški, vsevedni sistem, po katerem se še danes zgledujemo. Umetniška dela, ki sodijo na začetek baroka, so pisana v češčini ter so namenjena izgnancem v tujini in zatiranemu ljudstvu v domovini²⁶⁶.

11.3.1 Labyrint světa a ráj srdce (1623)

Labirint sveta in raj srce odseva Komenskovo doživljanje zgodovinskih preobratov, ki jih je doživel. Od razdvojenosti čeških dežel v času bratskega spora in s tem povezane verske svobode pa do poraza čeških stanov v bitki na Beli gori. Z zmago so Habsburžani razveljavili pridobljene pravice, začeli s hitro rekatolizacijo, ki je pregnala člane edinosti čeških bratov iz

---

²⁶⁵ Novák, Dějiny českého písemnictví, 73-76.

²⁶⁶ Kopecký, Český humanismus, 238-239.

dežel, in ustoličili konfesionalni absolutizem. Jan Amos Komenský je bil leta 1621 primoran zapustiti Moravsko in se umakniti v izgnanstvo, od koder je spremljal neugodno politično dogajanje v domovini. V svoji nemoči se je opiral na hiliastično vero v ustoličenje božjega kraljestva. Vera mu je omogočila premagovanječasne skepse in vzpodbudila k pisanju univerzalnega popravila sveta in vsega človeštva. V tej perspektivi se je razblinjala sholastična predstava o vnaprej danem in smotrno urejenem svetu. Vsi doživeti in videni pretresi so zamajali dotedanja spoznanja, tako da je bilo potrebno prevrednotiti vso življenjsko resničnost. Komenský se je zavedal, da se tragedija vojne ne tika zgolj čeških dežel in njenih prebivalcev, temveč se v njej odseva globoka kriza človeštva Evrope.

V delu *Labirint sveta in raj srce* se poda kot alegorični Popotnik na ogled sveta, ki ga simbolizira podoba mestnega labirinta. V labirintu mu je bilo dano videti tudi drugače prevare, odkrival je goljufije, laži, hinavščino in hudobijo. O dovršenosti ni bilo sledu, vse je bilo pomešano in brez smisla. Na ta način je Komenský izrazil notranji obračun z vsemi deli družbe. Delo se je s svojo družbeno kritičnostjo navezovalo na tradicijo evropskih utopij, še posebej na delo nemškega humanista Johanna Valentina Andreae. Vendar pa ne ustvarja nove utopične vizije, ki bi rešila vse družbene probleme. Komenský se je izogibal idealu, nakazanemu v »raju srca«, predvsem se je poskušal raziti z okrnelim pojmovanjem sveta in nakazoval iskanje novih poti pri izpopolnjevanju človeške družbe.

Jan Amos Komenský je z delom *Labirint sveta in raj srce* dosegel vrh svoje besedne umetnosti. Delo je označeno za miselno najgloblje zasnovano in hkrati umetniško najbolj zrelo delo starejše češke literature, v katerem so se v izrednih časovnih okoliščinah pretakali tokovi češkega in evropskega humanizma. V utopiji se razkriva edinstveni talent Jana Amosa in njegovo razmišljanje o pridigarstvu, poetiki in teoriji češke književnosti. Komenský je s tem delom vtisnil češkemu humanizmu pečat svetovnosti in pustil sledi, kakšne možnosti razvoja je imela češka kultura, ki ga je nasilno prekinila vojna²⁶⁷.

Primer odlomka je iz *Labirinta sveta in raj srce*, ki mu sledi slovenski prevod.

II. Poutník dostal Všudybuda za vůdce

I vyšel sem od sebe sám a ohlédati se počal, mysle odkud a jak začíti. Vtom i hned nevím kde se tu vezme člověk jakýsi křepkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité, tak že mi se nohy,

---

²⁶⁷ Jaroslav Pánek, *Jan Amos Komenský: češki humanist na poti k boljšanju reči človeških*, prev. Albinca Lipovec, (Nova Gorica, 1993), 59-63.

oči, jazyk, vše na obrtlíku míti zdál. Ten přivina se ke mně, odkud a kam bych měřil, dotazoval se. Já, že sem z domu svého vyšel a v světě se provandrovati a něco zkusiti umysl mám.

SVĚT LABYRINTEM. Schváliv mi to: »Kde pak vůdce jakého máš?« řekl. Já odpověděl: »Žádného nemám, Bohu a svým očím se důvěřuji, že mne nezavedou.« — »Nezpravíš nic,« řekl on. »Slychal-lis kdy co o Kretenském labyrintu?« — »Slychal cosi,« díím. On zase: »Zázrak světa byl, stavení z tak mnoha pokojů, příhrad, průchodišť vzdělané, že kdo se bez průvodčího do něho pustil, vždycky sem a tam chodě a motaje se, nikdy ven netrefil. Ale to žert byl proti tomu, jak sám světa tohoto labyrint, zvláště nyní, spořádán jest. Neradímť, věř mně zkušenému, samotně se tam pouštětí.«

VYPSÁNÍ DRZÍHO. »A kde pak takového vůdce vzítí mám?« řekl sem. Odpověděl: »Já sem na to, abych takové, kteří něco shlédnouti a zkusiti žádají, prováděl a jim, kde co jest ukazoval; protož sem tobě také vstříc vyšel.« Já podivě se: »I kdo jsi ty,« řekl sem, »můj milý?« Odpověděl: »Jméno mé jest Vše-zvěd, příjmím Všudybud, kterýž všecken svět procházím, do všech koutů nahlédám, na každého člověka řeči a činy se vyptávám; co zjevného jest, vše spatřuji, co tajného, vše slídím a stíhám, summou beze mne nic se dítí nemá, ke všemu dohlédati má jest povinnost; a ty půjdeš-li za mnou, uvedu tě do mnohých tajných míst, kamž by ty sic nikdá netrefil²⁶⁸.« /.../

II. Popotnik dobil Vseposodbila za vodnika

In šel sem sam in se začel razgledovati in razmišljati, od kje in kako začeti. V tem, ne vem od kod, se je vzal neki človek, lepega videza, spreten, gibčnega jezika, tako da se mi je zdelo, da ima noge, oči, jezik in vse na vrtalki. Pristopi k meni in me vpraša od kod sem in kam grem. Jaz, da sem odšel s svojega doma in da nameravam prevandratí svet in nekaj doživeti.

SVET LABIRINTA. Povpraša me to: »Kje pa kakega vodiča imaš?« je rekel. Jaz odgovorim: »Nobenega nimam, bogu in svojim očem zaupam, da me ne zavedejo.« — »Nič ne boš dosegel,« je rekel. »Si že slišal kdaj za kretski labirint?« — »Slišal sem nekaj,« rečem. On spet: »Čudež sveta je bil, zgradba s tako mnogimi sobami, pregrad, premišljenih prehodov, da kdor se je brez vodnika vanj odpravil, vedno sem in tja hodeč in se motajoč, nikoli ni našel izhoda. Ampak to je bila šala v nasprotju s tem, kakšen je labirint sveta, še posebej sedaj, urejen. Ne svetujem ti, verjemi meni izkušenemu, ne odpravi se tja sam.«

²⁶⁸ <http://www.labyrint.cz/cs/kapitola-2> (18.4.2015).

OPIS DRZNEŽA. »In kje potem takega vodiča lahko dobim?« sem rekel. Odgovoril je: »Jaz sem za to, da take, kateri želijo nekaj iskati in doživeti, vodim, kje je kaj pokažem, zato sem tebi prišel nasproti.« Jaz pogledam: »In kdo si ti,« sem rekel, »moj dragi?« Odgovori: »Ime mi je Vsevedež, priimek Vsepovsodibil, ki se po vsem svetu sprehaja, v vse kote pogleda, vsakega človeka ogovori in o stvareh poizveduje; kar je očitno, vse ogleda, kar je skrito, vse izvoha in ugotovi, kratka brez mene se nič ne sme zgoditi, vsa dogajanja spremlja, in ti če greš z menoj, popeljem te v mnoga skrita mesta, kamor sicer ne bi nikoli našel poti.« /.../

ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem zajela celotno obdobje vladanja Rudolfa II., ki se je začelo z njegovim kronanjem za ogrskega kralja leta 1572 in končalo z njegovim odstopom v prid njegovega naslednika brata Matija leta 1612. Njegovo obdobje je bilo zaznamovano z verskim razkolom, ki se je kljub njegovi strpni politiki in številnim priznanim privilegijem le stopnjevalo ter pozneje pripeljalo do izbruha vojne. Dejansko se poraja vprašanje, če sta bila verska toleranca in mir sploh zaželeni, ali sta bila zgolj močno sredstvo v politiki, kjer so posamezniki bili bitko za pridobitev vpliva in moči. Koliko od takrat povedanega in napisanega je bilo dejansko mišljenega v prid vseh verujočih, ali je šlo zgolj za golo razkazovanje svojeglavosti. Za evropski prostor je bila v njegovem času bistvenega pomena izbrjana pomembna vojna s Turškim cesarstvom, ki je svetega rimskega cesarja prvič priznalo za sebi enakega, z zmago pa je bil za določeno obdobje zagotovljen mir. Bolj težavno kot samo bojevanje s turško vojsko je bilo pridobivanje interesa in podpore posameznih deželnih stanov, ki so stalno težila k večji avtonomnosti in se upirala uvedbi centralizacije habsburških ozemelj. Razmerje med cesarjem in deželnimi stanovi je bilo na tehnici, ki se je odvisno od razmer ugodno nagnila enkrat na stran enega, naslednjič pa je dala prednost drugemu. Ponovno težko presodimo, v katerih primerih so vsi udeleženci delovali v dobrobit celotne skupnosti in kdaj so posamezniki poskušali doseči svoj prav ali privilegij ter kako so se odločali v takratnih že tako nemirnih časih posamezniki, ki so dejansko posredno vplivali na celotno cesarstvo. V času Rudolfa II. se je razcvetela umetnost in znanost na vseh področjih. Obe sta težili k univerzalni harmoniji, ki bi povezala vse elemente med seboj in dala postopek, ki bi ga lahko prenesli v svet. Dejansko se lahko predvideva, da je Rudolf II. v versko razklanem svetu, v stalnem političnem boju za premoč iskal način, kako uravnotežiti vse dejavnike in zadovoljiti vse strani. Zanimanje Rudolfa II. za vse znanosti in umetnosti takratnega časa je prineslo dejanski napredek in vplivalo na nadaljnji razvoj znanosti in umetnosti. V literarnem delu diplomskega dela sem prikazala neposredne povezave literarnih smernic in ustvarjanja z zgodovinskim dogajanjem. Češki literarni ustvarjalci so se odzivali na politične dogodke s pisanjem del in hkrati tudi vplivali na nadaljnji zgodovinski tok. S prevzemom češke krone so Habsburžani postali vladarji češkim deželam. Kot odziv na zgodovinsko prelomnico v čeških deželah je bila napisana Češka kronika Václava Hájka, ki je z delom poudaril samostojno pozicijo domačih dežel v cesarstvu. Jan Blahoslav je bil škof edinosti čeških bratov in je sprevidel, da je v neugodnem in netolerantnem času najbolj pomembna dobra izobrazba, s katero si lahko posameznik ali skupnost zagotovi boljšo

pozicijo v nemirni družbi. V ta namen je napisal Češko gramatiko, v kateri je obravnaval domači jezik in z njo postavil temelje češkemu jeziku. Z delom je omogočil enotnost v pisanju čeških del, ki so tako tudi postala bolj dosegljiva domačim ljudem. V delu Filipika proti sovražnikom Muz, izobrazbe in umetnosti poda ostro kritiko tistim, ki niso želeli izpopolnjevati svojega znanja in ga tudi širiti med vse sloje prebivalcev. Daniel Adam Veleslavín se je močno vtisnil v češko literaturo in kulturo s svojim neizmernim prizadevanjem za dvig ravni češkega jezika. V svoji tiskarni v Pragi je deloval v času Rudolfa II. in je bil priča vplivu in razvoju dogodkov, ki ga je prinesel cesarski dvor v Prago. Z delom Zgodovinski koledar je poudarjal celovitost čeških dežel, ki so bile del Svetega rimskega cesarstva, in Čehom omogočil videti vlogo čeških dežel v širšem zgodovinskem kontekstu. V času zlate dobe Rudolfa II. je nastala Krališka biblija, ki velja za najpomembnejše delo tega obdobja. Dovršeni prevod biblije je postavil uzus češkemu jeziku, poleg tega je postala biblija dostopna širšim množicam, ki so se v konstantnem verskem vrenju lahko orientirale in same oprle na sveto besedo. Izobraženci, ki so pisali literarna dela, so bili pogosto tudi politično aktivni. Eden izmed njih je bil Karel starši iz Žerotína, ki je deloval na Moravskem v času bratskega spora med cesarjem Rudolfom II. in njegovim bratom Matijem. V njegovem delu Apologie lahko sledimo političnemu dogajanju in razberemo Žerotínove misli, ki so botrovale njegovim odločitvam. Delo odslikava aktualne dogodke, avtorjevo kritiko in odziv nanje. Prav tako je bil v istem času politično aktiven Václav Budovec, ki je deloval v Bohemiji. V delu Antialkoran je opisal svoja doživetja cesarskega delegata, ki je bil poslan v glavno mesto Turškega cesarstva Konstantinopol. Opisal je širok kulturni in verski spekter tuje dežele, ki ga je aktualiziral z domačim dogajanjem v politiki. Zadnji avtor Jan Amos Komenský zaključuje obdobje humanizma. Avtor je doživel številne preobrate in zgodovinske dogodke, ki so zaznamovali češke dežele ob koncu vladanja Rudolfa II. Izkušnje in misli je strnil v delo Labirint sveta in raj srce, kjer podaja kritiko in hkrati nagovarja k spremembi delovanja družbe. Komenský je gledal na dogajanje v čeških deželah s širše perspektive in se je zavedal, da politični nemiri odslikavajo globoko krizo človeštva Evrope. Izbrani avtorji in njihova dela dokazujejo neposredno in tesno povezavo zgodovinskega dogajanja in češke literature. Prepletanje obojega, obojestransko vplivanje in sooblikovanje literarnega udejstvovanja z zgodovinskim tokom je v močni soodvisnosti drug od drugega. Določanje, kdaj je ena ali druga stran pobudnica in kdaj se nasprotna stran odzove na dejanje, je težko izvedljivo. Valovanje političnih dogodkov, družbenega dogajanja in kulturnega udejstvovanja, ki se odslikava v literaturi in v zgodovini je zanimivo in nepredvidljivo kot morje samo.

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

1. Arne Novák: Dějiny českého písemnictví, 3. izdaja, Praha: Brána, 1994.
2. Arne Novák: Stručné dějiny literatury české; Přehledných dějiny literatury české, skrajšana verzija 4. izdaja, Olomouc: R. Promberger, 1946.
3. Arno Strohmeier: Svoboda politike in moč vere; Študije o politični kulturi stanov habsburške monarhije v času verskih vrenj (ok. 1550–ok. 1650), prev. Marko Štuhec, Ljubljana: Založba/*cf., (Rdeča zbirka), 2011.
4. Bible kralická: Podle puvodního vydání Kralického z let 1579-1593, ured. J. Chráska et al., Praha: Ústřední církevní nakladatelství (Blahoslav), 1954.
5. Damijana Zelnik et al.: Zgodovina, Tržič: Učila International, (Tematski leksikoni), 2003.
6. Denis Sinor: History of Hungary, London: George Allen & Unwin Ltd, 1959.
7. Eduard Petru: Vzdálené hlasy, studie o starší české literatuře, zv. 27, Olomouc: Votobia (Velká řada), 1996.
8. Eva Demmerle: Habsburžani, prev. Igor Antič, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013.
9. Feliks J. Bister et al.: Reformacija v srednji Evropi; Prispevki ob 500-letnici Primoža Trubarja, 2008, Srednjeevropska znanstvena knjižnica, zv. 4, Wien – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
10. Gábor Barta et al.: History of Transylvania, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
11. Howard Louthan et al.: Diversity and Dissent: Negotiating Religious Difference in Central Europe, 1500–1800, Austrian and Habsburg Studies, zv. 11, New York: Oxford (Berghahn Books), 2011.
12. Jan Blahoslav et al.: Grammatika česká Jana Blahoslava, Brno: Masarykova univerzita (Spisy filozofické fakulty č. 285), 1991.

13. Jan Boněk: Rudolf II and His Imperial Prague; a man who changed history: the Prague castle as the center of Europe: thirty-seven magnificent years of Prague, Prague: Eminent, 2008.
14. Jan Lehár et al.: Česká literatura od počátků k dnešku, zv. 4, 2. vydání, Praha: Nakladatelství Lidové noviny (Česká historie), 2006.
15. Jan V. Novák in Arne Novák: Přehledné dějiny literatury české; Od nejstarších dob až do politického osvobození, zv. 13, 3. vydání, (Sborník příruček), Olomouc: R. Promberger, 1922.
16. Jana Šnytová in Andrej Rozman: Antologija starejše češke književnosti, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2012.
17. Jaromír Bělič et al.: Malý staročeský slovník, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
18. Jaroslav Pánek et al.: A History of the Czech Lands, Prague: Charles University in Prague, 2009.
19. Jaroslav Pánek: Jan Amos Komenský: češki humanist na poti k boljšanju reči človeških, prev. Albinca Lipovec, Nova Gorica: Educa (Pedagoška zbirka založbe Educa 1994), 1993.
20. Jean Bérenger: A History of the Habsburg Empire 1273 – 1700, prev. C.A. Simpson, New York: Longman, 1994.
21. Joachim Whaley: Germany and the Holy Roman Empire, From Maximilian I to the Peace of Westphalia 1493 – 1648, zv. 1, New York: Oxford University Press, 2012.
22. Josef Janáček: Rudolf II. a jeho doba, Praha: Paseka, 1997.
23. Karel starší ze Žerotína: Z korespondence, ur. Miroslav Žilina, zv. 93, Praha: Odeon (Živá díla minulosti), 1982.
24. Walter Pohl in Karl Vocelka: Habsburžani, zgodovina evropske rodbine, prev. Nada in Dušan Voglar, Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1994.

1. Miklós Molnár: *A Concise History of Hungary*, prev. Anna Magyar, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
2. Milan Kopecký: *Český humanismus*, zv. 14, Praha: Melantrich (České myšlení), 1988.
3. Milan Kopecký: *Daniel Adam z Veleslavína*, Studie s ukázkami z díla Veleslavína, Praha: Svobodné slovo (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti), 1962.
4. Norman Davies: *Zgodovina Evrope*, prev. Andrej E. Skubic, zv. 1, Ljubljana: Modrijan, 2013.
5. Robert A. Kann: *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, 2. izdaja, London: University of California Press, 1977.
6. R. J. W. Evans: *Rudolf II and His World*, Oxford: Clarendon Press, 1973.
7. R. J. W. Evans: *Austria, Hungary, and the Habsburgs, Essays on Central Europe, c. 1683–1867*, New York: Oxford University Press, 2006.
8. R. J. W. Evans in T. V. Thomas: *Crown, Church and Estates, Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, London: Macmillan in School of Slavonic and East European Studies, 1991.
9. Sašo Jerše et al.: *Vera in hotenja: Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
10. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, Slovenski standardni prevod, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.
11. Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká; Výbor historického čtení*, zv. 91, Praha: Odeon (Živá díla minulosti), 1981.

VIRI

Časopisni viri

36. Christoph K. Neumann et al.: *Osmansko-habsburški odnosi v 17. stoletju*, v *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletje*, Istanbul: Univerza Sabanci, Muzej Sakipa Sabancija, 2005.

37. Marko Uršič et al.: Protestantizem in protestantsko načelo, št. 21 - 22, letnik VI, Ljubljana: Nova revija, (Poligrafi: revija za religiologijo, mitologijo in filozofijo), 2001.
38. Rudi Likar: Red zlatega runa, v Lucas revija za poznavalce in ljubitelje umetnin in starin, št. 5 (1995), 13.
39. Vasko Simoniti: O pomenu Sisaka in bitke pri njem pred 400 leti, v Mohorjev koledar, Celje: Mohorjeva družba, 1992, 58-60.

Internetni viri

40. <http://www.labyrint.cz/cs/kapitola-2> (18. 4. 2015).

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 12. junij 2015
